

સ્થાનપ્રાર

સો. મ. દેસાઈ.

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ મો.

આવૃત્તિ બીજી

પ્રસિદ્ધકર્તા

મેશર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની

મુંબઈ.

સૂચના.

બહાર ગામના ધરાકાને સૂચના કરવામાં આવે છે, કે હવે પછી નીકળનારા જેટલા ભાગોના પૈસા જે ધરાકા આંગ ઉપર અમારા તરફ મોકલશે તેટલા ભાગો અમે માત્ર બુક પોસ્ટથી મોકલશું, જેથી વી. પી. ના બે આના દર વખતે ભરવા પડશે નહીં. ગમે તો ૪ ભાગના ત્રણ રૂપ્યા, ૮ ભાગના છ રૂપ્યા, આગમચથી મોકલી આપવા. આઠે ભાગ સામટા મંગાવનારને પોસ્ટેજ પડશે નહીં. છુટક મંગાવનારને કીમત ઉપરાંત પોસ્ટેજ જુદું પડશે.

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

આ પુસ્તક મુજબ નં.-૭-૭૭-૭૯ ચોપાટી રોડ પર લેડી નોર્થકોટ હિન્દુ ચોર્ડનેજ કે. એન. સેલર પ્રેસમાં બદલેલી પીતાંબર ઠક્કરે બાપું છે અને મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપનીએ પ્રીન્સેસ ગટ્ટીટ, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઇ નં. ૨ માંથી પ્રગટ કર્યું છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમિક ૧૨૩૮૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ડુ ખાતે દિવાસો

વિષય ૬-૧૪

દુઃખીને દિલાસો.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ રચનાર,
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંપ્રદ
સૌં મં હસાઈ
તે

પારસી અટકો અને નામો-આતસખેદરામે દેશાઈ ખોરજોદ-ઐયાંમે નૌઆનો
હિંયામે નૌરોજ-સીહા સંસાર-નવારીખે નવસારી-હિંદુસ્થાનનાં
આતસખેદરાંમે-નૂરખેદાન-અંદગી અને માથવાણીની મોતે-
ખરી-ગાયકવાડ અને હિટાનિયા-પ્રાણી મંડળ-ગંજે
શાયરાન-પારસી સુતકો-પારસીઓમાં લખનું
જેહું-જમશૈદની ઇતિહાસીક નિંદા-મહા-
રાણી વિક્ટોરિયાનું જીવન ચરિત્ર-સર-
સ્વતીવિલાસ-એડવર્ડ નામું-

દુઃખીને દિલાસો-

દાદારજીની દરબાર-

પારસી વિષયો-

પારસી પ્રગ્નને

અપીલ

ધર્ત્યાદિના

કર્તા.

નવસારી.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુંબાઈ.

બીજી આવૃત્તિ.

કિંમત રૂ. ૦-૧૨-૦

ખુલાસો.

આ “ દુઃખીને દિલાસા ” સીરીઝ એ એક જાતની મોઝેઈક રચના છે. જુદા જુદા રંગના પથ્થર, કાચ, રત્ન, સંગેમરમર ઇત્યાદિના કટકાઓ કોઈ પદાર્થમાં જડીને જેવી રીતે જડાવ કામ કરવામાં આવે છે, તેવી રીતે કાવ્યમાં એક લીટી એક કાવની, તો ખીણ લીટી ખીણ કવિની, તો ત્રીણ ત્રીણ જ કવિની એમ ગોઠવીને કોઈ એક વિષય ઉપર કવિતા રચાય અને અર્થનો સંબંધ બરાબર આવે તે અલંકારને “ પંચરંગિકા ” કહેવામાં આવે છે. અંગ્રેજીમાં તેને Cantones અથવા Mosaics કહે છે, અને ફારસીમાં “ મઈઅનત ” કહે છે. આ યોજના કાવ્યમાં થતી આવી છે, પરંતુ અમે ગદ્ય લખાણમાં એ રૂઢિ દાખલ કરવા જેવું આ પુસ્તકોમાં કર્યું છે. ઘણા કવિઓ, ઘણા પંડિતો, ઘણા મહાત્માઓનાં વચ્ચનો, તથા રોમન અને ગ્રીક ફીલસુફોના વિચારોનાં ભાષાંતરો, તથા અંગ્રેજ લખનારાઓના તરજુમા કરીને કોઈનો ફકરો ક્યાંથી ને કોઈનો પરા ક્યાંથી એમ ગોઠવીને સડસડાટ વંચાય અને વિષય સમજી શકાય એવી રીતે મેળવણી કરવાની યોજના કરી છે. ૧ લા ભાગમાં જ લંબાણથી અમે કહ્યું છે, કે આ સીરીઝ બનાવવામાં મહા વિદ્વાનોના વિચારોને અમે તો માત્ર ઢોરામાં પરોવ્યા છે. કોઈ પણ કવેત, દોહરો, ભેત કોટેશન, માઈ પોતાનું નથી. બનતાં સુધી તો દરેક કોટેશનમાં કવિતા કે કવેતમાં કવિ કે લખનારનું નામ આવે છે જ; પરંતુ ૧૦ વરસથી આ સંગ્રહ ભેગો કરતાં લેખકનું નામ તે કોટેશન માટે મળી આવતું નથી તો તેને આવાં “ અવતરણ ” ચિન્હમાં લીધું છે. અર્થાત્, માઈ બહુ થોડું છે, ને ખીણ વિદ્વાનોનું જ પુષ્કળ બરેલું છે. દસ વરસના મારા આ સંગ્રહમાં ઘણાં ઘણાં ન્યુસપેપરો, ચોપાન્યાં, તથા ફીલસુફીના પુસ્તકોમાંથી જે જે ફકરાઓ તથા ભાષાંતરો મુકેલાં છે, તે પૈકી જેનાં નામ તે

વખતે ટપકાવી લેવાનાં રહી ગયેલાં તે પણ અવતરણમાં મુકયાં છે; અને ૧ લા ભાગમાં તે વીશે ખુલ્લે ખુલ્લે ખુલાસો કરેલો છે જ; એટલે એ વીશે વારંવાર જણાવવાની હવે જરૂર રહી નથી* ૩૫ ભાગ પૂરા થશે ત્યારે વાંચનારાઓને એક નાની સરખી લાયબ્રેરી ભેગી કરેલી જણાશે. જેમ આગળ ચાલતા જઈશું તેમ તરેહવાર જાતનું જ્ઞાન એ બચુકલી લાયબ્રેરીમાં ભેગું થયેલું જણાશે. માટે અમારા આ કામને ઉત્તેજન મળવાની ઉમેદમાં અમે ખાત્રી રાખીએ છીએ, કે દરેક ગ્રાહક આ નવી જાતની ટ્રાવેલીંગ લાયબ્રેરી પોતાની પાસે રાખવાને ખુશી થશે.

“ જ્ઞાનવર્ધક ” નો અભિપ્રાય.

(માર્ચ ૧૯૧૫.)

‘ દુઃખીને દિલાસો ’ ના પહેલા ત્રણ ભાગો એરવદ રૂસ્તમજી બેજનજી રાનજી તરફથી અમને મળ્યા છે તેની પોહોંચ ઉપકાર સહીત સ્વીકારીએ છીએ. આ “ દિલાસો ” ના કર્તા મી० શે० મ० દેસાઇ જેમની ઠરેલ કલમનો આ લખનારને અંગત અનુભવ છે તે તે ૩૫ ભાગોમાં રફતે બહાર પાડનાર છે, કે જેથી સર્વ દુઃખીઓએ તેથી દિલાસો પામવાની તક મળી શકે.

અમારી તપાસ હેઠળના ત્રણ ભાગો મધેની સુંદર ભાષા— રચના, ઉંચ દૃષ્ટાંતો, અને સંગીન વિચારો તરફ જોતાં અમને હીસે છે કે મી० દેસાઈનું આ પુસ્તક ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક આગેવાન સ્થાન લેવા યોગ્ય છે. આ બાહોશ પારસી લેખકની વધુ સીકારસ કર્યા વિના, અમે આ પુસ્તકના ભાગો સર્વ કોઈને વાંચવા મજબુત સીકારસ કરીએ છીએ. તે એટલા માટે કે તે વાંચવા પાછળ રોકેલો વખત કાંઈ ફાયદા જવાનો નથી.

* મૂળ ૩૫ ભાગ કરવા ધાર્યા હતા પણ તેના ૫૬ ભાગ થયા છે. અને તે બધા મળતા ન હોવાથી તે ભાગોની નવી આવૃત્તિ છપાવવાનું કામ મી० દેસાઈની મહેરબાનીથી અમે માથે લીધું છે તે ઇશ્વર પાર પાડશે એવી આશા છે.
પ્રકાશક.

ચઝદાં.

પ્રુદા રશીદા પરમાત્મા સ્વરૂપ

પૂજ્ય સદ્ગુરુ

શ્રી મહેરબાબા

તે

સકળગુણ સંપન્ન.

પાક શ્રી મહેરબાન શહેરિયાર ઇરાની,

જેમના આશીર્વાદ વડે

આ હેહ કૃતાર્થ છે,

તેમના પવિત્ર ચરણે.

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ ૮ મો.

દિલાસા પત્ર ૮૧ મો.

When fortune or the gods afflict mankind,
Compassion to the miserable is due; But when we
suffer what we may prevent, At once we forfeit pity
and esteem.

Higgons.

‘જ્યારે કર્મસંભેગે કિંવા દેવતાઓ તરફથી મનુષ્યજાત પ્રત્યે દુઃખોનો ઉપદ્રવ ચાલુ હોય ત્યારે દયા અને દાઝ, માયા અને અનુકંપાની જરૂર હોય છે, પરંતુ જે દુઃખો આપણે સહન કરતા હોઈએ તે દુઃખો અટકાવવાનું આપણા હાથમાં હોય ત્યારે એમ જ જાણવું, કે તે આપણી ભુલ અથવા અપરાધને લીધે આવી પડેલું છે; અને તે દયા કે મમતાને પાત્ર હોતું નથી.’ હીગન્સ.

આમ છતાં જેઓ કર્મના સિધ્ધાંતને પૂરેપૂરી રીતે સમજતા હોય અને માનતા હોય તેઓને દુઃખની અસર ઓછી થાય છે. યાદ રાખ મંધુ! કે તારાં ભૂતકાળનાં અથવા વર્તમાન કાળનાં કરેલાં પાપોની સજા તે દુઃખ છે. ધ્યાન લગાવ ભાઈ! કે પૂર્વનાં

પાતકો એ જ તારાં દુઃખોનું મૂળ છે. તે પાપનો ઢગલો જેમ જેમ ઓછો થતો જશે તેમ તેમ દુઃખનો બોલો કમી થતો જશે. “બાદ અઝ રંજ રાહત અસ્ત” એટલે નદી પછી ઓવારા છે જ ! દુનિયાં એકની એક સ્થિતિમાં રહેતી નથી: પણ પાંચ દહાડા દુઃખના તો પાંચ દહાડા સુખના ! દુઃખ હોય છે અને સુખ ચાલે છે. દુઃખને પરમેશ્વરે આંખ આપેલી છે અને સુખને પણ આપ્યા છે. વળી દુઃખ સુખની સરતમાં આ જગતમાં દુઃખને ઈશ્વરે એ લાભ આપ્યો છે, કે ૧૦૦ કદમ આગમચ દુઃખને છોડીને પછી સુખને પાછળથી છોડ્યું છે. વળી એક તો પાંખે ઉડવાનું અને સાથે ૧૦૦ કદમ આગળ. એટલે સુખ તો સરતના મેદાનમાં પાછળ જ રહી જાય છે. પરંતુ એ દુઃખિયારી ગુલ ! હેમતાઈશ નહીં. દુઃખ ધાણું હોય છે અને અંતે થાકી જાય છે: જ્યારે સુખ ધીરે અને આસ્તે કદમે ચાલે છે તેથી એ સહીસલામત ધારેલે મથકે જઈ પહોંચે છે. એ રીતે દુઃખને અને સુખને વેર છે.

રશિયન શહેનશાહતનો સ્થાપક પીટર ધી એટ બધી રીતે સુખી હતો પરંતુ ઘરમાં એક નાના બાળકનુંએ માથું દુઃખતું કે બેબાકળો બની પોતાને દુનિયાનો દુઃખી માણસ કહેવડાવતો હતો ! રોમન ટીટસ રાજા શાથી દુઃખી હતો ? તે રાત દહાડો તાબે તખ્તનાં દરેક સુખો હોવા છતાં એટલી જ ફીકર રાખ્યા કરતો, કે રખે મારી આગમચ મારો ભાઈ ડોમિશીઅન મરી જાય ! ત્યારે પીટર અને ટીટસના જેવાં હરકે ને ટસ્કે થતાં દુઃખો માટે દાઝ કે દિલાસો કેવી રીતે આપણે ધરાવી શકીએ ? પણ દુઃખ તેના ખરા આવેશમાં જ્યારે એક આદમજાત ઉપર બહાર આવેલું હોય ત્યારે દિલાસો દેનાર પોતે પણ દુઃખી થઈ પડે છે.

ઈ. સ. ૧૭૮૩ માં આચરલેંડના એક **ડનગેનન** નામના કસ્ટોમાં વસતી એક બચરવાળ દુઃખી ઓરત પોતાનાં ચાર છોકરાંને લઈ ભુખે મરતી હાલતમાં એક આટાવાળાની દુકાને આવી. પોતાનું ગવન જે તેની લાજ હાંકવાને માટે એકલું જ બાકી રહેલું હતું તે આખીને તેણે થોડો લોટ માગ્યો. કેટે એક ધાવતું બચ્ચું વળગાડેલું હતું. ભુખે દુઃખી થઈ ગયેલી હોવાથી તે મોટા ઘરની છતાં, છેવટે પોતાની લજ્જાની મજા દરકાર વિના દુઃખના ટુંગરમાં દટાયલી ઓરતે આ પગલું ભર્યું. પરંતુ આટાવાળાની બાયડીએ લજ્જા છાડવી લોટ આપવાની ના પાડી. દુઃખી માતા પોતાનાં ટવળતાં છોકરાંઓને લઈ પાછી પોતાની ઝુંપડીમાં જઈ પડી. રાત્રે સુતી વખતે આ હકીકત લોટવાળાની સ્ત્રીએ પોતાના ઘણીને કહી, કે લાગલો જ તે ઉકથો ને ડખો ભરીને લોટ લઈ તે ઝુંપડીમાં ગયો; પણ ઘણું મોડું થઈ ગયું હતું. દરિદ્રાવસ્થામાં પેલી મુએલી પડેલી હતી. બુખ્યું બાળક મુએલી માવતરની મુએલી ધાઈ ધાવતું હતું અને ત્રણ છોકરાં માય-માય કરીને રડ્યા કરતાં હતાં ! અહીં કીસમતના કહેરને માટે દિલાસાની જરૂર છે. હે બાઈ હીરાલાલ ! શું એથી વધુ દુઃખ તારી ઉપર પડ્યું છે કે ગમખારીની ગીરાગાનીમાં ગીરફતાર થઈ તું ગમગીન બેઠો છે ? નહી. જો ! Miseries are blessings in disguise 'દુઃખો અને આફતો પણ પોતાની સાથે ધુપા આશીર્વાદ લેતાં આવે છે.' અને તે જ પ્રમાણે પેલા લક્ષાધીશ આટાવાળાએ ચાર છોકરાંને ઉછેર્યાં અને વાંઝીયો હોવાથી તેઓને પોતાના વારસો ગણીને પોતાનો તમામ વારસો તે તેમને આપી ગયો !

“કીસીકા દર્દ દેલ જાલીમ, તેરા બેદાદ કયા જાને ?
કે શુજરી સાહેબ કે દિલમે, મગર જહાદ કયા જાને ?”

હે દુઃખી દોરાબ ! આવતી કાલે કેમ થશે તેની ચિંતાથી તું શા માટે દુઃખી થાય છે ? તારાં દુઃખતું મૂળ જ ખોટી ચિંતા છે. ચિંતા તો મુશ્કેલાંને બાળીને ખાક કરે છે, મગર ચિંતા તો જીવતાંને બાળીને ખાખ રાખ કરી મૂકે છે. તારો ભાઈ શુજરી ગયો તેથી તું બીચે છે કે કાલે ઉઠીને જહેનને કંઈ કશું થશે તો હું શું કરીશ ? પરંતુ ભાઈ જહેન કોઈ તારાં નથી. તેઓને તે પેદા કરેલ. માત્ર માયાની બળમાં તને એમ લાગે છે કે આ મારો ભાઈ અને આ મારી જહેન ! પણ તે ખોટું છે. જેવા પૃથ્વિ ઉપર હજારો લાખો ને કરોડો મુસાફરો આવે છે અને જેટલો તેમને ને તારે સંબંધ છે, તેટલો ને તેવો જ સંબંધ તારો તારાં ભાઈ જહેનો સાથે છે. જે ચીજ જેની હોય તે ચીજ ઉપર તેનો હક. એ ચીજ તારી કે તારા બાપની નથી. તે પેદા કરવાવાળો કારીગર આહે ત્યારે તને અનામત રાખવા આપેલો, થોડો વખત સોંપેલો, માલ લઈ લેવાને હકદાર છે.

તારી દુકાને બીજા વેપારીએ એક નગદી સંભાળવા આપી અને જ્યારે તેનો માલ તે પાછો માગે છે ત્યારે તું ગાંડો રડે છે શેનો ? એવાં એવાં તો તારાં ભાઈઓ અને જહેનો કાંઈ લાખોલાખ તારા આગલા જન્મોમાં તું મુકી આવ્યો છે અને તેઓના મુઆથી તું પૂર્વ જન્મોમાં જાનજાર રજ્યો છે, પણ આજે ક્યાં છે તે લાખોલાખ ભાઈ જહેનોના મરણની તારી દિલગીરી ? સોરાબ, તું સમજ્યો ?

જા જા. જીવ ગોઠવીને પરમેશ્વરનું લજ્જન કર. અગર જો તું તારાં ભાઈ ખંડેનના મરણથી રોતો હોય તો તારા સ્વાર્થને લીધે જ. જો પરમાર્થને લીધે તારું આત્મ આચરણ હોય તો ઉલટો તું તારાં બહાલાં ભાઈ ખંડેનોને ગમખાર કરીને ગોઝારાં પાડી ગભરાવે છે; કેમ કે મરનારોના આત્મા તારા તરફના લાંબા વખતના બાંહેલા પ્યારને લીધે તને રડતો કકળતો જોઈ અતિ દુઃખી થાય છે. તેઓ આંહો છે, કે તું મૂખનિ, મુઆ પછીની સુખી હાલતથી તેઓ વાકેફ કરે. તેઓ ઈચ્છે છે કે તેઓ મુઆં નથી પણ વસ્તુતઃ તેઓ જીવે છે અને તારું દુઃખ દેખીને દુઃખી થાય છે. પણ તેઓ પાસે બાકી શરીર નહીં હોવાથી એ તને સમજાવવાને અશક્ત છે, માટે જો તારાં મુએલાં બહાલાંઓને કકળાવવાં કે દુઃખી કરવાં ન હોય તો તું દુઃખી ના થા અને ગમમાં ગીરફતાર મા થઈશ. તું બાજ રૂદ્ધન કરાવે છે અને આપણા હીરાલાલ બાપનું શ્રાદ્ધ કરાવે છે, તે શા થકી? મુઆંએ ને પડોંએ, તેઓની ખુશનુદી થાય પણ તેઓ આશીર્વાદ મોકલે, તેટલા વાસ્તે એને તું ફરજિયાત ગણતો એ જાણે છે ને તેઓને દુઃખી એ કરતો જાય છે. માટે એ નાહાની છોડી દે.

શ્રવણ જોવા મહા પુરૂષને અપંગ માબાપનાં દુઃખનું દુઃખ લાગ્યું હતું ખરું. તેનો પિતા શાન્તનુ રૂપિ અને માતાજી જ્ઞાનવતી આંખે અપંગ હોવાથી પોતાની આંખે માછીના જેવી કાવડ લટકાવી અંધ માબાપને લઈ તે ફરતો હતો, પરંતુ જ્યારે શિકારી દશરથ નૃપતિના તીરથી તે વિદાઈને મરણ પામ્યો, ત્યારે ઘરડો બાપ કલ્પાંત અને જારી કરતો બેઠો. તે વેળા એક સાધુએ મહેલું માર્યું, કે આટલાં વરસ તો અંધ માબાપને આંખે લઈ દેશે-દેશ ફરતાં તે સપૂત દુઃખ પામતો હતો અને જ્યારે ઈશ્વરે તેને

વખતસર બોલાવી લીધો તેનું એ તને દુઃખ થતું હોય તો તારી સેવા કરીને સુખી થનારા સપૂતને જ તું દુઃખ કરે છે. તે જ માફક હે ભાઈ! જ્ઞેન મરી ગયાથી તને જ્ઞેન જ્ઞેઈતી હોય તો દુનિયામાં હજારો જ્ઞેન થવાને તૈયાર છે. હે જ્ઞેની! તારો ભાઈ મરી ગયો હોય ને ભાઈ જ્ઞેઈતા હશે તો હજારો ભાઈઓ તને મળી આવશે. તારી એકલપેટી માયા છોડી દે તો સર્વ મનુષ્યો તારાં ભાઈ જ્ઞેનો જ છે.

કાયા નહીં તેરી, નહીં તેરી, મત કર મેરી મેરી-કાયા૦
 એ તો હો દીનકી છાંદગાની, જોસો પરધર ઉપર પાતી;
 એ તો હોબેગી જીરગાની, જાળ મત આફેલ રહેના બંદા,
 જીદા ભગા જગતકા વંધા; પરા મોહ કાલકા ફંદા-કાયા૦

શેકસ્પીઅર, સાકેટીસ, મીટન, વ્યાયરન, વિગેરે વિગેરે પુષ્કળ ફીલસુફો અને કવિઓ ખરાબ આલની સ્ત્રી મળવાથી દુઃખી હતા. જ્યારે મીરાંબાઈ, ગવરીબાઈ, સુલીબા વિગેરે પત્નીઓએ, તરેહવાર સ્વભાવના પતિઓના દુઃખે વૈરાગ્ય લીધો હતો. પરંતુ એ દુઃખો કરતાં કુદરતી હોનારતો અને સંજોગી દુઃખો તો ઉપરાછાપરી આવ્યાં જ રહે છે. સુખો જોડકાં થઈને આવતાં નથી, પણ દુઃખો તો હમેશાં જોડા જોડી જ આવે છે. કવિ શેકસ્પીઅર કહી ગયો છે કે:—

“When sorrows come, they come not single spies but battalions !”

એટલે, ‘દુઃખની તો બટલ્યોનોની માફક ઘાડની ઘાડ સામટી જ આવે છે.’ પરંતુ રાજવંશી દુઃખનો ખ્યાલ સામાન્ય શ્રેણીને હોતો નથી. કેમ કે તાજ પહેરવાનું કાંઈ સર્વ માણસનાં

ક્રીસ્મતમાં હોતું નથી. તેથી રાજવંશી દુઃખો જેવાં દુઃખો નથી. રાજા પાદશાહો પાસે જરૂર, માલ, મીલકત અને જે જોઈએ તે એટલું તો હાજર હોય છે, કે ચાર આના કમાતો એક, બેગારી થાકીને કંટાળવા છતાં, દિલમાં શક્તિ નહીં છતાં કામ કરવું પડતું હોવાથી એટલો તો મુંઝાતો હોય છે, અગર એક દુકાળ્યું ભુખથી એટલું તો પિડાતું હોય છે, કે એક રાજાનાં ગમે એવાં દુઃખ તે ખુશીથી લેવાને રાજા થાય છે. મગર જ્યારે દુઃખી જગત જાણશે, કે એક દેશી ખંડીયા રાજાને દરરોજનાં પાંચ ખુનની માફીનો જે હક હતો, તે ૫૬ વરસ ઉપર અંગ્રેજ સરકારે છીનવી લીધો, ત્યારે તે એટલો તો દુઃખી થઈ પડ્યો, કે દહાડે ભુખ નહીં અને રાત્રે ઉંઘ નહીં એવી ખુરી સ્થિતિમાં ટુંક વખતમાં તે મરણ પામ્યો ! ત્યારે સાધારણ માણસ આવાં દુઃખની દયા ખાવાને બદલે હસી કાઢશે, પરંતુ પોતાનો હક ખોવાનું દુઃખ હકુમત કરનારાઓને અતિ મોટું હોય છે. વળી એક દેશી રાજાને ૧૧ તોપને બદલે ૮ તોપનું માન આપવાનો હકમ છુટ્યો ત્યારથી તે દુઃખી એટલો થઈ પડ્યો કે, કદીએ મહેલની બહાર તે નીકળ્યો નહીં, અને ગમખવારીમાં મરણ પામ્યો ! એક દેશી રાજાની દરબારની બેઠક ડાબા હાથ ઉપર આવવાથી તેને એટલું બધું દુઃખ લાગ્યું, કે રાજપાટ છોડી તેણે વૈરાગ લીધો ! જ્યારે આવાં દુઃખો સાધારણ લોકોને સાધારણ લાગે છે ત્યારે હક્કદારોને હક દુખવાનાં દુઃખ અસાધારણ મોટાં લાગે છે. શું ત્યારે દુઃખો પેદા કરવા સાડું માનવી પોતાના પેદા કરનારને ઠપકો આપશે ?

જો ઉપર વર્ણવેલાં રાજવંશી દુઃખોને બીજાઓ દુઃખ કહેવાને

ના પાડતા હોય તો તેઓને જાણવા દો, કે તેમનાં દુઃખોને વળી તેમનાથી ઉતરતાં લોકો દુઃખ કહેવાને શરમાય છે. માટે છેવટે બેતાં દુઃખ એ મનનાં માની લીધેલાં કારણો જણાશે.

ફેલીક્ષ અને તેનો ભાઈ **પેલાસ** એ રોમની તવાસીખના યોદ્ધાઓ ગણાઈ ગયા છે. પરંતુ સૈંત પાલ જેવાની તપાસ ચલાવવાનું તેમને એટલે દરજ્જે હલકું લાગ્યું કે તે અભિમાની દુઃખની વેદનાથી વારંવાર બેથુદ્ધ થતા હતા ! અને ટેસીટસ કહી ગયો છે કે તેનો ભાઈ **પેલાસ** પોતાને પાછલી છ'દગીમાં. દુઃખી એમ માનતો હતો કે તેનાથી પોતાના એક ગુલામની હાજરીમાં કાંઈ બોલ બોલાઈ ગયો હતો ! કેમકે એ અહંકારી અધિરાજ એવું ગુમાન રાખતો કે ગુલામોને મોંઢથી હુકમ નહીં કરતાં નિશાનીથી ફરમાવવું ! હવે એકવાર તેનાથી એક ગુલામને મોંઢથી હુકમ આપી દેવાયાથી એટલો દુઃખમાં આવેલો પોતાને લેખતો કે તે કોઈ દિવસે હસ્યો જ નહીં ! બંઓ આ તે દુઃખો કે ?

ત્યારે ઓ દુઃખી બાનુઓ ને ગૃહસ્થો ! દુઃખ દુઃખ શું કરે છે ? કંઈ જાત જાતના દુઃખોથી દુનિયા બેઝાર છે અને દિલાસો તે કોણ કોને આપે ? તમે તમારા મહોલ્લામાં જ ફરે ને એક પણ ઘર દુઃખના નિસાસા મુક્યા વિનાનું હોય તો પછી તમારાં દુઃખને ખાસ દુઃખ માનો; બાકી બાપ વિનાનો દીકરો કે પતિ વિનાની વિધવા, અગર મા વિનાની દીકરી તમને જ્યાં જશે ત્યાં મળશે.

તમને જ એકલાંને કાંઈ એવું દુઃખ થયું નથી. પરંતુ આખરે જાન લુલેલા આપણે ઈનસાન છીએ તો સબુરી,

ધીરજ, હિંમત અને શાંતિ રાખવાથી પહાડ જેવું દુઃખ આકાશ તુટી પડ્યું હોય એવી આશ્વત, એ સૌ ધીરે ધીરે કમતર થવાનું જ. લીલી સુકી પડશે ત્યારે જ દુનિયાને પીછાણશે.

મહાન નૈપોક્તીચનના આ શબ્દો છે કે “ હું જ્યાં સુખી હતો ત્યારે હું એમ જ સમજતો કે મનુષ્ય માત્રને જ જોળખી ચુક્યો; પરંતુ આખરે તો એવું જ માલમ પડ્યું કે મેં તેઓની ખરેખરી પરીક્ષા તો દુઃખના વખતમાં જ કરી ! ”

માટે હે સખી! દુઃખડાં જોઈ જોઈને મરીએ તો પછી જીવન જોઈને શું કામ ડરીએ? બસ માત્ર એટલો જ સધ્યારો દાખલ ના શબ્દોમાં લેવો, કે If misfortune comes, she bring along the bravest virtues. ‘ જો કમનસીબ આવે છે તે તે તેની સાથે સારામાં સારા ગુણો લાવે છે.’

ખચિત, દુઃખથી માણસ નીતિમાન થાય છે, વિવેક ધાય છે અને ત્યારે જ માલમ પડે છે, કે દુઃખ પણ હરિએ સારાંને જ કાળે પેદા કરેલું છે. આપણને સુધારનાર બીજું કંઈ નથી, પણ દુઃખ—ગુરૂ છે.

“મુજસે મરીજકુ તળીગ હાત તું અપના મત લગા;

મુજકુ ખુદાપે છોર દે, શીર ખુદા જો હો સો હો ! ”

યાને કે:-હે વૈદરાજ મારાં દરદને તારો હાથ ના લગાડ, મને તું ખુદા ઉપર જ છોડી દે, પછી ખુદાના હુકમથી જે થવાનું હશે તે થશે.

દિલાસા પત્ર ૮૨ મો.

“ Perfect happiness, I believe, was never intended by the Deity to be the lot of His creatures in this world; but that He has very much put in our power the nearness of our approaches to it, is what I have steadfastly believed.” *Jefferson.*

‘ ઇશ્વરે એવું નિર્માણુ તો કદીએ કરેલું નથી, કે એક મનુષ્યને આ દુનિયામાં સંપૂર્ણ સોજે સોજ આના સુખ બક્ષવું; તોપણ તે સંપૂર્ણ સુખ પ્રાપ્ત કરવાની સત્તા તો મનુષ્ય માત્રને તે માલેકે બક્ષેલી છે. ’ જેફર્સન.

હે જમીનદાર ! તારું દુઃખ આર પ્રકારનું છે. તારાથી ઢાકાની જાગીર મુકીને જરા પણ ખસાતું નથી. તું લક્ષ્યાધીશ છે અને તને દુનિયાની ખુસાફરી કરવાનો બહુ શાખ છે, પણ કલકત્તાનું પાદરે જોવા પામતો નથી. કાં ? એમ કાં ? તો કહે મારા દુઃખની બિતરની વાત કોણ જાણે ? જો ઢાકાનું પાદર છોડીને જાઉં તો મારા ભાગદારો મારી જાગીરમાં પેશી જઈ કબજો કરી બેસે. મારા બાપા ભાવ્યામાં એવી તો રસાકસી અને શુભ જોખમની વઢવાડ છે કે હું જો જાગીર ઉપરથી જરા ખસું તો મારાં ખેતરો અને વાડી વજીરામાં તેઓ પ્રવેશ કરી મારા ઘરમાં પણ ઘુસી જાય. રાતદહાડો મને સંતાપ છે. મારા જે શત્રુઓના મુઆ વગર મારાથી ઘર મુકીને જરા ખસાય નહી. દોલત તો રેલમ છેલ છે, કુરસદ તો જોઈએ એવી છે, પણ મારા

હુકો અને મારી માલ મોલકત ઉપર ત્રાપ મારવાને તલ્પેલા મુદ્દથ્થોની કાંઈ કમી નથી. અરે ! જાગીર આગળથી ૨-૪ કલાક પણ મારાથી બહાર હીલી હાલી શકાતુ નથી. કમળખતી ! એના એ ઘેરામાં હું શીકરે શીકરે સોસાઈ જાઉં છું અને મારો છુટકારો થતો નથી. મોત પણ મને ભય પમાડે છે; કેમકે જો હું મરી જાઉં તો મારાં નાનાં બચ્ચાંઓને ભાગદારો ટકવા દેવાના નથી અને પાયમાલ કરશે. જેથી દૂર દેશની મુસાફરી જ ન્યારે ભારે લાગે છે ત્યારે બીજી જ દુનિયાની મુસાફરી તો મને કેવી ભારે થઈ પડે ?

હો જમીનદાર ! આદમી ન્યાં મુધી બહાર દેશાવર ખેડતો નથી ત્યાં મુધી તે હિંમતવાન અને અનુભવી થતો નથી. શુલાબતું કુલ જાગમાં જ ભરાઈ રહે છે ત્યાં મુધી તેને કાંટાના જ બિછાનામાં પડી રહેવું પડે છે, પણ જાગની બહાર જાય છે ત્યારે રાજાની પાઘડી ઉપર પણ ચઢી એસે છે. ‘ગમે એવા પીર પેગંબર પણ વતનમાં સબડયા કરે છે તો વખણાતા નથી.’

Even a prophet is not believed in his own town.

તુલસીદાસે ન્યારે દેશાટન કર્યું ત્યારે જ મોટો પૂજ્ય શુરે જેવો થઈ પડ્યો. પરંતુ ઘણે વરસે તેની ઇચ્છા થઈ કે હવે જરા ગામ જાઉં. ન્યારે તેને પોતાને ગામે પૂર ઠાઠમાંથી તેના ચેલાઓ તેને લઈ ગયા ત્યારે ગામમાં ધામધુમ થઈ રહી. સરઘસ નીકળ્યું; અને તેના બચપણમાં જે મહોલ્લામાં તે રમતો હતો તે મહોલ્લાની એક ડોસી ઓટલા ઉપર આવીને સૌ ભેગી સરઘસ જોવા લાગી. આંખની ઓજડને લીધે આંખ આગળ હાથ કરી તે ભગતને જોવા લાગી. ટીકી ટીકીને

એવા પછી તે બોલી ઉઠી:—“અરે એ તો મૂઓ તળસિયો છે ! ખારે ખાર રવડોતો તે વળી આજે ભગત થઈ નીકળ્યો કે !” આ શબ્દો તુલસીદાસને કાને પડતાં તે સરધસ ઉભું રાખી ત્યાંથી જ પાછો ફર્યો અને તેણે હુહો કર્યો કે;

તુલસી કણુ ન જાઇએ, જહાં બાપકો ગામ;
દાસ રહ્યો, તુલસી રહ્યા, કહ્યો તળસિયો નામ.

હે તુલસીદાસ ! બાપના ગામમાં તો કહીએ પડી ન રહીએ. બૂઓ; મને તુલસીદાસ કહેવાનું તો રહ્યું, પણ માત્ર તુલસી એ નામે પણ પેલી ડાસીએ નહીં કહેતાં તળસિયો એવા તુચ્છ નામે બોલાવ્યો ! માટે હે જમીનદાર ! વતનમાં જ પડીને સબડયા નહીં કર. એકને એક ગામ પડી રહેવાથી જ તું હુઃખી થઈ પડ્યો છે. હાંદગીની એક પળનો ભરોસો નથી ત્યારે સંકટો વરસ સુધી નિભે એટલો જરૂર, માલ અને રોણ રજક જમાવ કરવા પછવાડે આપણે જુડી વેઠ શું કામ કરવી જોઈએ ? હું મરી જઈશ તો મારાં બચ્ચાંઓનું શું થશે ? હું દેશાવર જઈશ તો મારાં બહાલાંઓનું કેમ ચાલશે ? એવા બળાપાના વિચારો કરી સબડ્યા કરનારાઓએ બાજુવું જોઈએ કે હજારો ને લાખો દાખલાઓમાં એવું બનવા પામ્યું છે કે એવા ખ્યાલી બળાપા ને સંતાપ કરનારાઓના મરી ગયા પછી તેનાં બચ્ચાંઓ તો ઝાર સુખી અને મોજમજ ભોગવવાને ભાગ્યશાળી થવા પામ્યાં છે. તું જ અમથો સંતાપ કરી કરીને મૂઓ. હે બાઈ ! તારી પાછળ તો ઉલટાં તારાં બચ્ચાંઓ આનંદ આનંદ કરી વૈભવો ભોગવવાને ભાગ્યશાળી થવાનાં છે. તું આકાશ ઉપરથી જોશે, કે તું કમબક્ષ ને અન્નાગ્યો હુતો ને બાળાંઓ તો અમન ચમન કરે છે.

“શુ લતા પત્ર ફળ પુલ આપે વચા, માનવી મુખ મન વ્યર્થ શોચે,
જેહના ભાગ્યમાં જે સમે લખ્યું તેહને તે સમે તે જ પોચે.”

જેમ એક બાગમાંનાં પુલ માત્ર એક બે દહાડાની શોભા અને સુગંધી આપી તેના માળીની નજરથી નાબુદ થાય છે, તે જ મીસાલે આ દુનિયાનો જર અને માલ તેના માલિકનું દિલ જુજ વખત સુધી લાલચ અને ગમત ભરેલું રાખી અચળુચ અણુદીઠ થઈ જાય છે. જર અને માલ ઉપર હંમેશા સુધીનો ભરોસો રાખવો તે ગોચા રેલતા દરિયાનાં મોઝાંના સ્થિરપણાની આશા રાખવાની મૂર્ખાઈ જેવું છે. શત્રુ કાંઈ બાણુતો એ ન હોય તે છતાં, તે આમ કરશે ને તેમ કરશે એવા વાહિયાત વિચારો કયાં કરવાથી તેના અંતરમાં પણ તે વિચારો પેસી જશે. જે તમે ખરાબ સ્વભાવ અને ખુરા વિચારોને તમારામાં પેસવા દેશો તો તમે તમારાં જીવનમાં એક રાક્ષસને વસાવી શકશો. તે રાક્ષસ પછી તમારા ઉપર સીતમગાર થઈ પડશે. તે સેતાન તમારી શાંતિ અને સુખ ચોરી લઈ જશે. તે રાક્ષસ તમારાં હૃદયમાં કિનો, ધિક્કાર અને દરેક પ્રકારના અવગુણોનો ભંડાર ભરશે. તેમ જ અદેખાઈ, હાયવોય, તથા ચિંતાનો કેઠાર ભરી દઈ તમારા શરીરનો તેમજ તમારા જીવનો અંત લાવશે. માટે બધું જ બાઈ જવાનો લોભ છોડો. ખરું નરું કરવાનું છોડી દેશો તો તમને રાહત મળશે. દરિયાનાં પાણી બધાં જ કાંઈ આપણા બાપનાં નથી. સર્વ વસ્તુનો નાશ થવા બેસે ત્યારે પંડિત પુરુષ અર્થ વસ્તુ તણ દે છે અને અર્થ વસ્તુથી કાર્ય કરે છે. કારણ કે આખી વસ્તુનો નાશ દુસ્તર હોય છે. શત્રુ બળવાન હોય તેની સાથે બાથ ભીંડવા કરતાં આપણાથી તે ચડતો હોય તો

નમી જવું વધારે સાફ છે. બળિયા સાથે બાથ લેવા કરતાં એક વાર તેના પગ ઉપર માથું મુકવાથી અગર તેના ખોળામાં એક વાર પાઘડી ઉતારવાથી કેટલી બધી મુશીબતો અને મુશ્કેલી તું ટાળી શકશે. એક ઉસ્તાદે પોતાના દીકરાને શિખામણુ દેતી વખતે એમ કહ્યું હતું કે બેટા, તારા કરતાં વધારે કાબેલ અને વધારે આલાક શખ્સ સાથે બાથાબાથી રખે કરતો અને તેની ઉપર અણુ-ઘટતી રીતના દુમલા રખે કરતો. સબળ કે, જેમ જંગલમાંની ઝાડીમાં આતશની ચીંગારી નાંખી તેને સળગાવી દેતાં વારજ ગુસ્સા ભરેલા વાઘો મેદાન પડીને, પેલા ચીંગારી નાંખનારને ફાડી ખાય છે તેજ મીસાલે પેલો કાબેલ શખ્સ બેસમાં આવીને, પેલા અણુઘટતી રીતથી છેડતી શોધનારા મૂખોનાં પીછે પીછાં વેરી નાંખે છે. ગુર્જર કવિએ કહ્યું છે કે;

હંમેશ્યો નાગ, નહી વશ કાષ્ટને થાએ;
વકરાયો જે વાષ, ઝાલતાં તે ન ઝલાએ;
વનિતા વંડી જોહ, ઠામ એ તો નવ આવે;
જુઠો થયો જે જન, કદી સાચો નવ કઢાવે;
રાગ જોને શિર ફડીઆ, તર્ત કોષ તો નવ સમે;
હમણાં તો કહે તે કીજીએ, જોઇએ હરિને શું મમે.

૩ લાખ રૂપયાના ધણીને દરિદ્ર ફરતાં જોઈ કોઈએ પુછ્યું કે, કેમ બાઈ! ત્રણના છ કરવા સાફ આવી દળદેસરી વેડીને દરિદ્ર ફરો છો કે ? ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો:—બાઈ! મને તો મારા ૩ લાખની ઉપર એક રૂપિયો પણ વધુ જોઈતો નથી; પરંતુ એ ત્રણ લાખ જતા રહીને ૩ હજાર પણ રહેશે કે નહી તેની ચિંતામાં તથા રખે ચારો આવી મારી દોલત

હુંથી જાણ્ય તેની ફીકરમાં મારાથી ઘર છોડી બીજે પરગામ પણ જવાતું નથી ને હું સુખે ધાન પણ ખાતો નથી !

વડોદરાના મહારાજા પહેલા સયાજીરાવ પણ મહેલની બહાર જાઝી નીકળતા નહોતા. રખે ગાદીના કોઈ દાવાદાર ઉભા થાય, રખે કાવત્રું રચીને મારી ઘાત કરાવી ગાદી પચાવી પાડે, એવી દહેશતને લીધે શહેર છોડીને માત્ર પરાં પણ જોતા નહોતા. તેમ જ ખંડેરાવ મહારાજા પણ પહેલ વહેલી આગગાડી નીકળી ત્યારે બહાર નીકળવા જ માગતા નહોતા. જેમ તેમ કરતાં બહુવિધ પ્રદર્શન જોવા ને રેલ્વે ગાડીમાં બેઠા. પરંતુ હૈંવચોગે ઇટોલા સ્ટેશન આગળ જરા ગાડીએ આંચકો ખાધો ત્યારે “ દગો, દગો, હું વડોદરામાંથી અમંથો બહાર નીકળ્યો !” આમ ગભરાઈ બોલી ઉઠ્યા હતા અને પાછળથી તો તેમને સુંબઈ અને બીજે બધે ફરવાનો શોખ લાગ્યો. આજે તેમના જ ગાદીવારસ શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજા નિંદરપણે દુનિયાની મુસાફરીઓ એક બે વાર નહીં પણ ઘણી વાર કરે છે અને તેથી મોટા લાભો પોતાને અને પ્રજાને કરે છે. તેઓ તો ખંડો ખેડે છે તોએ તેમની ગાદી પચાવી પાડવા કોઈએ નીકળતું નથી ? માટે હે જમીનદાર ! બહાર નહીં નીકળવાના તારા ધખારા છોડી દે. મરી જશે ત્યારે શું કરશે ? શાયર અનવાર કહે છે :

ઇન જેહાં જર મેસાલે મોરદારીસ્ત, કર્ગ સાનન્દ જર ઉ હઝાર હઝાર.
આંન હકીલ અમી ઝનદ મખખલ, વાં દીગરાર હમી ઝનદ મેન્કાર.
આખેરૂલ અમ્ર બેપરંદ હવા, આઝ હમે બા માંનદ મ્લ મોરદાર.

આ જેહાં એક મુવેલા મુરદાની મીસાલે છે અને તે .

મુરદા ઉપર તખ્ત કરનાર હઝારો હઝાર ગીધો મીસાલે દુનિયાને આહુનારાં આહમીઓ છે અને તે ગીધો પેલા મુરદાનું ગોસ્ત ખાવા સાડ એકને પંખે અને બીજાને આંચ મારીને ત્રીજા ચાથા વચ્ચે મારામારી તથા કાપાકાપી કરે છે અને તે જાંતે સઘળાં ગીધો હુવા ઉપર ઉડીને જતાં રહે છે પણ મુરદું તો પાછું જેમનું તેમ પડી રહે છે. યાને આહમીઓ આ દુનિયાને વાસ્તે ચિંતાતુર રહીને એકેક સાથે ટંટો, ઝગડો તથા લડાઈ ફેસાડ કરે છે, પરંતુ છેવટે તેઓ તો મરી જાય છે અને દુનિયા તો જેવી ને તેવી જ રહી જાય છે. પૈસો અહીંનિ! અહીં રહી જાય છે. જોડું હોય છે તે અહિં આં સખડે છે. જમીન તો જ્યાં લાખો વરસથી પડેલી છે ત્યાં જ પડી રહેવાની અને આહમી તો ઉઠી ચાલવાનો.

“લક્ષ્મી કહે મેં નિત્ય નવી, કેનાં ન પુરી આશ;
કીતને સિંહાસન ચઢ ગયે, કીતને ગયે નિરાશ.”

કોઈ પણ કાર્યમાં સંશય રાખી, દુશ્મન વિશે શંકા રાખી, નહીં વાતની વાત વિષે શંકા રાખી, જે આહમીઓ દુઃખી થાય છે, તે આહમીઓ મિથ્યા ભૂતથી જ બીચે છે. માણસ વિષે શંકા, માલમિલકત વિષે સંશય, ખાયડી છોકરાં વિષે સંશય. અરે ! આ શંકા, વહેમ ને સંશય જ તમારાં દુઃખો વધારે છે. “સંશયનું જ્ઞાન જુહું, સંશયનું વૈરાગ્ય છોકરમત જેવું, ને સંશયનું ભજન ખોટું ને નિષ્ફળ છે. સંશયનો દેવ વ્યર્થ છે. સંશયથી રાખેલો ભાવ તથા સ્વભાવ વ્યર્થ છે અને નિશ્ચય વિના સંશયનું જે છે તે સર્વ વ્યર્થ છે; સંશયનું મત, તીર્થ, પરમાર્થ, ભક્તિ, પ્રીતિ, સંગત સહુ વ્યર્થ છે. કેમકે તે

સંશયોને વધારે છે. સંશયથી લેવું, કરવું અથવા છોડવું
 વ્યર્થ છે. સંશયની પોથી, શાસ્ત્ર, વ્યુત્પત્તિ, સર્વે નિશ્ચય વિના
 વ્યર્થ છે. સંશયથી કાંઈ વ્યર્થ છે. સંશયની તરફેણ કરવી
 તે વ્યર્થ છે. સંશયરૂપી જ્ઞાનથી મોક્ષ થવાનો નહીં. સંશયીને
 સંત વ્યર્થ છે, તથા પંડિત બહુશ્રુત નિશ્ચય વિના વ્યર્થ છે.
 નિશ્ચય વિના કોઈની કોઈ પણ વાત સાચી નહીં. નિશ્ચય વિનાનું
 બોલવું કંટાળો ઉપજાવનારું છે; અને તે બેશક બકવાદની
 પેઠે વ્યર્થ છે. નિશ્ચય વિના કોઈને કાંઈ કહેવું તેમાં બેઠની
 ફજેતી છે, કેમકે કોઈ કાળે પણ સંશયથી સમાધાન થતું
 નથી. સંશય વિનાનું આત્મજ્ઞાન તથા નિશ્ચયનું સમાધાન તે જ
 સિદ્ધ પુરૂષનું લક્ષણ નિશ્ચયથી બાંધવું.” દાસબોધના આ સોનેરી
 શબ્દોનો વિચાર કરી તું તારા ભાગીદારોનો ભય ટાળી દે. જેનું
 હોય તેનું આપ, વહેંચીને ખા. એકલો હજમ કરવા માગશે
 તો અજીવ થશે. અર્ધી રોટલી ખાવાથી આખી ઉંઘ આવશે
 ને આખી રોટલી ખાઈ જવાથી અર્ધી ઉંઘ જ ઉંઘાશે. જેનું
 હોય તેનું તેને આપ અથવા લેવા દે. ઝોડીમાંનો પણ ભાગીઓ.
 વડો થવા માટે આવી વેડ ના કર. વગર કારણે દુઃખી થવાથી
 દુશ્મનોની ચઢતી જ થાય. “મેં બડા” થવામાં જ સંતાપ છે.
 ઉંચી પહાડીના માણસો કેટલું બધું ખમી છે? ઉંચી જગાઓ
 કઠિએ તોફાન વગરની હોતી નથી. ઉંચી ઇમારતોના પાયા છાલકા
 હોય છે. તોફાની પવન ઉંચી ટેકરીઓ સાથે જ સદા અથડાય
 છે. દરેક વહેવારમાં માયા ના બાંધ. માયાના પાસામાં બંધાઈ
 ન જા. કેફી વસ્તુઓ વધારેલી વધે છે અને માયા તો કુદકે ને
 ભુસ્કે વધતી જ જાય છે. બધા સંતાપનું કારણ માયા જ છે.

કાઢેકું માયા દુઃખ કરિ જોરી, હાથ મુન ગજ પાંચ પછેરી,
ના કે બંધન ભાષ સાથી, બાંધે રહે દુરંગમ હાથી.

મેડી મહલ જાવડી જાગ, જાંડી મયે સગ જૂપતિ રાગ.

કહે કળીર રામ લ્યો લાઇ, ધરી રહી માયા કાઢુ ખાઇ. (કળીર)

અલ્યા જમીનદાર ! તેં તો તારા “ જીવને શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધરૂપી સળીયાવાળા પાંજરામાં કેદ કરેલો છે ને તે પાંજરાને ‘હું’ ને ‘મારું’ એ રૂપી બે પાટીઆં ઉંચે ને નીચે જડેલાં છે. આવાં પિંજરામાં ગોંધાયલો-ઘેરાયલો તારો જીવ, પુરૂષાર્થ વિના ને કળ જાણ્યા વિના નીકળી શકતો નથી. જો બધનમાંથી મુક્ત થવા માટે સત્ય પુરૂષાર્થ કરે, સદ્ગુણને મળે, તે કુંચી બતાવે તે પ્રમાણે શ્રી હરિ ચથાર્થ પિછાણે તો જ તારો છૂટવાનો પ્રયત્ન ફળીભૂત થાય. ” આ તારો જીવ લોભે કરીને ઘેરાયલો છે, તો અર્ધો લોભ પણ છોડી દે. સુખી થશે ને તું બહારની દુનિયા જોવા પામશે. તારી હોલત આ કેદખાનામાં શા બપની ? હિસ્સેદાર, ભાગદાર, દાવેદાર, કિવા હકદારનું જે હોય તે અદા કરવાથી ધધિર તને બેવડું આપશે. માટે જરા કડબું મન કરીને પણ નાવારેસનું પતાવ, હકદારનું આપ, એટલે તારા જીવને નચિંતાઇ થવાથી તું આ દુનિયાની જ નહીં પણ પેલી દુનિયાની મુસાફરી કરતાં પણ ડરશે નહીં. એક જણે ખલીફ મઆતસમ ખુશી થાય એમ ચાડી લખી મોકલી, કે ફલાણા જણ પૈસાદાર હતો તે મરી ગયો છે અને તેને નાનો છોકરો છે, તેનો બાપ ઘણું ધન મૂકી ગયો છે, માટે, જો હુકુરનો હુકમ હોય તો છોકરાના નિભાવ જેટલું રાખીને બાકીનું દરબારી કોશમાં નિશ્ચેષ લેખે દાખલ કરે. છોકરો મોટો

થશે ત્યારે તેને સ્વાધીન કરી દઈશું અને હુમણું
 દરબારી કોશ તર થશે. મર્યાતસભે આ વાંચીને પછવાડે લખ્યું
 કે, “મરનારને પરમેશ્વર ક્ષમા કરે અને મિરાસના માલને
 બરકત દે; તથા માળાપ વિનાના છોકરાને ભલાઈની ખાતર
 સહાય કરે અને ચાડિયા લોકોને પ્રભુના પિછારમાં સપડાયલા
 કરે.” કાલની ખબર કોને છે ? મોત આવશે ત્યારે તે નાવારેસને
 જ કદાચ બચાવશે ને મર્યાતસભને જ પહેલો ઘસડી લઈ
 • જશે. કાંકે રામદાસજીનાં વચન છે કે, “મૃત્યુ નથી કહેતું કે,
 આ સાધક, સિદ્ધ, વૈદ્ય કે પંચાક્ષરી-ભૂવો છે. ગુસાંધ, તપસ્વી,
 મનસ્વી, ઉદાસીન, ઋષીશ્વર, કવીશ્વર, કે દિગંબર થઈ સમાધિમાં
 બેઠેલાને પણ મરણ છે તે બાબતું નથી. મૃત્યુ નથી કહેતું
 કે આ હાંચોળી, રાજ્યોળી, નિરંતર વેરાળી, બ્રહ્મચારી,
 જટાધારી કે નિરાહારી યોગેશ્વર છે. મૃત્યુ નથી કહેતું
 કે આ સંત, મહંત કિવા ગુપ્ત ધનાર, સ્વાધીન કે પરાધીન
 છે. તે તો સર્વ જીવોને ઝડપી ખાઈ જાય છે. જગતમાં
 કેટલાક મૃત્યુને માર્ગે લાગેલા છે, તેમાં કેટલાકે અર્ધો રસ્તો
 કાપ્યો છે ને કેટલાક વૃદ્ધપણા વડે છેવટે પહોંચ્યા છે. મૃત્યુ
 નથી કહેતું કે, આ જમીનદાર છે, જાગીરદાર છે, વતનદાર
 કે ઇનામદાર છે, આ બાળક, તરૂણ, સુવૃક્ષણ, ડાહ્યા, બહુ
 બોલનારો, ધૈર્યવાન, ઉદાર, સુંદર, કે ચતુર છે એ પણ મૃત્યુ તો
 જોતું નથી. મૃત્યુ નથી કહેતું કે આ પુણ્યવાન હરિદાસ, કે ઉત્તમ
 કામ કરનાર છે.” અલ્યા ! વળી મારો દુશ્મન કે દહાડે સપડાય,
 ક્યારે મરી જાય, કે હું નચિંતાઈથી બહાર દેશાવરની મુસાફરી કરું;
 એમ તું ધારણ કર્યા કરશે અને તેને સપડાવવાને તું પોતે

થઈને તો કાંઈએ કામ નહીં પણ કરતો હશે, તોપણ દુશ્મન
 બ્યારે સપડાય છે, મરી જાય છે, ત્યારે તે તેમ જ બીજાં
 લોકો વગર વાંકે તારી ઉપર બહુનામી મુકશે, કે એ તો
 એણે ઉભું કયું, એ તો એણે મારી નાંખ્યો. તું કહેશે, કે
 ખુદાના સોગંદ લઈ કહું છું, કે હું એ બાબતમાં કાંઈ જ જાણતો
 નથી. પણ યાદ રાખ, કે તારી પેલી દંઢ માઠી ઇચ્છાએ
 પણ પેલાની સપડામણીમાં ઘણું કામ બજાવેલું છે. તારી ભુંડી
 દંઢ ઇચ્છાએ તેનું મોત નિપજાવ્યું છે અને તારા ઉપર જે
 આજ મુકાય છે તે કાંઈ સહંતર ખોટું હોતું નથી. તું જાણે
 કે હું ભલો ને ભલો રહું ને શત્રુ ઉપર બહારો બહાર જ
 આદત આવી પડે. તેમાં પણ તું ઠગાઈશ. શત્રુ ઉપર ધાડ
 આવી પડવા સાથે ફરમાયશનીમાં તારું નામ તો આવવાનું જ.
 અર્થાત્-દુશ્મનને દુઃખ થવામાં પણ તું નરો કોરો વગર દુઃખે
 છટકી શકવાનો નથી. કાં કે તારી ઇચ્છાનું તેવું પ્રબળ હતું.
 જર, જોડું અને જમીન વિષેની તારી તૃષ્ણાનું તે જોર હતું.

માયા મરી ના મન મરે, મર મર મરે શરીર,
 આશા તૃષ્ણા ના મરે, કંટને દાસ કખીર.

તું તારા શત્રુની મરવાની આશામાં જીવે છે, પણ એ
 તારી આશા બેઠેલી બ્રહ્મ થશે. માટે એવી ખોટી આશા ઉપર
 તારા જીવને સંતાપિત ન કર. તારી આજણ સુખના ઢગલા
 વેરાયલા છે તે ઉપરથી હાથે કરીને ઉઠી જઈને આવી મિથ્યા
 આશાના દુઃખી ઢગલા ઉપર પડી રહેવાનું કાંઈ કારણ? યાદ
 રાખજે, કે આ મિથ્યા આશા છોડીશ ત્યારે જ તારાં દુઃખડાં
 તને છોડશે. અંદ્રકાન્તમાં કહ્યું છે, કે

આશૈવ રાક્ષસી પુંસામાશૈવ વિષ્વહરી ।

આશૈવ જીર્ણમદિરા ધિગાશા સર્વદોષમૂઃ ॥

‘આશા એ પુરૂષોને રાક્ષસી સમાન, વિષ્ણી વેદી સમાન તથા ‘જીર્ણ’ મંદિર સમાન છે. સર્વ દોષોની ભૂમિરૂપ એ આશાને ધિક્કાર પડે.’ તારી હોલત જ ખડું પુછાવે તો તારી દુશ્મન છે. આ હોલતે ને આ જાગીરે કરીને તું શ્રીમંત નહીં પણ ગરીબ જ છે. તારી અદેખાઈ કરતાં તારી દયા કરવી એ જ વાજળી છે. રામતીર્થ કહે છે તેમ,

“કેટલીક વાર અનીતિમાન મનુષ્યો પૈસાદાર બની ગયેલા આપણે જોઈએ છીએ, પણ તે પૈસો કાંઈ ખરી લક્ષ્મી તરીકે ગણાય નહીં. શું એ લક્ષ્મી છતાં તે મનુષ્ય આનંદ, હૃદયનો આનંદ ભોગવી શકે છે? શું તેનું શરીર અને મન હંમેશા ગરમ અને તન્દુરસ્ત સ્થિતિથી જુદી જ સ્થિતિવાળું નથી હોતું? એવી જાતની લક્ષ્મી કે જે કદી ખરી લક્ષ્મી કહી શકાશે નહીં, તે અને ખીજની દેખીતી ગરીબાઈ પણ હૃદયની શ્રીમંતાઈ વચ્ચે શો તફાવત છે, તે જોવો હોય તો તમારા અંતરાત્મારૂપી મઠમાં—દિલરૂપી ઉપાસરામાં—હૃદયરૂપી દેવળમાં—અંતઃકરણરૂપી ગુફામાં અને અંતરરૂપી મસજિદમાં પ્રવેશ કરો.” ચઢતી દશાવાળો કે પડતી દશાવાળો અથવા હોલતમંદ કે નાચીજ ફકીર સઉ એક સરખી જ રીતે આ દુનિયામાં ફના થવાના છે, વાસ્તે છેવટના મકાન કાજે જો કાંઈ તફાવત અથવા ચઢતો ઉતરતો દરજ્જો માગવાની તારી ખાચેશ હોય, તો આ દુનિયા મધેની પોતાની કરણીનું ચઢતું ઉતરતું તોલ પક્ષા ધ્યાનથી

તારે તપાસતાં રહેવું જોઈએ. ડાહ્યા માણસો તો એમ જ કહેશે કે, “ખાવા પીવા જેટલું દ્રવ્ય અને ઉપદ્રવ વિનાનું એકાંત સ્થળ જો મળે તો, અરણ્યમાં વાસ આરો, પણ શહેરમાં રહીને નાના પ્રકારના શરીરને અને મનને ઉપદ્રવ ભોગવીને, શ્રીમંતાઈના ડોળમાં રહેવું કાંઈ સાઈ નહીં. કહેશો કે, વિજન-વાસમાં એટલું સુખ છે ત્યારે લોકો નગરમાં કેમ રહે છે ? તો તેનાં કારણ ઘણાં છે. કેટલાકને વાદ પ્રતિવાદ સાઈ રહેવું પડે છે. કેટલાકને રાજ કામ સાઈ, કેટલાકને વાદ પ્રતિવાદ સાઈ, રહેવું પડે છે. કેટલાક ગુણવાનના મમાગમ સાઈ રહે છે. કેટલાક પોતાના વૃદ્ધ રહેતા આન્યા માટે, કેટલાક સ્નેહી સંબંધી સાઈ, કેટલાક નગર એ દ્રવ્ય મેળવવાનું ઠેકાણું છે તે સાઈ રહે છે. કેટલાક વિદ્વાન કુશળ છે તે નગરમાં રહીને એવું ઇચ્છે છે. કે અમુક સંખ્યા દ્રવ્ય મેળવીને, પોતાના ગામમાં જઈને સુખ ભોગવીશું. બીજા કેટલાક જન્મસુધી નગરમાં દુઃખ ભોગવે છે, તેમના મનમાં એવું કે, વૃદ્ધાવસ્થામાં નગર મૂકીને એકાદી નહીંને તીરે અથવા તીરથમાં જઈને મુખે કરીને આયુધ્ય પૂર્ણ કરીશું. એટલે નગરવાસી લોકોમાં ઘણું કરીને એવો કોઈ જાણતો નથી કે, જોના મનમાં વિજનવાસ કરવાની ઇચ્છા નથી. મોટા મોટા જીના કવિઓએ પણ વર્ણન કર્યું છે કે, મન સ્વચ્છ રાખવાને, પુણ્ય કરવાને અથવા આરોગ્ય ભોગવવાને, એકાંતવાસ જેવું બીજું સાધન નથી.”

હે જમીનદાર ! શત્રુની ખોટી બીક બીલકુલ રાખીશ નહીં. શું તેમનાં કાંઈ બે માથાં છે, કે તારા કબજાની મિલકત કે ઘરમાં પ્રવેશ કરે ? સરકાર અને ઇનસાફનો શું ગમે એવા

હરામીને પણ ડર હોતો નથી ? તારો ખોટો ધખારો કાઢી નાંખ
 ને સુખે બહાર દેશ ફરી આવ. એકની એક દુઃખ આપનારી
 જગાએથી માણસે વહેલાં ખસી જવું જોઈએ. આજકાલ કરતાં
 કાળ આવીને ઉભો રહેશે ત્યારે તારા સગીર વારસોનો ઇશ્વર
 સિવાય કેણુ વાલી થશે ? સગાં વહાલાં તો શત્રુ છે ત્યારે નાનાં
 બુલકાંએનો હાથ પ્રભુ શિવાય કેના હાથમાં આપશે ? માટે
 ખોટો આભાસરૂપી ભય ત્યજ દે. સુખી થા. દુઃખી મા રહે.
 એક ગુર્જર કવિનાં વચન છે કે—

“ પાંખ તું કાળની ઝાંખ ઝીણાશથી, વેગ વિજળી તણો ગય હારી,
 ફૂજરનો પાર નહી માર આ વારમાં, શીખચ સાધજે રીત સૂરી;
 કંઈય ખાંદુર તુજ દીલ બેદીલ થઇ, મોતની જોત જણે જ ઝાઝી,
 રામ બોલો ભાઇ, રામ બોલો થસે, ગય સમશાજમાં શબ્દ ગાજ. ”

દિલાસા પત્ર ૮૩ મો.

"Happiness depends on the prudent constitution of the habits; and it is the business of religion, not so much to extinguish our desires, as to regulate and direct them to valuable, well chosen objects."

Paley.

‘આપણી ચાહુ ટેવોની દૂરદર્શી રાજ્યનીતિ ઉપર જ આપણા સુખનો આધાર રહેલો છે. સુખ માટેની આપણી ઇચ્છાઓને કચડી નાંખવાને બદલે આપણી ઇચ્છીત વસ્તુઓ માટેનો આપણો માર્ગ જે રીતિથી સરળ બને તે રીતિને માર્ગ લગાડવાનું કામ ધર્મનું છે.’ પેલી.

એટલે આપણે ધારીએ તે કાંઈ થઈ શકતું નથી. માનવી ધારે છે શું ને ખુદા કરે છે શું ! આંકો આવી રહેલા બાપને માટે તૈયાર કરેલું કફન, પથ્થરમાંથી પાણી કાઢે એવા રાતા માતા સાબ તાબ દીકરાને માટે વપરાય છે. પ્રિન્સ વિક્ટરના માટે કેળવાયલાં લગ્નનો સામાન તેના મૈયતમાં વપરાયો. પ્રિન્સ વિક્ટરને વરવાને ઉભેલી પ્રિન્સેસ મેરી, તે જ વિક્ટરના ભાઈ જ્યોર્જ સાથે પરણે છે અને આજે ઇંગ્લંડની રાણી થઈ બેઠી છે. આઠ વરસ ઉપર મહાન નર દાદાભાઈ નવરોજીના મરણની ખુબથી નવસારીમાં હડતાળ પડાવવા નીકળેલા પહેલવાન પારસી મંછા નરસંગનું હડતાળની અડફ્ટમાં મોત નિપજે છે અને આપણા દાદાભાઈ તો જીવતા જાગતા વરસોવાની ઠંડી લહેકી લે છે. અચ્ચે

ગની ! શું હજીએ આવાં ઉલટ પાલટ દુનિયાઈ ચક્કરનો અનુભવ નહીં થયો, કે તું ઈશ્વરને ઠપકો આપી બોલવાની હિંમત કરે છે, કે અરે પરમેશ્વર ! તેં આટલાં આટલાં વરસવેઃ પરમેશ્વરપાત્રું ચલાવ્યું, તોએ ખાટલે મરવા પડેલા જીવને ઉચકી લઈ જવાને બદલે મારા ચીચાને તું તો બુલમાં ઉચક લઈ આવ્યો ! કબીરવાણીમાં કહ્યું છે, કે

સારેખસે સખ કહ્યુ બને, બંદેસે કહ્યુ નાય;

રાષ્ટ્રના પર્વત કરે, ઐર પરવત ગઈ માય.

તે સાહેબથી જ બધું બને છે, આપણાથી કાંઈ થઈ શકે નહીં. તે સાહેબ સાહે તો રાઈનો પર્વત, ને પર્વતની રાઈ કરે નાંખે. એટલે કે, જે કાંઈ બને છે તે ખુદાના હુકમથી બને છે માણસથી કાંઈ બનતું નથી. હે ગની ! ફારસી સાયરે કહેલ આ વાત સાંભળ અને પછી ખુદાની મરજી વિષેનો વિચાર કરી તારું હુઃખ કમી કર. એક ગરીબ દરવેશ ઉઘાટે મારું અને ઉઘાટે પગે કુફાથી ચાલતો ફીજાજ લણી જતો હતો રસ્તામાં અમારો કાફલો તેની સાથે થયો. મેં જોયું કે તેન પાસે એક ઢોકડો પણુ નહીં હતો છતાં તે ખુશાલ થઈ આગળ ચાલતો જતો હતો ને તે બોલતો હતો કે:—

નેહ બર ઉશતુરી સવારમ, નેહ ચું ઉશતર ગીરેઆરમ;

નેહ ખુદાવંદે રૈયત, નેહ ગુલામે શહેરયારમ;

ગમે મૌજુદ વ પરેશાનીએ મઅદુમ નદારમ;

નફસી મીઝનમ આસુદેહ વ ઉમ્રી નસર આરમ

‘હું નથી ઉંટ ઉપર સ્વાર થયલો, કે નથી ઉંટની માફ મારી ઉપર ભાર પડેલો. નથી હું રૈયતનો રાજા, કે નથી હું

કોઈ રાજાનો ગુલામ. મને વખતની નથી કાંઈ ફીકર, કે નથો ગયા કે આવતા વખતનું દુઃખ. હું તો સંતોષના દમ ખેંચું છું અને મારી છાંદગી શાંતિમાં પસાર કરું છું.’ એક ઉંટના સ્વારે તેને પુછ્યું કે અચ્ચે દરવેશ ! તું ક્યાં જાય છે ? હીજાજ વેર તારાથી અલાશે નહીં ને તું રેતીના થાકથી જરૂર મરી જશે. દરવેશે તેની કાંઈએ દરકાર કરી નહીં અને રેતીના રણમાં ચાલતો થયો. જેવા અચ્ચે બેની મદસદના ટપ્પા આગળ આવી પહોંચ્યા તેવામાં પેલો ઉંટનો સ્વાર તો મરી જવા લાગ્યો. પેલો દરવેશ તેના બીછાના આગળ ગયો અને કહેવા લાગ્યો, કે, હું તો થાકથી કાંઈ મરી ગયો નહીં, જ્યારે તું તો મજબુત ઉંટ ઉપર બેઠેલો છતાં મરી ચાલ્યો !

શખ્સી હમે શખ વર સરે બીમાર મેરીસ્ત,

સુંત રજ શુદ આન બેમુર્ વ બીમાર બેઝીસ્ત.

એક શખ્સ એક બીમારના બીછાના આગળ રજા કર્યો, કે તે મારો વહાલો મરી જશે, પણ સવાર થતાં તો તે પોતે જ મરી ગયો, જ્યારે બીમાર શખ્સ ઉભો થયો !

અર્ધ ! બસા અરુપે તીઝરવ કે બેમાન્દ;

કે ખરે લંગ બાન બ મનઝેલ બુદ.

બસ કે દર ખાક તનદુસ્તાનરા;

દફન કરદન્દ વ અખમ ખુરદેહ નમુદ.

‘હે ભલા ! કાંઈ કાંઈ તેજી ઘોડાઓ થાકીને પટકાઈ ગયા છે, જ્યારે લંગડું ગધેડું આખી મજલ સહીસલામત કાપી ગયું છે. ઘણી જ વખત એમ બને છે, કે તંદોસ્ત અને મજબુત માણસો ઘોરમાં દટાય છે, જ્યારે ઘાયલ થયેલાઓ જીવ્યા જ

કરે છે.' સ્વામિ રામનીર્થ કહે છે તેમ વખત આવે ઈશ્વરી નિયમો જ મનુષ્યને બંદૂકની સંગીન વડે ધાર્મિક બનાવે છે. ઈશ્વરી નિયમો જ આપણને વારંવાર પ્રદારો કરી જાગૃત કરે છે. ઈશ્વરી નિયમો કોઈને છોડતા નથી. ઈશ્વરી નિયમો જ સત્ય છે. બીજું બધું અસત્ય છે. કુદરતના નિયમોફી મહા-આગરમાં નામ, રૂપ, અને વ્યક્તિઓ, માત્ર પરપોટા સમાન છે. ત્રણે પ્રાણથી જે બાધિત ન થાય અને નિત્ય રહે એ સત્યનું સ્વરૂપ છે.

એટલે ઈશ્વરના નિયમો અને ઈશ્વરની કરામત શું ન કરશે તે કોઈ કળી નહીં શકે, માટે ભારે આક્રમમાં પણ તેની કરામત ઉપર સાંઝે થવાની આશા બાંધ. યોગિની રોહીના, કુમાર ટાગોરની પુત્રી હતી તેને લાલબિહારી નામે વિદ્વાન સાથે પરણવા ગમતું હતું. પણ તેના બાપની મરજી કોઈ રાજ-કુમાર સાથે પરણાવવાની હોવાથી લાલબિહારીની ઘણી ઘણી માગણી છતાં ટાગોરે ના પાડી, ત્યારે તે નિરાશામાં દેશ છોડી ગયો. આમ થવાથી રોહીના દુઃખમાં અફસોસ બરેલી રીતે દહાડા કાઢવા લાગી, કે હું મરું તો મારો લાલબિહારી છુટે. તેથી નિરાશામાં તે નદીમાં પડી આપઘાત કરવા ગઈ. એવામાં કુદરતે શું કર્યું, કે નદીના ઉછળતા મોજમાં તણાતો લાલબિહારી જ કિનારે આવી તેના પગ આગળ થઈ રહ્યો ! બન્ને જણાં આ ચમત્કારથી સ્તબ્ધ થઈ બેસી રહ્યાં. પાછળથી અનેક દુઃખો ખમવા બાદ, આવો ઈશ્વરનો ચમત્કાર જાણી ટાગોરે હૃદયેર લાલ સાથે પુત્રીને પરણાવી હતી. હે જની ! આ ઉપરથી ઈશ્વરની લીલા સમજ લે. તારે અંતસુધી નિરાશ થવું જોઈતું નથી. નઝીર કહે છે તેમ

અકલ પર નાજ હએ કુદરત પ નજર કીસકો હએ ?

સખકો શીકર આજકી હએ, કલકી ખખર કીસકો હએ ?

પેગંબર મહમદ માટે કહેવાય છે, કે તેમની માતા જે દિવસે મરવા જેટલી હદે કષ્ટાતી હતી, તે જ મિતિએ મહમદ સાહેબ જન્મ્યા હતા. તે જ મિતિએ ચાને વર્ષગાંડને દહાડે જ્યારે ધામધુમ ચાલી રહી ત્યારે તેમની વક્ષત ઘર્ષ હતી ! ચાને મરણ નીપજ્યું હતું. જેથી તેમની વક્ષતને “બડી વક્ષત” કહી વધાવી લેવામાં આવે છે. જે મિતિએ જન્મ્યા તે જ મિતિએ મરણ પામ્યા, પરંતુ મરવાને દહાડે જન્મ્યા અને જન્મ દિવસને દહાડે જ મરણ પામ્યા. ત્યારે માણસનું શુભ અશુભ ધારેલું રહ્યું ક્યાં ? એ તો ચોક્કસ જ છે કે હર હીલે રોજી હર બાંહને મોત. આ ઉપરથી હે ગની, તું ખાત્રીથી માનજે કે આ જગત સાથનો તારો મારો સંબંધ ઇશ્વરેચ્છાથી જ બંધાયો છે. જે બંધન બંધાયું છે તે તોડવાને એક પતિનું ધાર્યું બ્રહ્મ થાય છે, તેમ એક સંબંધીનું ચિંત્યું નષ્ટ થાય છે. દુઃખ, દર્દ, સંકટ, કે છેવટ મોતના સંબંધી બંધનો મનુષ્યનાં ધારેલાં થતાં હોય તો ઇશ્વરના હાથની જરૂર જ ન રહેત. જેથી “શ્રી પુરૂષના તો શું, પણ આ જગતના સઘળા સંબંધ અમુક સમય સુધીના ઇશ્વરેચ્છાથી નિર્માણ થયેલા હોય છે. જેમ હેવું પતાવ્યું એટલે લેણીઆત અને દેવાદારનો સંબંધ પુરો થાય છે, તેમ જ પૂર્વનો ઋણાનુબંધ પુરો થયો, એટલે અહીંના સંસારનો સંબંધ પણ પુરો થાય છે. સંસારના સઘળા સંબંધ પૂર્વેના ઋણાનુબંધ વડે જ નિર્માણ થયેલા હોય છે. ભાડાની ગાડીમાં બેઠેલાઓનો તે ગાડી સાથેનો સંબંધ, જ્યાં

સુધીના પૈસા આપ્યા હોય ત્યાં સુધીનો જ છે. માટે હે ગની ! પૂર્વના કોઈ ઋણાનુબંધથી આ જન્મે બંધાયલો તમારો દંપતીરૂપ દેખાતો સંબંધ, તે ઋણાનુબંધ પુરો થવાની સાથે જ પુરો થયો હોય, તો તે માટે તમારે શોક કરવો, એ મૂર્ખતા નથી ? એ ઋણાનુબંધ જો પુરો થયો હોય તો ગમે તેટલા ઉપાયથી પાછો સંધાવો દુર્લભ છે તો પછી શોક કરવાથી શું ફળ ? ” (અં. કા.)

દરેક માલમિલકત, ઘરખાર, બાયડી છોકરાં, કે તમામ જગત સાથના જ્યારે સંબંધ છુટા પડવાનું ઇશ્વરી નિયમથી જ અંકિત થયેલું છે તો પછી ઘર બળી જાય, પૈસા ગુમાવી બેસો, દીકરા દીકરી મરી જાય તે સર્વમાં ગનીની તાકાત ઇશ્વરેચ્છા આગળ તુચ્છ સમજવી.

ખસક સખ રેનકા સપના, સમજ મન કોઈ નહીં અપના.

કંઠ્ય હો લોમડી ધારા, બહે સખ જાત સંસારા—ખસક૦

ધડા જયુ નીરજા પૂટા, પતા જયું કારસે તુટા—ખસક૦

એસી નર જાન જીંદગાની, સમજ મન ચેત અમીમાની.—ખસક૦

ભુલ્યો મત દેખ તન ગોરા, જગતમે જીવના થોડા—ખસક૦

તમે મદ, લોભ અતુરાઈ, રહો નિરાક જગમાંહી.—ખસક૦

કુટુંબ પરિવાર, સુતરા, હિસી દીન હોયગા નીવારા,—ખસક૦

નીકસ જળ પ્રાન ગયેગા, કોઈ નહીં કામ અવેગ.—ખસક૦

સદા મત જાતો એ દેહા, લગાવો રામમે નેહા—ખસક૦

કાટેગી જનમકા ફાસી, કહે કળીર અવીનાસી.—ખસક૦

પાદશાહી રાજનીતિમાં એક ઉદાહરણ આપે છે કે બાદખના અમીરનો દીકરો ફરતો ફરતો એક વાડી લણી નીકળી ગયો, ત્યાં એક ઘરડો પારસી વાડીનું કામ કરતો હતો અને ઝાઝ રોપતો

હતો. તે જોઈ અમીરજાહે કહ્યું કે, “અરે ડાસા ! હમણાં તો તું ઘોરમાં જવા જવો થયો છે તો આ આડનાં ફળ ખાવાને જીવીશ નહીં.” તે બોલ્યો, “આપ કહો છો તો હું આ આડનો મેવો નહીં ખાઉં. યાદ રાખજો કે રોપે કોણ, ને ખાય કોણ ! પણ જો મારો દાદો આ ખેતરમાં પોતે જ ફળ ખાવાનું ધારીને આ આડો રોપત તો હું ફળ ખાત નહીં. માટે મારાં રોપેલાં આડનાં ફળ મારા વારસો ખાશે અને હું ખાવા પામીશ નહીં એમ ન ધારવું. કુદરત મોટી છે. કેટલીક વેળાં વીત્યા પછી આડને જ્યારે મેવો થયો ત્યારે ફરી તે અમીરજાહે ત્યાં જઈ ચઢ્યો, પણ પંજા પારશીએ તેને ઝાળખ્યો નહીં. તેણે એની પાસે મેવો માગ્યો, તે એણે તેને આપ્યો નહીં અને પોતે ખાધો પણ નહીં. તે જોઈને કારણ પૂછતાં તેણે કહ્યું કે, “મારા અમીરજાદા આગળ મેવો નહીં ખાવાના મેં સમ ખાધો છે, માટે હું આ વાડીનો મેવો ખાતો નથી; કારણ કે પ્રમાણિકપણાથી હું ઉઝડો ચાલ્યો ન ગણાઉં. અમીરજાહે છતાં પડીને કહ્યું કે, મેં તમને એ પ્રમાણે કહ્યું હતું અને તમે વચન પાળી પ્રમાણિકપણું બતાવ્યું માટે હું તમને મારા વઝીર બનાવું છું; કારણ કે, તમે મારો ભંડાર આ પ્રમાણે જ સાચવશો. પણ મને આશ્ચર્ય લાગે છે, કે તમે રોપેલા આડનાં ફળ તમારી આલ ઓલાહ જ ખાશે એવું મને લાગતું હતું, તેને બદલે પુદાની મહેરથી તમે પોતે જ તે ખાવા આટલા ઘડપણ છતાં જીવતા રહ્યા છો ! લોકો એમ જ સમજે છે, કે પાવ પલકડી ખબર નહીં, કરે કલકી બાત; જીવકે પર જમડા ફિરત હે, જયું તેતર પર બાજ. પરંતુ આ સિદ્ધાંત ઉપર મોતનો જ વિચાર કરેથી, અથવા

માણસ ધારે શું, ને ખુદા કરે શું એ પ્રમાણ ઉપર હાથ બેડી બેસી રહેથી દુનિયાનાં સુખો કદિ આખવાનાં મળે નહી. સર એઆક ન્યુટનનો દાખલો લો. પ્રથમ ટંકશાળમાં ચાકરી રહી, જ્યારે તે મોટો માણસ થવાની ઉમેદ જણાવવા લાગ્યો ત્યારે તેના સીનોરે કહ્યું:—ઘોરમાં જશે ત્યાં સુધી તારી આગળનાઓનો આન્સ પુરો થવાનો નથી. આખરે તે જ સીનોર જ્યાંનો ત્યાં રહી ગયો ને ન્યુટન જોતજોતાંમાં મહા પુરૂષ થઈ પુજવા લાગ્યો. વર્ડસ્વર્થ અને સ્કૉટ અનુક્રમે સ્ટેમ્પ વેચનારા અને કારકુનનું કામ કરનારા હતા. “હજી તો છટ્ટીનું છરાય છે ત્યારે એ લોકો દુનિયામાં નામાંકિત થવાનો અભખરો શા માટે રાખે છે?” એમ સવાલ કરનારાઓ તો જ્યાંના ત્યાં રહી ગયા ને એ બન્ને જણા તો નામાંકિત થઈ ચુક્યા. **ડેવીસ રીકાર્ડો**, લંડનમાં હલાલી કરનારો હતો. જ્યારે તેણે હલાલાંનો હજી તો આરંભ કર્યો ત્યારે જીના હલાલો તેની ઠેકડી કરતા હતા, કે બજારનો દોરવનારો નવો મુખી એ જ થવા પામે ખરો ! અરે ! તે જ ઠંકુ મશ્કેરી કરનારા જીના હલાલો તો પડી લાગ્યા ને રીકાર્ડો તે: તેમનો વડો થઈ ચુક્યો. કહેવત છે, કે મન કહે હું માગવે જાઉં, ને કરમ કહે હું કોઠીમાં પેસું. પણ માણસ ધારે છે શું ને ખુદા કરે છે શું એ પ્રમાણને અશુભ વાંચના અથવા દુઃખના વિચારથી સાબિત કરવાનું નથી. “જળચરો જેમ જળચરોને ખાય છે, તેમ રાજાઓ સામાદિક ઉપાયોથી અનેક કાંદાઓ રચીને રાત્રિ દિવસ દેશોને ખાવાની વાટ જીવે છે અને શક્તિ પ્રમાણે તેઓમાંથી ખાય છે. વૈદ્યો સામ વિગેરે ઉપાયોની ચુકિતઓથી રાત્રિદિવસ રોગીઓને ખાવાની વાટ જોયા કરે છે

અને શક્તિ અનુસાર તેઓના પૈસા ખાઈ જાય છે. વાણિયાઓ સામાદિક ઉપાયોની યુક્તિઓથી રાત્રિદિવસ ગ્રાહકોને નિયોવી ખાવાની વાટ જીવે છે અને નિત્ય શક્તિ અનુસાર ખાય છે. પંડિતો સામાદિક ઉપાયોથી યુક્તિઓ રચીને રાત્રિદિવસ મૂર્ખોને ખાવાની વાટ જીવે છે અને શક્તિ અનુસાર રાત્રિદિવસ મૂર્ખો પાસેથી પૈસા કઢાવે છે. ચોર લોકો સામાદિક ઉપાયોથી યુક્તિ રચીને રાત્રિદિવસ ગાફેલ મનુષ્યને હુંટવાની રાહ જીવે છે અને શક્તિ પ્રમાણે તેને હુંટી છે. બિજુકો સામાદિક ઉપાયોની જાળ રચીને રાત્રિદિવસ ગૃહસ્થો પાસેથી ધન કઢાવવાની રાહ જીવે છે અને શક્તિ પ્રમાણે તેને ફાલી ખાય છે. ગણિકાઓ સામાદિક ઉપાયોથી જાળ રચીને રાત્રિદિવસ કામી પુરુષોને ખાવા માટે રાહ જીવે છે અને શક્તિ અનુસાર તેમને ફાલી ખાય છે. શીદ્ધીઓ અને કારીગરો સામાદિકના ઉપાયોથી જાળ રચીને રાત્રિદિવસ સર્વ લોકોને ખાવાની ઇચ્છા કરે છે અને શક્તિ અનુસાર તેઓને નિત્ય ફાલી ખાય છે.” પરંતુ તેઓ ધારે છે શું ને ઇશ્વર કરે છે શું ? હજી તો ભેગુ કરેલું ભોગવવા વિચાર કરે છે, એટલામાં એ સર્વ પ્રપંચીઓ દૈવને આધિન થઈ, કોઈ કાંઈ રસ્તે તો કોઈ કાંઈ રસ્તે તે જ દ્રવ્ય ગુમાવી બેસે છે, અથવા પૈસાનો ઉપયોગ કરવા પહેલાં જ સ્વધામ પહોંચે છે.

હોલો હોલી કહે છે રે, પ્રજા મારી વારે રહેડે;

ખચ્યાં મારાં મારે રે, તજે આવી બીજા ખડો

બાજુ તાજીને ઉભો પારથી, ઉપર આઠ્યો બાજ;

દરમીથી સર્પ જો નિસરે તો, વજ્રુસે અમારાં કાજ.

ગરડના ગામી રે, આંટી રાખી રખે રહો.—હોલો હોલી.

ગરબના મામી રે, બાંટી શખી રજે રહો.-હોલો હોલી.

કહેતામાં પ્રભુ પરવરિયા, તે સર્પ વિષે નિર્વાણ;

પારાધીને પજે ઠંસીને, તતક્ષણ લીધા પ્રભુ,

ત્યાંથી બાણ છુટ્યા રે, બાજ બાવી હેંઠે પડ્યા -હોલો હોલી.

કંઠ્ય વેળામાં કામ જ આવે, ભજન કરે ભય ભય;

એવા સમયે સ્વામી મૂકીને, કોના પૂજું પાપ,

શુન્દેગાર તારો રે, તુલસીદાસ ખરો.-હોલો હોલી.

હે ગની ! ખાત્રીથી સમજજે, કે જે કદિ મરે નહી એવાં હશે તે વહેલાં મરી જાય છે ને જેનાં શરીર કાગળ જેવાં હશે, અગર ઘરમાંથીટર જેવી ઘડીઘડીની નરમ ગરમ તળીયતવાળાં હશે તે ઘણાં વરસ કાઢવા પામે છે. મૃત્યુને મન રક કે રાણો કોઈ નથી, બધાં સરખાં છે. તંદોરસ્ત કે કાયલી સરખાં જ છે. ઘરમાંથી અણધારેલું એક વહાલું ચાદ્યું જાય છે, અને અણધારેલું જ ખીનું વહાલું અવતરે છે. આવા સાથે સાથે બનતા બનાવો વખતે તું હસશે કે રડશે ? જેને તું સાળે સમો ભેતો હશે તે જલદી મરણ પામશે ને જે પાંચ પાંચ વરસનો ખાટલે પડી ઓય મરું, હમણાં મરું જેવો થઈ રહેલો હશે તે ખીનું ૧૦ વરસ જીવતો રહેશે. ખુશી ગમી સાથે સાથે જ વહી જાય છે. ત્યારે તે વખતે રડવું કે હસવું તેનો જ તને વિચાર થઈ પડશે.

અકબર પાદશાહની દરબારમાં એક દિવસે એક નવાઈ જેવો બનાવ બન્યો. દરબાર ભરાઈ રહી હતી, પણ પાદશાહના આવવાની ખોટી હતી. આજ પાદશાહને આવવાને કેમ વાર લાગી તે વિષે તરેહવાર અટકળો ચાલી રહી. થોડીવારમાં બે માણસો દરબારમાં દાખલ થયાં. એકે આવીને ખબર કરી, “પાદશાહનાં

માતૃશ્રી હમણાં જ હક થયાં. ” બીજાએ આવી ખબર આપી, “પ્રધાનશ્રી ! વધામણી લાગ્યો છું. પટરાણીએ કુવરને જન્મ આપ્યો ! ” આટલી ખબર આપી બેઠ માણસો ચાલતાં થયાં.

બાદશાહની મા મરી ગઈ અને પુત્રનો જન્મ થયો. આ બેઠ ખબરો સાથે આવી. હવે શું કરવું ? માના મરણની ખબર સાંભળી રહ્યું, કે પુત્રનો જન્મ થયો સાંભળી હસવું ? બધા વિચારમાં પડ્યા કે, રહ્યું કે હસવું ? કોઈને કંઈ ઇલાજ સુઝ્યો નહીં. આખરે બીરબલે કહ્યું, “ એનો ઉપાય એક જ છે. આપણે બધાએ મોઢું ઉઘાડું રાખી બેસવું. બાદશાહ આવે અને રહે તો આપણે રહ્યું અને તે હસે તો આપણે હસવું. ” હે ગની ! આવા કુદરતના બનાવો તો દરરોજ ચાલુ બનતા જ જાય છે. ગમી ને ખુશી સાથે પાંખડી પકડીને જ ચાલી જાય છે. માણસ ધારે શું ને ખુદા કરે શું. માટે એ વાતનો અફસોસ કર્યા કરવો એ મૂર્ખતા જ છે. એક ડોસી છ દીકરાની માતા હતી. તેનો સ્વભાવ એટલો તો અદેખો અને એકલપેટો હતો, કે જેવી એક નવી વહુ ઘરમાં આવે કે તેને સંતાપ થતો. તે ઇચ્છા જ કર્યા કરતો, કે રખે વહુઓનું ચલણ ચાલે, ને તેની પાદશાહી ઉતરી જાય. તે કારણથી તે વહુઓનું નરસું ઇચ્છતી. બે લોકાપવાદ નહીં નડતો હોય તો બાળે તે પોતાના દીકરાઓને પોતાની છએ છ દીકરીઓ જ સાથે પરણાવી ભવિષ્યના ભયથી મોકળી રહે ! તે કદિ મરવા માગે નહીં. આમ કરતાં તે અકેક પછી બધા દીકરા અને બધી દીકરીઓ ગુમાવી બેઠી ને વહુઓ તો રંગપામાં જીવતી જાગતી રહેવા પામી. આથી ડોસી પોતે જ એકલી અટુલી રહી જવા પામી અને રંગયેલી દરેક વહુ રોજ તેને

ધમોલા ધક્કા મારવા લાગી. વહુઓ રડતી જાય, છાજીયાં લેતી જાય ને ડાસીને અકેક વેર ભુખી પણ રાખતી જાય. આ પ્રમાણે હે ગની, તું જે માગશે તેથી ઉલટું જ નજરે આવશે. કહેવત છે, કે માગે સો આવે ને ત્યાગે સો આગે. જે તમે માગ્યા જ ફરો તે આણું જતું જાય ને તમે જેનો ત્યાગ કરવા માગો તે આગળ આવીને ઉભું રહે. જ્યારે પેલી ડાસીનું પુંકે ફાટતું હતું, તેનો પડયો બોલ વહુ દીકરાં ઉચકી લેતાં, તે થુંકે તો હાથ હાથ ઉપર થુંક ઝીલી લેતાં, ત્યારે આ દરજ્જે બેઠું સર્વ કોઈ તેને મહા ભાગ્યશાળી, પનોતી અને નશીબદાર કહેતાં. અરે! કાઠડી ઉપર કે ગોહાન ઉપર હસ્તે મુખે ચઢતાં સુધી, હે ગની, તું કોઈને ખત્રી-શીમાં નહીં લાવ. ખત્રીશ ભાલા ખમાય પણ લોકોની ખત્રીશી માડી. ડાસી હાડમાર થઈને કમનશીબ મોતે મરી ગઈ.

ઈપીમીનોનડાસને કોઈએ પૂછ્યું કે, તું સારો, સીધી-યસ સારો, કે ઇફ્ટીકેતીસ સારો ? ત્રણેમાં સુખી કોણ ? તે બોલ્યો:—હે ભાઈ! અમે કબરમાં જઈએ ત્યાં સુધી સળુર કરો. કાંકે કાલ ઉઠીને અમારા આચારવિચાર ફેરવાઈ જાય અને નશીબ ઉલટાઈ જાય તેનો ભરસો નથી. મોત ક્યારે કોને ઉપાડી જશે એનો શું ભરસો ? અભાગિયું નશીબ કાલ ઉઠીને જમીન ઉપર પટકી નાંખશે તેનો શું હિસાબ ? કબીરજી કહે છે કે, રામહિ ક્રિયા સો હુવા, રામ કરે સો હોય; રામ કરે સો હોયગા કાહે કલ્પો કોય ? ઈશ્વરે કર્યું તે થયું, ઈશ્વર કરે છે તે થાય છે અને ઈશ્વર કરશે તે આયદે પણ થશે. ત્યારે અમસ્થી ખોટી ખરી કલ્પના કર્યા કરીને તું ફીકરમંદ શા માટે રહે છે ? મતલબ, તું ગઈ વાત અથવા બની ગયેલા બનાવને યાદ ન કરે

અને આવતી કાલે શું બનશે તેની ચિંતા ન કરે, તો એ બે ચીજથી તું સુખી થશે. આ એક ખરો બનેલો બનાવ છે, કે:-

નવસારીના દેસાઈજીને ત્યાં એક વડીલ સાહેબ મરણુતોલ માંદા પડ્યા હતા. ગળામાં કોયલી પાકી હતી અને ઘડી એકમાં કાંઠેલો બેસી જશે એવી સર્વ તૈયારી હતી. સુરતવાળા પંકાચેલા હકીમ અરુપંદીઆરજીને બોલાવવામાં આવ્યા. તેઓ દાદર ઉપર અઢયા એટલામાં કોઈ ખાંસ્યું. આથી હકીમજીએ દાદર ઉપર જ ઉભાં રહીને સવાલ કર્યો કે “આ દર્દી ખાંસ્યું ?” જવાબ મળ્યો કે, “હા.” હકીમજી બોલ્યા કે ફજલ છે, ફજલ છે. આમ કહી તેમણે એક સીસો મંગાવી તરત જ દર્દીને કહ્યું, કે જેટલું જોર હોય એટલા જોસથી એ સીસાના મોંમાં ફુંકો. પલંગ ઉપર બેઠેલાં દેસાઈજીનાં બહેન બોલ્યાં:—“ અરે શું પુંકાવોય ! સૌ રધાઈ રહ્યું ચ ને કાંય જવાલ પાડોય ?” આમ કહી બહેન ઠોંઠો કરીને હાંસ્યાં. આ ઉપરથી હકીમજીએ કહ્યું:—“બહેન ! તમે વહેલાં ઘરમાં જાવ ને સુઈ જાવ. દેસાઈજીનો તો વાંકો બાલ થવાનો નથી, પણ તમારી મને ચિંતા લાગે છે.” બન્યું એમ, કે દેસાઈજીની કોયલી પાકીને તૈયાર થયેલી હોવાથી સીસો મોંમાં લઈને જરા પુંકયા કે સીસામાં બધું પડે નીકળી પડ્યું અને દર્દી સાજા ટટાર થઈ ઉભા. પણ બીજે જ દહાડે પેલાં બહેન જે ભાઈની સારવારમાં હતાં તે બેહેસ્તી થયાં ! માટે હે ગની ! કાં ફાંફાં મારે છે ? કાં અમસ્થો દુઃખી થાય છે ? કાલની અને કાજની કોઈને ખબર નથી, ત્યારે નકામી હાથવોય કરી થોડી છંદગીમાં સંતાપેલો ન રહે. માણસ ધારે છે શું ને ઈશ્વર કરે છે શું !

મુખ્ય જીએ નહીં ૩૫ જીએ નહીં, ૪૬ તરજી નહીં બાળ રે;

મારે મારનો ધંધો પ્ષારી, બેઠો કાળ કરાળ. પડેલો પડવાનો.

આપ્ત કામ ઉપાયો જોને, શુદ્ધિ બળના ખેલ જ રે;
 પણ દીપક એ નિર્મલ ચારો, ખુટે જેનું તેલ. પડશે પડવાનો.
 શોક હર્ષ નાટક જ્ઞામના, તેવા જગના જાણુ રે;
 ભાર ઉપાડી ગર્વ તણા પછી, દુઃખમાં સુખ શું માણુ ? પડશે પડવાનો.
 ઘડી બે ઘડીના હાટ સમો છે, હાઠ બધો માયાનો રે;
 એજ ઘાટને હાઠ સર્વ છે, કાચી આ કાયાનો. પડશે પડવાનો.
 દેવાંશી, શૂરા ને દાતા, ક્યાં પાંડવ ચક્ર કુળ રે ?
 સેવકરામ તનુજ ઉર શોચે, પડદા પાછળ ધૂળ. પડશે પડવાનો.

દિલાસા પત્ર ૮૪ મો.

“Some men make a womanish complaint, that it is a great misfortune to die before our time. I would ask what time ? Is it that of nature ? But she, indeed, has lent us life, as we do a sum of money, only no certain day is fixed for payment. What reason then to complain if she demands it at pleasure, since it was on this condition you received it ? ”

Cicero.

‘ઘણા માણસો બાયલા બનીને પોકાર કરે છે, કે કવખતે મરવાની આફત એ ભારેમાં ભારે આફત છે. ત્યારે શીલસુદ્ધ સીસેરો પુછે છે, કે કવખત તે કીયો ? શું ખુદાના વખત વિષે

કહો છો ? જેમ તમે નાણાં કોઇને 'ધીરો' અથવા સાચવવા આપો તે નાણાં ગમે ત્યારે માગવાનો તમને હક્ક છે, તેમ જે ખુદાએ આ જીંદગી ધીરી છે તે ગમે તે વખતે પાછી માગવાનો તેનો હક્ક છે.' જન્મ લીધો ત્યારે એવી કબુલતનો કરાર કોઇએ ઈશ્વર પાસે કરાવી લીધો છે, કે અમુક જ વખતે મારી પાસેથી મારી જીંદગી માગી લેજે ? અરે ખુદા ! મારું સાત વરસનું ગુલાબ જેવું બાળક હજી તો શ્વાસ લે છે, એટલામાં જ ખાંધિયો આવીને એટલા ઉપર બળડતો ફફડતો ખેડો ને કહેવા લાગ્યો કે, મને અગાઉથી શું કરવા ત્યારે બાલાવીને ખોટી કરી મૂક્યો ? હું એકલી અટુલી, સાંજનો વખત, પટોશીના છોકરાને ડાકટરને છેલ્લો બોલાવવા મોકલ્યો, એટલામાં પેલો ખુની ઘરમાં ઘસી આવી કહેવા લાગ્યો:—“કાંચ ફાંફાં મારેચ ! હવે નહવાડી નાંખવા દે !” આમ કહી પાછલે બાર મારાં પુલ બચ્ચાંને લઈ ગયો, પોતે જ જરા ઝળકોળીને પોતાના પહોળા એક જ હાથના પંજામાં મારા બાળકના બે હાથ અને બે પગો સામટા પકડીને જાણે એક પોટલું લાવતો હોય તેમ લાવીને ખડકીમાં ધમ દેતું અફાળું ! ઓ વાય ! કેવો કર ! એના બાપને પણ મુઆઓએ એમ જ અછાડ પછાડ કરી શ્વાસ હતો તેટલા જ નવડાવી નાંખ્યા હતા ને ધમ દઈને લોંચપર નાંખ્યા હતા. મુવું મુંબઈમાં મુઆંને માન છે જ નહી. મરેલું તો નવસારીમાં જ પ્રમાણ. ત્યાં મુઆંને માન મળે છે તેટલું કેથે નહી. અરે ખુદા ! મારો આ વહાલો પુત્ર મને છોડી જાય છે ! એવો રૂપાળો ને માવળો દીકરો મને કદિએ મળવાનો નથી. અરે દાદાર ! તે' મોત શા વાસ્તે બનાવ્યું ? જો એવી માયા લગાડીને સાત

વરસમાં જ મારા ખોળામાંથી ખુંચવી લેવો હતો તો એને મારી કુખે જન્મ જ કાં આપ્યો ! આવાં કવખતનાં મોત જીવતી માયો કેમ જોઈ શકે ? આ એક ખરેખરો બનાવ બનવા પામેલો છે. દિલાસો પકડ, અરે શોકાતુર શુલનાર ! આમ માથાં કુટવાથી કાંઈ મુએલો દીકરો પાછો આવે ? તું જાણતી નથી, કે એ જ ખાંધીયાનો ભાઈ એકલો ઝેર ખાઈ મરી ગયો અને પોલીસે તેના રૂવાનને દૂરથી જોવા માગ્યું ત્યારે મુએલા ભાઈના ગળામાં કોરડાનો ફાંસો ધાલીને જાણે ભંગી મુવેલું કુતરું ઘસડી લાવતો હોય તેમ મા જણ્યા ભાઈને ઉંબર આગળ ઘસડી લાવ્યો હતો તે ! મડદા માટે ચાંડાળની લાગણી મરી ગયેલી હોય છે. શુલનાર, એ તો આપ મુવે પીછે ડુબ ગઈ દુનિયા. મુવાં મડદાને તો માન કે અપમાન, વિવેક કે તોછડાઈ કાંઈ પણ હોતું જ નથી. મુવા પછી ન્યારે આપણે આપણાં ગુજરેલાંને મળીશું ત્યારે આ માન અપમાન પામેલો ઢેહ કાંઈ મળવાનો નથી. આપણને તો પવિત્ર ફરોહરની સાથે મળવાનું છે અને એ મેળાપનો ખ્યાલ રાખી તારા જીવને ઠેરવ. તારા કરતાં વધારે બિહામણો દાખલો તું સમજ અને પછી ધીરજ ધર, કે મારા કરતાં વધારે દુઃખદાયક દુનિયામાં ઘણું બને છે. મુંબઈમાં એક પારસી રૂવાન ઉપર ખરેખરો બનેલો બનાવ તું જાણશે ત્યારે તને સમજ પડશે, કે મરણ સાથે જોડાયેલા ધંધાદારી ડાઘુઓ, ખાંધીઆઓ, ચાંડાળો વગેરેની લાગણી તો શૂન્ય મારી ગયેલી હોય જ, પણ પેટના દીકરા દીકરીઓ કેટલીક વાર રૂવાનને હડસેલે છે, તો પછી એવા થઈ રહેલા ધંધાદારીઓની પચ્છર જેવી થયેલી છાતીનો શો વાંક ? એક પારસી ગુજરી ગયો. તેણે વીલમાં દીકરીઓને માલ મિલકતનો વારસો લખી આપ્યો

હતો. તેણે રૂવાન લોચ ઉપર પડેલું હતું. હીકરાઓને આ વીલથી એકાએક ઉશ્કેરાટ થઈ આવ્યાથી તેઓ રૂવાનના ટાંટિયા ઘસડી કાઢીને ખડકીમાં રગદોળવા લાગ્યા ! કેઈ હીકરો ગુસ્સામાં પોતાની તરફ રૂવાન ખેંચતો જાય ને મુએલા બાપને ગાળો દેતો જાય. કેઈ હીકરો ઉંબર મુખી તેને ઘસડી જાય ને દોજખી ગાળો ભાંડતો જાય. લોચ આગળ લણવા બેઠેલા મોબેદને પણ ઉઠી જવું પડ્યું. અરેરે ! આ લોચી છ'દગીની દુષ્ટ માયાથી માનવી શું શું કરે છે તેનો હે બાઈ વિચાર કર, ને તારાં કુલ જેવાં બચ્ચાંને ઘસડી ફસડીને મારી નાંખવામાં આવ્યું એવો અંદેશો નહીં કર. મોત આગળ કેઈ ડાહ્યું નથી. કેઈ આજે તો કેઈ કાલે. સર્વનો છેવટ રાહ એ જ છે. કબીરવાણીમાં એક સંવાદ આપ્યો છે તે ઉપરથી તું દિલાસો લે. દુઃખી ન થા.

પાત ઝરંતાં દેખીકે, હસ્તી કુપલિયા ;

હમ ચલે તુમ ચાલીયો, ધીરી બાપલિયાં.

પાત ઝરંતાં ચું કહે, સુન તરવર બનરાય ;

અબકે બિછુરે કહાં મિલેગે, દૂર પડેગે જાય ?

ફિર તરવર બી ચું કહે, સુનો પાત એક જાત ;

સાધ્યાં એસા સરજ્યા, એક આવત એક જાત.

ઝાડનાં પાંદડાંને નીચે ખરી પડતાં જોઈને તે ઝાડની ડાળી હસવા લાગી ત્યારે પાંદડાં કહેવા લાગ્યાં, કે એ બહેન ! અમે તો ચાલ્યાં, તમે જરા થોભો, તમારી પણ એવી જ રીતે વારી આવશે અને તમને પણ અમારી માફક ચાલી જવું પડશે. પછી પાંદડાં પોતાના ઝાડને કહેવા લાગ્યાં :—એ વનના રાજા ! તમારાથી અમે તો હવે છુટાં થઈએ છીએ, તે હવે આપણે ક્યાં

પાછાં મળશું! અમે તો તારાથી દૂર પડી જશું. ત્યારે ઝાડે ઉત્તર વાળ્યો કે, ઓ પાંદડાંઓ! તમે મારી એક જ વાત સાંભળો. ઇશ્વરે એવી સજા કરેલી છે, કે એક આવે ને એક જાય. કહ્યું છે, કે

“આપણું અતિ બહાલાંઓને આ જગતમાં છેલ્લી સલામ કરતી વેળા, તેઓ આપણી થોડુંક આગમચ તે મીનોઈ સુખમાં જાય છે, જ્યાં થોડા વખતમાં આપણુ તેઓને જઈ મળીશું; એવો ખ્યાલ ખરે જ આપણને સુખી સંધ્યારો આપે છે.” એટલા સંધ્યારા પછી મુએલાંને હીણવાથી દુઃખ પ્રાપ્ત કરી લેવાની જરૂર જ નથી. **સાદી** કહે છે તેમ, “તું આહંગે રક્તન કુનદ જાને પાક; એ ખર તખ્ત મુરદન એ ખર રૂએ પાક.” માણસનો પવિત્ર આત્મા આલ્યો જવાનો વખત આવે ત્યારે તખ્ત ઉપર બેસીને મરવું, કે લોંચ ઉપર પાકમાં પડીને મરવું તેમાં ફેર શો? શું એટલા કુલ બચ્ચાંથી જ તમે તમારું સુખ પૂરું થયેલું ગણશો? હે બાઈ, દાદાર હોરમજદે તમારે માટે અનેક સુખનાં સાધનો મુકેલાં છે. આપણુ માણસ જાત અસંખ્ય સુખી સાધનોને પડતાં મુકી માત્ર એકાદ દુઃખનું જ ભુતડું પકડી બેસીએ છીએ, તેથી ખરી દુનિયાઈ કુદરતી મોજ લોગવવાને આપણે બેનશીબ રહીએ છીએ. આપણે પુલવાડી, ઝાડો, અને ઘાસ વાળી દુનિયામાં ભૂલીએ છીએ. આપણે માટે નદીઓ કે નાળાંઓ છે. દરિયાઓ કે પહાડો છે અને સૂર્યનો પ્રકાશ પણ છે. જેઓ સાફ હૈડાંનાં છે તેમને કુદરત પ્રકાશિત લાગે છે, જે મેલાં અંતઃકરણનાં છે તેમને દુનિયા ભયાનક લાગે છે. ખુબસુરતીની કદર કરવા માટે ખુબસુરતીનું જ્ઞાન આપણને હોવું જોઈએ. કુતરા અને હાથીની ચતુરાઈ માટે

ધાતું બોલાય છે, પરંતુ દુનિયાની સર્વથી સુંદરમાં સુંદર ચીજો તેમને ગમત આપે છે એમ કહી શકાતું નથી. એક કેળવાયલા માણસને તંદોરસ્તી છે, આંખો, હાથો અને પુરસદ છતાં પોતે જે કાંઈ મેળવવાની ઈચ્છા રાખે છે તેનું કારણ એ જ છે, કે પદ્મવર-દેગારે જે નાદર બક્ષેલો તેના ઉપર કરી છે તેને તે લાયક નથી. ઘણાં દીકરા દીકરી ને પૈસા કે હુદા, એ કાંઈ સુખનાં કારણ નથી. ખ્યાર, સખી દિલશુદો, અને મનની શાંતિ વગર ગમે તો તમે શ્રીમંત કાં ન હો, મોટાં અને હકુમતવળાં કાં ન હો, ઘણાં દીકરા દીકરીનાં માતા કાં ન હો, પણ તમે સુખી નથી. મોત આગળ સર્વ મિથ્યા છે.

“ પ્રીતિ, આસા, સુવના, ખરી જલ્મ ખીલતા મોર;
ભૂખર વારો મોતનો, તેનું મોહું જોર.
ભવના ભવ દરિયા વિષે તોફાનો બહુ સાય;
તેમાં પામર પ્રાણીઆ બસકાતા સા જલ્મ.
દુઃખીઆરી મુસાફરી, ઘોર અંધારી રાત;
અહી તહીં મોજાં વતી, ખાસ પછાડી જાત. ”

હે શુભનાર ! તારો પુત્ર શુભાવ્યાથી તે શોક સાગરમાં ડુબી મરવાનો અવતાર માંડ્યો છે તેને માટે ચંદ્રકાન્તમાં દીધેલો બોધ તને લાગુ પાડી કહ્યું તે કાન દઈને સાંભળ. “ હે બાઈ ! તું આમ શોક સિંધુમાં ડુબેલી જેવી કેમ દેખાય છે ? હું બાણું છું કે, એકના એક પુત્રના મરવાથી શોક થાય, પણ તારા જેવી જ્ઞાની અને જાણીતી બાનુઓ એવી અનિત્ય વસ્તુપર સદા કાળ શોક કરતી નથી; એ તો અભણ, અજ્ઞાન, અને અજાણ્યા આદમીઓનું કાર્ય છે. આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું સચું નથી. કહે,

કોણ કોનો બાપ અને કોણ કોનો પુત્ર છે ? પોત પોતાના ઝણાનુબંધે સહ લેણું મળે છે ને નિમિત્ત કર્મ પુરૂં થયે સૌ પોતપોતાને માર્ગે લાગે છે. તેમાં હર્ષ કે શોક શા માટે કરવો ? આપણો દેહ આત્માની સાથે હંમેશાં દહ સંબંધ ધરાવે છે, તેને પણ મૂકીને આત્મા તો આલ્યો જાય છે ને આટલા બધા દિવસ સુધી તેની સંગે રહી, અનેક પ્રકારનાં સુખ ભોગવ્યાં તેની કશી પણ દરકાર તે કરતો નથી, તો પછી બીજાંની શી વાત ? જો એ પુત્ર તારો હતો, તો તું પહેલે વાંઝત હતી, તે વખતે તે ક્યાં ગયો હતો ? અને અત્યારે તને મૂકીને તે કેમ આલ્યો ગયો ? જે પોતાનું છે તે તો સદા પોતાની સંગે જ રહે છે; પોતાને મૂકીને એક ડગલું પણ તે ક્યાંઈ દૂર જતું નથી. હે શુભનાર ! આ દેહ અને અવતાર ધારણ કરાવનારાં પ્રારબ્ધો પણ પોતાનાં નથી; કેમકે તેઓ પણ ભોગવાઈ રહ્યા પછી સમૂળાં નાશ થઈ જાય છે તો બીજું કોણ તારૂં હોય ? આ દેહમાં તો પોતાનો કહેવા યોગ્ય માત્ર આત્મા જ છે, કે જે સર્વદા અખંડ, નિર્વિકાર અને અવિનાશી છે. માટે હે નાર ! જે લોકો મહા મૂર્ખ છે તેઓ જ આ અનિત્ય વસ્તુપર પ્રીતિ કરે છે. તું તેવી નથી, માટે પુત્રશોકનો સર્વદા ત્યાગ કરી સાવધ થા. તે પૂર્ણ જ્ઞાની દયાળુ હાતાર, કે જે નિત્ય શાશ્વત, અખંડ અને પૂર્ણ આનંદ રૂપ છે, તેની સાથે દહ પ્રીતિ કર. કારણ કે, તે જ માત્ર તારો પોતાનો કહેવા યોગ્ય અને સર્વદા સંગે રહેનારો છે; અને તેને જ ઇચ્છનારા લોકો તો, આ સંસારનાં દેખીતાં સારાં પણ પરિણામે દુઃખરૂપ નિવડનારાં તુચ્છ સુખોની કોઈ વાતે કામના કે મતલબ કર્યા કરતાં નથી. કારણ કે આત્માનાં

અખંડ સુખોનો ઉપયોગ લેવાને જેઓનું મન તલપી રહ્યું છે, તેઓ સંસાર સુખને કશા પણ પદાર્થમાં ગણતા નથી; અને તેઓ આ લોકનાં વિષયથી બરેલાં નાશવંત સુખની કામના કરી અવિનાશી સુખ શુભાવતાં નથી.”

અજળ બના તન ઝાઝ સીફત મેં કીયા કહું ઉનકી,
હો જાવેગા ફના હીકમત ના પાવે રખકી.

નીરશુન વહારયા આયા પહોણુ ડલા મજબુતે,
તીનસો સદ્ધાય તખ્તે જરે તીન તુતક સાબુતે,

કબુસા કજલવા કે સખ દવા મીલકર ઉલ્લવતે,
તીન ડોલ તીન શુન લગે નવ મહીને અસં બનતે.

નવ નારી નવ લરા બાવન કપી દસ ખીરકી, હો જાવેગા ફના હીકમત.”

એક નકુચ તોછડા ખાંધીયાએ તારું દિલ દુઃખવું તે માટે શું તું હેરાન થઈ પડશે? નહીં, તે તરફ તું નજર પણ ન કર. જેમ તોફાન અને ગર્જના પોતાના અનુનની અસર આસમાનમાં સુરજ અને સેતારાઓ ઉપર પહોંચાડી શકતાં નથી, પણ નીચે પથ્થર અને ઝાડ પાન ઉપર ખુબ ખાર કાઢી ખલાસ થાય છે, તેમ એક નેક માણસને એક ભુરા માણસે નાહક આપેલું નુકશાન તેના જીવને જરા પણ હાનિ પહોંચાડી શકતું નથી. પણ ઉલટું તે પહોંચાડનારને જ ખતા ખવાડી છેવટે ખાખ કરી નાંખે છે. આવી નજીવી વાતનું દુઃખ તારા મનમાંથી કાઢી નાંખ. આવું ને આવું મન કરશે તો બુદ્ધિ ખરાબ થશે અને બુદ્ધિ ખરાબ થતાં ચિત્તભ્રમ વાયુ થશે અને ચિત્ત બગડવાથી દોષજનમાં નાંખનારો અહંકાર પેદા થશે. કેમકે, અંતઃકરણ જ્યારે સંકલ્પ કરે છે ત્યારે તેને મન

કહે છે. અંતઃકરણ જ્યારે તુલના કરી નિશ્ચય કરે ત્યારે તેને શુદ્ધિ કહે છે. અંતઃકરણ જ્યારે ચિંતન કરે ત્યારે તેને ચિન્ત કહે છે અને જ્યારે અંતઃકરણ હુંપણું પ્રગટ કરે ત્યારે તેને આહંકાર કહે છે. એ મુજબ કમે કમે તું ખોટા વિચાર અને ખુરી કલ્પના કરી આડે માર્ગે ઉતરી પડી ખરાબે હાલ થઈ જઈશ. કેમકે, મનુષ્યે ભૂતકાળમાં તથા ભવિષ્યકાળમાં જે કંઈ સારાં અથવા તો નરસાં કાર્ય કર્યાં હોય તથા જે કરવાનાં હોય તે સર્વ તેની ઇચ્છા જ દર્શાવી આપે છે. મોરનું ખચ્ચું નાતું હોય અને તેને હજી પીછાંતું ચિન્હ પણ થયું ન હોય, તોપણ તે જ્યારે તળાવમાંથી પાણી પીને પાછલે પગે પાણું હકવા માંડે છે, ત્યારે આ મોર છે એમ જણાય છે. જીવ રખે છુટી બાય એવા ને એવા ખ્યાલથી જ મોત બધાનક લાગે છે; પણ એ અમથું છે. જેમ દરિયાના પાણીમાં ચકરીઓ અને તરંગો તુર્તાતુર્ત ઉઠે છે અને જોતજોતાંમાં ભાગી બાય છે, તે જ પ્રમાણે જીવને જીવવું છે. જીવને આવતાં તેમ જ જતાં પણ વાર લાગતો નથી. થનાર વસ્તુ તો ગમે તે કરે તોએ થવાની. જીવને દેહમાં દાખલ થતો પણ કોઈથી અટકાવી શકતો નથી અને દેહ છોડી બાય ત્યારે કોઈથી પણ રોકી શકતો નથી.

“કૈઃ શીખર પર સંચરે, કાં લોચરે ધલાય, મરણ કહી મૂકે નહી, થનાર વસ્તુ થાય. ગળે કર્ણવ વીર જે, ફેણ વાવવા બાય, ઇચ્છા હરિની હોય ત્યમ, થનાર વસ્તુ થાય ! મુરખ જન મમતે ચડી, કરે અધિક ઉપાય, પણ મનમાં નથી મીછતો, થનાર વસ્તુ થાય. ભવિષ્યની હુંચી બલી, ચાખી કરે જગશાય, જડ પ્રાણીને કયમ જડે, થનાર વસ્તુ થાય. મ્હોટા, મ્હોટા, જ્ઞાનીને નહીં ભેદ સમજાય, આખરે હારી ઉચરે, થનાર વસ્તુ થાય. શાણી હતી સીતા સતી, સ્વામી ભક્ત સદાય, કપટી મુગ ન કળી સારી, થન રવસ્તુ થાય. એકલરૂંગીનું અધિક, વિશેષ તપ વખણાય, રંભાએ રંગડોળીઆં, થનાર વસ્તુ થાય. અસા વેદના ભેદના જ્ઞાતા જે બ્રહ્માય, નિજ દુહિતા જેની કંગા, થનાર વસ્તુ થાય.

જઘને રમે જુગાર ક્યમ, નીતિવાન નળરાય, રાજપાટ પરવારીયા, યનાર વસ્તુ થાય.
 યનાર વસ્તુ જલથી, જળવતાં પણુ જાય, શોક શોક પ્રયત્નથી, યનાર વસ્તુ થાય.
 રમાબાઈ જેવી રૂઢી, ગુણીયલ નારી ગણાય, અનાર્ય જની એ આર્ય મહી, યનાર વસ્તુ થાય.
 પ્રતાપી પુરા આર્ય જે, પૂર્વ યજ્ઞ પંકાય, અધમ એની આવી સ્થિતિ ! યનાર વસ્તુ થાય.
 ડાહ્યો ડમરો હોય પણુ, બિચ્ચથી જુલાય, અનુધારીને એકદમ, યનાર વસ્તુ થાય.
 બોધ બુલાખી રામનો, સંતોને સમલય, ન ટળે કોઢી પ્રયત્નથી, યનાર વસ્તુ થાય.”

હે બાઈ ! એક બેટો મરી ગયો ને બીજો તારે ત્યાં કહાચ પેદા થાય તોએ તારો મરનાર પુત્ર જેવા દેખાવનો હતો, જેવી ચામડીનો હતો, જેવાં લક્ષણોનો હતો, જેવી તોતડી બાબડી બાલી બાલતો હતો તેવો જ તું તો માગે ! બાકી ખુદાએ તો એક લઘને બીજો આપ્યો પણુ હોય, તોએ તને મરનાર પુત્રનું દુઃખ તો લાગવાનું જ. એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આપણે જ હાથે કરીને, દુઃખ ન હોય તોપણુ દુઃખી થવા માગીએ છિયે. હે બાઈ ! તું માઈ, માઈ ને ખસ માઈ કરી રહેલી હોવાથી જ તારે પેટે સાત સાત છોકરીઓ પેદા પડેલી હોવા છતાં તું એક પણુ પુત્ર તારે પોતાને પેટે અવતરેલો નેવા માગે છે. જે પુત્રની જ ખાસ આહેશ છે, તો તારી એક છોકરીને કાપી નાંખી તને એક પુત્ર ચમત્કારિક રીતે પણુ કોઈ દેવતા લાવી આપે તો તું અદલ બદલ કરવા રાજ થયે ? તું આહે તેવો તરતનો જન્મેલો રૂપાળો છોકરો પાસેની પડોશબુનો લાવી આપે તો શું તને સંતોષ થયે ? નહીં જ. કેમકે “મારે જ પેટે પેદા પડેલો પુત્ર મને તો જોઈએ” એવી દરેક સ્ત્રીને મોહ બળ વળગેલી છે. આથી સિદ્ધ થયું કે, આ જગત્તું દુઃખ પોતાનું જ કરેલું છે. સ્વામિજી કહે છે તે સમજો એ બાઈ ! કે “દુઃખ એ આત્માને યવિત્ર બનાવનાર

ઉત્તમ કીમીઓ છે અને પુષ્કળ દુઃખ મનુષ્યને સત્યની સમીપમાં લઈ જનાર ભોમીઓ છે. શું તમારે માથે વધારે દુઃખ પડ્યું છે ? શું તમે વધારે શોકમાં મગ્ન થયાં છો ? તમે આ મનુષ્યના જીવનનો શો ઉદ્દેશ છે તે સંબંધમાં બહુ જ વિચાર કર્યો છે ? જો આમ હોય તો ખરેખર તમે મમત્વ અને હુંપણા સામે લડાઈ કરવાને અને સત્યના શિષ્ય થવાને લાયક અધિકારી બન્યાં છો.” હરદમ આદમીએ ધ્યાનમાં રાખવું, કે “એકાએક આવી પડતાં દુઃખ માટે માણસે તૈયાર રહેવાનું છે. એનેકઝેગ્યરસે પોતાના વહાલા બેટાના એકાએક નીપજેલા મરણની ખબર શાંતપણે સાંભળી હતી. એ શ્રીલસુદ્ધ, જે ચુરીપીડીસ અને પેરીકલીસનો ઉસ્તાદ હતો, તે એક દહાડો પોતાના ચેલાઓને કુદરતી બનાવોની શ્રીલસુદ્ધી સમજાવતો હતો, એવામાં તેના બેટાના મરણની ખબર આવી. તેણે પોતાના સાંભળનારાઓને ઠંડે પેટે કહ્યું, કે “ I know that I begot my son mortal” હું જાણતો હતો, કે મેં એવા છોકરાને જન્મ આપ્યો હતો, કે જે મરણને પાત્ર હતો.’ તેની કહેવાની મતલબ એ, કે મારો છોકરો જન્મ્યો ત્યારથી જ હું જાણતો હતો, કે તે કોઈ પણ દિવસે મરણ તો પામવાનો જ.” (મોત ઉપર વાઆજ) જ્યાં ત્યાં મરવાનું નક્કી છે અને આ દેહ તો મટીનું હાંદલું છે, તેમાં રહેલો જે રાજા માન અપમાનને જોતો હતો તે આદ્યો ગયો, તો પછી ભાગી ગયલાં હાંદલાંને માન અપમાન રહ્યું જ ક્યાં ?

જાવું છે મરી, મેરમ જાવું છે મરી: લેહ લગાડી રામ ભજ લે.
મેડી મંદિર માળિયાં, તારાં જાશે રે પડી;

કાચી કાયાનું સ્થૂલ બંધાણું, જાણે ધૂળની ધડી; ધૂળની ધડી રે.—મેરમં.
સગું કુટુંબી તારે લુટવા લાગે, કાનની કડી; કચો કાઠો એને સૌ હવે,

રોકા મા ધડી, રોકા મા ધડી રે.—મેરમં.

પ્રલની ઘોડિયે પ્રલી સ્થાં છે, જાણે ગરથમાં ગળી; જમડા આવશે જીવ
લેવા પછે, ભાંગશે નળી, ભાંગશે નળી રે.—મેરમં.

સાધુની સંગત ગુરૂની સેવા, ઈવાન છે ખરી; દાસ જીવજી સંત ભીમ
કરે ચરણે, જનમ જાય ટળી, જાયે ટળી રે — મેરમં.

ગુલનાર ! તું રાજની જીએ છે, કે જે શેઠીયાઓ દિલ ઉપર
જરાએ તડકો કે વરસાદ ઝીલી શકતા નથી, જેઓને એક ડગલું
તડકામાં ચાલવું પડે અગર વરસાદમાં એક કદમ ભરવું પડે
તો પાંચ પંદર જણા તેમને માથે છત્રી ઉઘાડી ધરવા તત્પર
થાય છે પરંતુ તે જ શેઠીયાનું રૂવાન તડકા તાપમાં તડકતું ચાલ્યું
જાય છે તો તેની કોઈ પરવા કરતું નથી. મરદુમ નવરોજી
વહાડીયા જેવા કરોડપતિનું રૂવાન મારમારના વરસાદમાં પાણીથી
તરખોળ થઈને ડુંગરવાડી ઉપર આવી ચઢ્યું ત્યારે નહીં તેમને
‘છત્રી ઓઢાડનાર મિત્ર હોતો, કે ના કોઈ સગુંવહાલું તે રૂવાનને
છાપરા હેઠળ થેલાવવા દોડી આવ્યું. માટે એ જીવતાં જીવતાં
માયા ને કદર છે. સુવા પછી મડદાને માન અપમાન પહોંચાડવાનાં
વહેજંથી તો દુઃખ ઓછું લાગવાને બદલે વિશેષ લાગે છે. ઓ
બહેન ! મુઝાંને હણસેલવા હડસેલવાના ખ્યાલથી તું મોતનું દુઃખ
જેવડવાનું છોડી દે. મુઝેલાંને ગમે તો કુતરાંની માફક ઘસડી
નાંખો કે ગમે તો કુલની માફક અલગ ઉપાડી જાવ, તેની
મરનારના આત્માને તમા કે તથા હોતી નથી; એ સૌ જીવતાંની
અમપછાડ માયા સમજવાની છે.

દિલાસા પત્ર ૮૫ મો.

“False praise can please, and calumny affright,
None but the vicious and the hypocrite.” Horace.

‘હે મુકરણ ! દુશ્મનોની સતામણી અને પ્રપંચોથી તું ગાભરો ન થા. હોરેસના આ ઉત્તમ સખુનો છે, કે નિંદા ક્રીયાં માણસને ગભરાવે છે ? તે જ આઢમી ખોટી સ્તુતિથી રાણ થાય અને નિંદાથી આકુળ વ્યાકુળ બની જાય, કે જે દુરાચારી અને કપટવેશી હોય. ’

મુકરણ:—હે સ્વામી ! ચોતરફની દુશ્મનોની સતામણીથી હવે તો મને બહુ દુઃખ થાય છે. કોઈ દુષ્ટ શત્રુ તો બહેન સાથના સંબંધથી મારી બહાઈ ચલાવે છે. કોઈ શત્રુ તો મારી પોતાની સ્ત્રીને મેં ઝેર દઈ મારી નાંખ્યાનું આજ મુકે છે. કોઈ વળી મને સુરેન્દ્ર પિતાનો પુત્ર લેખવાની પણ ના પાડે છે. હવે કહો, મારાથી આ દુઃખો કેમ સહન થાય ?

રામતીર્થ:—“કોઈ પુરૂષ કાંઈ સારું કૃત્ય કરે, ધાર્મિક કામ કરે અને પછી પોતે કુલાઈ જઈને બાંકાં ને બણગાં કુંકે ને બીજાઓની નિંદા કરે, તો તેથી શું તે સદ્ગુણમાં ને નીતિમાં મહડીયાતો કહેવાયે ? કહી નહીં. તે તો માત્ર એક દુર્ગુણ મહણ કરે છે. આથી કરીને જે નેકીનાં કામો કરવાનાં છે, તે કરી શકાતાં નથી. જગત્ જો ટીકા કરવાની રૂઢિને પાપ ના ગણતું હોય તો તેમાં જગતનો જ વાંક છે. પરંતુ અનુભવ કહે છે, કે જે માણસ ખોટું કામ કરે છે મગર તેનું દિલ પ્રેમવાળું હોય

છે, જેનાં કૃત્યો જગતને પાપી લાગે છે મગર જેનો અત્મા દયાથી ભીંજાયેલ છે અને ઈશ્વરની આગળ રહે છે, નમ્ર છે, તે ધણી ગમે એવો છે પણ બીજાઓ કરતાં સ્વર્ગનું મીનોઈ સુખ તે જ વધારે ભોગવે છે. ” માટે એ પાંતીનું દુઃખ મનમાં ન ધર.

સુકરજી:—અરે સ્વામીજી ! મારા દુષ્ટ અને કટ્ટા દુશ્મનો જેવા તો કોઈના જ નહીં હશે. બીજાઓને આવા દુશ્મનો નહીં મળતા હશે. મહારાજ ! મને તેઓ બહુ દુઃખી કરે છે ત્યારે મારા મનને દુઃખ ન થાય તો શું આનંદ થાય ?

સ્વામી:—દરેક જણને પોતાનો દુશ્મન બીજાઓના દુશ્મન કરતાં નહોતો ને ચંડાળ જ લાગે છે. દાનાવ દુશ્મન થોડા જ હોય છે; અને તેવાને તો તારે દુશ્મન નહીં પણ હોસ્ત સમજવા. દુશ્મન વગર માણસ નીતિને સીધે માર્ગે ચાલી સદ્ગુણી થતો નથી, માટે દુશ્મનને તો તારે નમસ્કાર કરવા જોઈએ. તે છે તો તું બીને પાધરો પાંસરો ચાલે છે, નહીં તો તું ક્યારેનાએ અભિમાની અને અનીતિવાન બની ગયો હોત. દુશ્મન તને દુઃખ નથી દેતો, પરંતુ તારી લાયકી, નમ્રતા અને નીતિમાં વધારો કરી તને વિવેકકુશળ કરે છે. માટે દુશ્મનથી ગભરાઈશ નહીં. તારો દુશ્મન તું પોતે જ છે. માટે દુઃખ લગાડી મા લઈશ.

સુકરજી:—મહારાજ ! હું કોઈનુંએ બગાડતો નથી, હું કોઈને દુઃખ દેતો નથી, તોપણ આ ચીવટ શત્રુઓ મારો પીછો છોડતા નથી. તેઓ મને કાળ જેવા કઠિણ લાગે છે. મારાં

હુઃખનાં મૂળ તેઓ જ છે. માઈ માઈ ચહાનારા અને ભુંડું કરનારા પણ તેઓ જ છે. માટે તેઓનું કાટલું કાઢવાનો મને કાંઈ મંત્ર બતાવો. ઉપાય કહો. હવે મારી ધીરજ ખુટી ગઈ છે. હમે ખમાતું નથી. એ મારા જન્મ વેરીઓ કોઈ દિવસ સુધરવાના નહી. દહાડે દહાડે તેઓ બગડતા જ જાય છે ને માઈ અશુભ ચિંતે છે. બહુ હુઃખ આપતાં અટકતા નથી.

સ્વામી:—“ મુશીબત અહીંયાં જ છે તો, કે આપણે આપણા શત્રુમાં દિવ્યતા, પ્રભુતા, અને દયા જોઈ શકતા નથી. કારણ માત્ર એ જ છે, કે આપણે તેનામાં દોષ, વાંક અને ખામી જોઈએ છીએ. દોષ દેવાની દૃષ્ટિ દૂર કરવી જોઈએ. બંધે ઈશ્વરને જ જોતાં તારે શિખવું જોઈએ. નાની ઉંમરમાં જે ધર્મી અને નીતિવાન હોય છે તે અંતે દુઃખ નીવડે છે, ઇર્ષ્યાને પ મો હેત્રી રાજા નાનપણમાં દુઃખ હતો, પરંતુ મોટી વયે ઘણા સારા નીવડ્યો હતો. માટે અમુક માણસ હમેશાં જ આવો રહેશે એમ નિશ્ચય કરી ના બેસવું. સર વૉલ્ટર સ્કૉટ જીવાનીમાં જડ અને ઠોઠ હતો, પરંતુ મોટી વયે એક મહાન પુરૂષ થયો. સર ઐઝાક ન્યુટને નિશાળમાં હિસાબ ના કરવાથી ઘણીવાર સજા ખાધેલી, પરંતુ પાછળથી તે કેવો બળકયો હતો ! મેરી મેગડેજન જીવાનીમાં ઘણી નકારી દુઃખ હતી, પણ જ્યારે ક્રાઈસ્ટના સમાગમમાં આવી ત્યારે પવિત્ર થઈ ગઈ. આજે જે એક સામાન્ય પાપી દુઃખ જણાતો હોય તે કાલે પવિત્ર પુરૂષ બની જાય. યાદ રાખ, કે મનુષ્ય કોઈ જોડું કૃત્ય કરતો હોય તો તેનો તિરસ્કાર કરવાનો તને અધિકાર નથી. તેનામાં દિવ્યતા જો. તેના તરફ ના જો. કોઈ તારા વિષે દુઃખ વિચાર કરે, તારા

દોષે કાઢે તો શું તે માટે તારે પણ છિદ્ર કાઢી વેર લેવું ? ના. કદાપિ તેમ કરશે નહીં.” આજે જે દુશ્મન ગણાય છે તે જ ચાલતે દહાડે તારા ખેરખા મિત્ર થઈ જશે ને જેમને આજે દોસ્ત ગણે છે તેઓ એક દિવસ કઠ્ઠા શત્રુ થઈ જશે.

કીતાબ:—હે શુર ! હે શિષ્ય ! તમારી તકરારનો સાર હું હુંકામાં કહું. સુકરજીને મારી તરફથી એટલો જ દિલાસો આપું છું, કે તું કપટી શત્રુની નિંદાની કંઈ જ પરવા કરતો ના. તારે રસ્તે સીધો ચાલજે અને એવી નાલેશીઓને અંધકારમાં ડુબતી છોડજે, એવા નીચ પુરૂષોના બોલવાનો જવાબ આપવો, એ ગોયા તેઓને ઉત્તેજન આપવા જેવું છે. નિંદાખેરો તારા વિષે જે બોલતા હોય તે જો ખરું જ હોય તો બુલ જરૂર સુધારજે, પણ જો જુદું જ હોય તો એક ઘેલા કુતરાના ભસવા જેટલું એ વજન તેને આપતો ના અને દુઃખી થઈશ મા.

રામતીર્થજી:—શા માટે દુઃખી ન થવું ? માનવી દેહ ધારણ કર્યો એટલે દુઃખી થવાની તો જરૂર જ છે. “ જેવી રીતે સોનાને શુદ્ધ કરવાને અગ્નિ આવશ્યક છે તેવી રીતે આપણા ચારિત્ર્યને ખીલવવા માટે દુઃખ આવશ્યક છે. તેનું શું કારણ છે ? બીજા બીજાં તત્ત્વોમાં ભળી જવાથી જ વૃદ્ધિ પામે છે. ખાણમાંથી નીકળતા સેગસેગવાળા ધાતુના ગઠ્ઠાઓને શુદ્ધ ધાતુરૂપે બનવા અગાઉ ઘા ખમી કટકે કટકા થઈ જવું પડે છે અને ભઠ્ઠીના સખ્ત તાપમાં બળવું પડે છે. બહારના દેખાવો અને લાગણીઓમાં ફેરવાઈ ગયેલો મનુષ્ય, આશા અને ઉમેદોથી ઉત્તેજિત થઈને તેમાં શ્રદ્ધા રાખી આગળને આગળ દોડે છે તે પોકળ છે. પરંતુ એવામાં તરત જ તેના માથા ઉપર સખ્ત કટકાઓ

પડે છે. આવી અને બીજી આવશ્યક વિધિ થયા પછી તરત જ કાર્યસિદ્ધિ તેને વધાવી લેવાને આગળ આવે છે. જો આ નિયમ જ છે તો પછી લોકો તેને ભલે ગમે તે જણાવે. ઇશ્વરી જીવનથી ગમે તે રીતે પણ વિરૂદ્ધ થયા વગર, જીવતાં મરવાના અભિમાનથી દૂર રહેવાના પંથમાંથી દૂર થયા વિના અમસ્તું જ કાઇસ્ટને દુઃખ ભોગવવું પડ્યું નહીં હોય. તેમ છતાં તેને માથે ગુનારવામાં આવેલા જીલ્લમ અને ત્રાસે તેને સમત્વની પૂર્વ સ્થિતિમાં આવેલો. ઇશ્વર કે જે કાલાતીત છે તેની અંદર સંપૂર્ણ દેહાભિમાનનો ભોગ આપ્યા પછી થોડા જ કલાકે, ફાંસી ઉપર તેનું બાહ્ય મૃત્યુ થવા પહેલાં તેને સદા સર્વ કાર્યનું અનંત જીવન પ્રાપ્ત થયું. પરંતુ આવાં દુઃખ અને ત્રાસ પછી તરત જ સુખ અને આનંદ આવે જ એવો કાંઈ નિયમ નથી. કેટલીક વખત તો થોડુંક દુઃખ જ આવ્યા કરે છે અને લોકોની કહેતી પણ છે કે, આપત્તિ આવે છે ત્યારે તે સામટી જ આવે છે. થોડી જ આપત્તિથી જો આપણે સમજીને ઇશ્વરી માર્ગ તરફ વળીએ તો તે જ વખતે ખરા જીવનનો પ્રકાશ આપણા ઉપર પડે છે. પરંતુ જો આપણે એ થોડી આપત્તિથી ન ચેતતાં ઇશ્વરી નિયમનું ઉલ્લંઘન કર્યા જ કરીએ તો પછી આપણા શિર ઉપર પુરેપુરી આપત્તિ આવે છે. આ પશ્ચર જેવા અને ઉંડા નિયમને જો સમજવામાં ન આવે તો આપણા ઉપર ફટકાઓ પડ્યા જ કરવાના. જેઓ આમાંથી પસાર થઈ નાથ છે તેઓ ન કહી શકાય એવા નવીન જીવનની સ્થિતિ, કે જેના અધિકારી થવા માટે આ જ એકલી સ્થિતિ છે તે મારફતે અમર જીવન પામે છે. વરાળ યંત્ર શોધાયું નહોતું ત્યાં સુધી આપણે વરાળશક્તિનો ઉપયોગ કરી શકતા નહોતા, પરંતુ તે

યંત્ર શોધી કઢાયા પછી પણ શા માટે વરાળશક્તિને વિના ઉપયોગે વૃથા જવા દેવી જોઈએ ? અને એવી જ રીતે સત્ય જીવન, આનંદમય જીવન, જ્ઞાનમય જીવન પ્રાપ્ત કરવાનું યંત્ર યાને અહું મમત્વનો ત્યાગ કરવારૂપ ઉપાય જ્યારે ખોળી કાઢવામાં આવે છે ત્યારે પછી શા માટે દુઃખ અને આપત્તિને મનુષ્ય જાતિ ઉપર સત્તા ચલાવવા દેવાં જોઈએ ? ”

હે મુકરજી ! સ્વામીજી રામતીર્થનાં આ વચનો કેવાં સત્ય પ્રમાણ છે તેની દલીલ કહું તે સાંભળ. સ્પીનોઝા જેવા મહાન શ્રીલસુદ્ધે શ્રીલસુદ્ધીના પ્રકાશ લોકોને જેવો બતાવવા માંડ્યો, કે શત્રુઓ ને અદેખાઓ ઉભરાઈ આવ્યા. તેને નાસ્તિક અને અધર્મી કહેવામાં આવ્યો અને તેનો જીવ લેવાનો કસદ પણ કરવામાં આવ્યો હતો. પણ આ મહાન પુરૂષ નિંદાની કે વિપત્તિઓની કે દુશ્મનાઈની દરકાર કર્યા વગર બાહિર્મતે પોતાનું કામ બજાવી અંધકાર અને ગરીબાઈમાં પોતાનો અંત આણવાની બહાદુરી બતાવીને અંધકારમાં જ મરણ પામ્યો હતો. પણ તે છેવટ સુધી કહેતો, કે આ સ્થિતિમાં મેં દુઃખ ભાગવ્યું હોય એવું માનનારાઓ ભુલ કરશે. મેં આ હાલતમાં જ સુખના સ્વાદ ચાખ્યા છે ! લોકો મને દુઃખી માને છે, પણ માઈં મન કદિ દુઃખી થયું નથી. શીરીન ને ખુશરો જેવું ખ્યાઈં ઈરાની પાદશાહી જોડું દુશ્મનોની સત્તામણીથી દુઃખમાં આવી પડ્યું હતું. ચડતી પડતીના ચક્રમાં એ જોડાંને ઘણાં દુઃખો સહન કરવાં પડ્યાં હતાં. ખુશરો પાદશાહના ઉમરાવો એવકા નીવડ્યા અને દુશ્મનોએ તેનો લાલ લઈ તેનો પરાજય કર્યો. છેવટે તેમના દુશ્મન હીરાકલીસના લશ્કરના હાથમાં એ

અન્ને પ્યારાં કેદ પકડાયાં હતાં. શીરીન જેવી સંપુરવંતી સ્ત્રીની હુશિયારીથી તેઓ કેદખાનામાંથી નાસી જવા પામ્યાં અને આખરે સંપુરીનો બદલો પરવરે દીધો. પાછું પાદશાહી બેટું, ઇરાનની શહેનશાહાત ખુશી ખુરશીથી ચલાવવા લાગ્યું હતું અને હુશ્મનો ઉંધા પડ્યા હતા. પરંતુ પાછું એ શીરીન ઉપર આક્રમણ વાદળ ગાજ્યું ને તેનો સાવકો બેટો સીરૂહે તેના ઉપર આશક પડી તેને બગાડવા તૈયાર થયો. માતા ઉપર દીકરો બદ નજર કરતો જાણી તે ભારે અકસોસ કરી દુઃખી થઈ પડી છતાં સંપુરીથી પોતાનું શિયળ સાચવી મનથી મુઝાવું છોડી દીધું.

હે મુકરજી ! જ્યાં દીકરાએ મા ઉપર બદ નજર કરવાનું એક માતાને દુઃખ હોય તેના જેવું બીજું શું હોય? મા બહેનની ગાળો દેનાર લોકો સામેવાળાઓને એવી જ નીચ નિંદામાં રોજના નાંખે છે. દુનિયામાં એવા એવા તો પુષ્કળ દાખલા બનેલા છે. બોકેશ્યોની બનાવેલી કેતાબો “ હુટેમરંન ” અને “ ડકેમરંન ” તું વાંચી જો. એવા અતિ દુષ્ટ લાંછનોના સેંકડો દાખલા નોંધાયલા છે. તારા ઉપર તો શત્રુઓએ બોહતાનો અને તહોમતો બેડી કાઢેલાં છે. માટે તારે દુઃખ માનવું નહી. ભલાભલી દુનિયામાં પડ્યાં છે. નિંદક માણસો તો ગાંઠનો સાથુ લઈને આપણો મેલ ધુએ છે. એક રીતે નિંદક માનવી તો આપણને દુઃખકર કરતાં સુખકર વધારે કહી શકાય. માટે તહોમત મુકનારાઓના જખુન ધા તારા શરીરને લગાડી નહી લે. “ તું શુદ્ધ છે, તું અવિનાશી છે, તું સર્વ જ્ઞાનરૂપ છે, સર્વ શક્તિરૂપ છે, તું સર્વ શક્તિનો નિયંતા છે, તું સર્વ સૌંદર્યનો દાતા છે, તું આ વિશ્વમાં સકલ આનંદરૂપ છે. આ

શરીર લે તું' છે એમ તું માનીશ નહીં. આ જગતની વસ્તુઓ ઉપર તું આધાર રાખીશ નહીં. એ બધાથી તું પર થા, તેનું ધ્યાન કર, તેનો વિચાર કર, શત્રુ અને મિત્ર તે તું યોતે જ છે.”

“ નિંદકસે કુત્તા બલા જે હઠ કર માટે સાર;

કુત્તાસે પ્રાધી છુરા જે ગુરૂ દીવાવે ચાર.

નિંદક નજદીક રાખીએ આગણુ કુટી છવાય;

ખીન પાની સાબુ ખીના નિર્મલ કરે સુભાય.

કબીર નિંદક મત મરે જીવે આદ જીઆદ;

હમ તો સદગુરૂ પાછયા નિંદકકે પરસાદ.

કબીર મેરે સાધકી નીદ કરે મત કાય;

જોકે ચંદ્ર કલંક હય તોજી ઊજીઆરા હોય.

સાતો સાગર મેં ક્યાં જંજુ દ્વીપકે પીઠ;

નીંદા પરાર્ધ ના કરે સો કાઈ વીરલા દીઠ ”

હે મુકરજી ! કોઈ પણ જાતની સખ્તી અથવા કોઈ પણ જાતની વિપત્તિ અને બદબખ્તીને લીધે બળડવાને અને નિરાશીનો દમ મારવાને દાનાવ લોકો મના કરી ગયા છે તે બધું જ બરોબર છે. સખબ કે જ્યારે તેવી વિપત્તિનો કંઈ ઇલાજ નહીં હોય ત્યારે બળડી ફફડી નિરાશ થઈ ચાર પોતાના તન મનને ઇજા કરવાનું કામ તદ્દન જ નકામું, બલકે ચાર વધારે પીડા ઉપજાવનારું થઈ પડે છે. પણ જ્યારે પેલી વિપત્તિનો કાંઈએ ઇલાજ થઈ શકે એવી હોય, ત્યારે તે ધીરજ અને સખર રાખ્યાથી જ થઈ શકે છે, નિરાશી અને બળડાટ તથા ગભરાટમાં પડ્યાથી થઈ શકતો નથી. એ કારણે સતાવણી વખતે હાય હાય કરીને ડોકી નાંખી દઈ ગભરાઈએ નહીં. આપણી બદબખ્તી કાંઈ લાભનું પણ સાથે લેતી આવે છે,

માટે કમનશીળીથી અકળાઇએ નહીં. એનું શું ? હોય. પાંચ દહાડા નરમ તો પાંચ દહાડા ગરમ ચાલ્યા જ જાય. બદખખતી છે તે મિત્રો તથા સગાં વહાલાંઓનાં દિલની તપાસ કરનારી કસોટી છે. જ્યાં કંગાલીયતનો વાવટો ઉડે છે, યાને કોઈ શખ્સ ઉપર વાખો આવી પડે છે ત્યારે તેની ખુબસુરતી, કાબેલીયત અને સગાઈ ઉતરી જાય છે. યાને એ ત્રણે ચીજો તેનાથી દૂર નાસે છે. તમારી ગીબત કરવાથી સર્વ કોઈનું મ્હોકું બંધ કરવાનો વિચાર તમે કરશો ના, પણ માત્ર નેક માણસોના દિલને તમારાં કામથી રાજી રાખવા ઉપર તમે ધ્યાન આપજો; અને પછી ભલે ને ખુરા લોકો તમારે વિષે ગમે તે બોલે અથવા વિચારે, તેની તમે કદિ પરવા કરશો ના. શખ્સોથી થયેલા જખમો, ઘણી વેળા તલવારના જખમોથી વધારે સખ્ત અને કારી હોય છે. માટે તું પોતે પણ ગેરવાજબી રીતે સખુનો બોલી કોઈનુંએ દિલ નહીં દુઃખવાની સંભાળ રાખજે. કેમકે ગીબત અને બહોતાનથી જેવું તને દુઃખ થઈ કાળજી કપાઈ જાય છે તેવું જ બીજાંને પણ થાય છે. જેમ જેમ તું તારી લાયકીનો પમરાટ ફેલાવવા માંડશે તેમ તેમ બીજાં તહોમતોની દુર્ગંધો તે પમરાટને લીધે બહાર ભલરીને નીકળી આવશે. જેઓ નિંદાખોરોનું સાંભળે છે તેઓ નિંદાખોરો કરતાં વધારે દુઃખ હોય છે. તું ગુલાબની સુગંધ સુંઘ્યા કર, નિંદા સાંભળનારાઓને નર્કની ગંધ લેવા દે.

મહાન ખગોળવેત્તા કોપરનીકસના ચેલાઓને ખગોળ વિદ્યાની તારીફ લાયક શોધની પાછળ લાગવા માટે જ લોકોએ નિંદી નાંખીને હેરાન કર્યા હતા. કોણરે ખગોળવિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો શોધી દુનિયાને ઉપકારી કરી અને પોતાની લાયકાતનો પમરાટ

ફેલાવ્યો, તેના બદલામાં તે વખતના લોકોએ તેની અતિથાય બદગોઈ કરી તેના ઉપર નાસ્તિક હોવાનું તહોમત મુક્યું હતું. સુલછીનો પમરાટ બાગને બાગ કરી મૂકે છે ખરો, પરંતુ નર્કનો વાસ તે પમરાટને ઘડીભર ઢાંકી નાંખે છે. તેઓ દુર્ગંધની ગંધ સુગંધની ગંધ આગળ છેવટે ટકી શકતી નથી એ પણ આપણે જોઈએ છીએ. તેવી જ રીતે આ સર્વ નિંદા, બદગોઈ અને તહોમતો રૂપી કાગળની હાંદલી એક જ વાર ચુલે ચડે તેવી છે. લોકો દુઃખી કાં ન થાય વાડ ? જીવતાંને તો નિંદાથી સતાવે છે તો છે, પણ બિચારાં અશો મુએલાંને પણ પોતાની કાતેલ જેરી ઝબાનના જેરથી અપવિત્ર કરવાને ચુકતાં નથી. મુઆ પછી એક માણસની ગેરહાજરીમાં તેની પીઠ પાછળ નિંદા કરવી એના જેવું મહા પાતક બીજું કોઈ નથી. કેમકે Dead men tell no tales ‘મરેલાં માણસો કાંઈ વાત કરતાં નથી.’ નિંદાખોર માણસો સુધરેલી મંડળીના હડહડતા શત્રુઓ છે. માન, મરતબો અને માણસાઈથી તેઓ ખાલી છે. ‘ભારતેકા હાથ પકડા જાતા હોય, કહેને ત્રાલેકી ઝબાન નહી પકડી જાતી.’ યાદ રાખજો, સંભાળજો, કે જે પાપી શખસો બીજાંની નિંદા તમારી આગળ કરશે, તે તમારી નિંદા પણ બીજાં આગળ કરવાને ચુકનાર નથી. એક દાનાવ કહી ગયા છે, કે:-

“ જે વખતે જે બનાવ બને છે, તે ખોદાતાલાની તરફના બનાવ ગણીને, સજુરી અને નમનતાઈની ગરદન આપણે સદા નીચી રાખવી જોઈએ. અચળુઆ અથવા કુદરતી બનાવ તે ખોદાની તરફના બનાવ મનાય છે અને તેથી કાંઈએ સખખ-વગરના તે બનાવ હોય જ નહીં એવું સમજવું જોઈએ. હવે ક્યારે તે ખોદાની જ તરફના બનાવ ગણીએ, ત્યારે તે કાંઈ પણ

પ્રકારે માઠા તો હોય જ નહીં. સઘળી પ્રકારે ભલા અને શુભગારા હોવા જોઈએ, કે જેનો અંતરભેદ ધનસાન જાતને એકાએક સમજાઈ શકતો નથી.”

- નિદા, બદગોઈ, તહોમત, બદનામી, ચાડી ચુગલી, તારી મારી, ગાળ ગળોચ એ સર્વથી જે દુઃખો પેદા થાય છે, તે એટલા જ સુદા ઉપર રચાય છે, કે જેથી આપણને અન્યાયનું ખોટું સંકટ આવી પડવાથી આપણી લાગણી દુઃખાય. દરેક
- બનાવમાં માણસને અન્યાય અને ગેરધનસાક દુઃખ દે છે. પરંતુ તેના પણ ઉપાય છે. એકની કીર્તિ ખીજે લુંટી લે છે, અગર એક સ્તુત્ય કામ આપણે કર્યું હોય તેનું માન બળતો જ. ખાટી જવા પામી આપણને અન્યાય કરે છે, ત્યારે આપણા દુઃખનો પાર રહેતો નથી. પણ ખોટું દિલ રાખવાથી આર મળ પડે છે. એક વાર ફ્રેન્ચ પાઠશાળામાં મહા વિદ્વાન લોકો આગળ બાયત નામના એક જવાન શીલસુફે નવી જ શોધ કરીને રચેલો નિબંધ વાંચ્યો. તેની ઓરીજનલીટીને લીધે સાવાંઓએ તેની ઘણી તારીફ કરી. ત્યાં શીલસુફે લાખેસ પણ બેઠેલો હતો, તેણે પણ બાયતને શાખાશી આપી અને પોતાની સાથે આ જવાનને પોતાને ઘેર લેતો ગયો. ત્યાં એક ટેબલના ખાનામાંથી પીજું પાંજળું થઈ રહેલું જીરું ખખ મેનુસ્ક્રીપ્ટ કાઢીને બાયતના હાથમાં મૂક્યું; જેમાં આબેહુબ બાયતે નવી નવાઈ તરીકે જે જે સિદ્ધાંતો બતાવી કીર્તિ મેળવી હતી, તે બધું કેટલાંક વરસોથી લાખેસે તો લખી રાખેલું હતું ! આ જોઈ જવાન શીલસુફે અજબ જ રહ્યા અને લાખેસે તો કોઈની આગળ એ વિષે વરાળે નહોતી કાઢી, પણ બાયતે પોતે જ ૫૦ વરસ રહીને આ વાત ઉઘાડી પાડી.

જે લલાટમાં લખ્યું હોય તે મિથ્યા થતું નથી. આપણા નસીબનું બીજાને મળતું હોય તેમાં પણ ઉદાર નજરે જોવું, કે જેથી આપણા દિલને બળાપો ન થાય. દુશ્મનનો ભય દુશ્મનનાં જ સ્વપ્નાં દેખાડે છે. મરણનો ભય મરણના જ ખોવાળ દેખાડે છે. દિવસે પેટમાં જે જાતના ધાસ્કા રાખો તે જ ધાસ્કાનાં રાત્રે સ્વપ્નાં આવી રાત પણ સુખમાં કાઢવા દેતાં નથી. દિવસે દુઃખ વેડી રાતે રાહત થતી હોય તો સમજ્યા.

હે મુકરજી ! તને દુશ્મનના, શત્રુના ને તારી થતી બદખોઈના જ ખ્યાલો, વિચારો, સ્વપ્નાંઓ અને તુરંગો આવ્યા કરે છે, માટે હું તો કહું છું, કે તારો શત્રુ તું જ છે. તારી બદખોઈ તું જ કરે છે. નિંદા કરનાર, નિંદા સાંભળનાર, કે નિંદાયલો એવા ત્રણ પુરૂષો તારી આસપાસ ફરી વળેલા નથી, પણ એ ત્રણે પુરૂષો એક પુરૂષ તું એકલો જ બનેલો છે. તારા કુતકેઈ સ્વપ્નામાં પણ ખરા જ પડતા તને જણાય છે. **ડા. જૉનસન** કહિએ પોતાની તકરારોમાં અને વાદવિવાદોમાં કોઈનાથી પણ પોતે હારી ગયલો એવા ઇચ્છતો નહોતો. હુમેશાં પોતે જ જીત અને ક્ષતેહ મેળવે એવી તેની તીવ્ર ઇચ્છા અને મજબુત ખાહેશ હતી. તેને કોઈપણ વાદવિવાદમાં કે તકરારમાં જીતી જાય તો તે આકાશ અને પાતાળ એક કરી નાંખતો. એક રાત્રે તેને સ્વપ્નું આવ્યું, કે મહાન વક્તા એડમંડ બર્કે તેને વાદવિવાદમાં હલીલો કરીને હરાવ્યો ! જૉનસનને તો આ દુઃખ અસહ્ય થઈ લાગ્યું. સ્વપ્નામાંથી તે એકદમ જાગી ઉઠ્યો, તેને બહુ બેચેની થઈ અને પાછી કાંઈ ઉંઘ આવી નહી. કેમકે મન હુમેશાં આરામ માગે છે, શાંતિ માગે છે, પરંતુ જ્યારે તેમાં ખલેલ પહોંચે છે ત્યારે

જમે તે કરતાં એ શાન્તિ મેળવવા તરફીયાં મારવાં પડે છે. આથી જોનસનને વિચાર આવ્યો, કે જો હમણાં ને હમણાં બર્કને જઈને ઉઠાડીને પુછું, કે તું કીયા ધોરણ ઉપર દલીલો કરી મને હરાવ્યો ? તો, બર્ક તેનો કંઈ જવાબ આપી શકે તેમ નથી. હું પોતે તો જાણું છું કે તેણે શી શી દલીલો કરી અને મારી દલીલો કેવી નબળી હતી. હું તો બન્ને જાણું છું. માટે આ તો માત્ર મેં પોતે જ મારા મગજમાંથી દલીલો કાઢીને હું પોતે જ જોનસન અને હું પોતે જ એડમંડ બર્ક બન્ને હતા ! હે મુકરણ ! એ જ રીતે તું પોતે જ તારા દુશ્મન અને નિંદાખોર છે. એ બધાં તારા મનમાં માનેલાં મુખ દુઃખો પરપોટા જેવાં છે. માટે આ સંસારની માયામાં વધુ લપટાઈ ન રહે. આ સંસારની માયા છે તો અમૃત જેવી, પણ આવાં આવાં ઝેરો તેમાં ભરેલાં છે. એ ઝેરનો ઉતાર માત્ર મન સાફ રાખવામાં જ સમાયલો છે. આ ઉપરથી કવિ કહે છે કે—

“ છે અમૃતમાં ઝેર, મિત્રો, છે અમૃતમાં ઝેર.
 અસલ સખોને મિત્ર્યા રસમાં, શી અમૃતની પેર, મિત્રો.
 રનેહનું સુખ પણ થોડી પળનું, ઝૂરી મરે આખરે. મિત્રો.
 સ્વાસ્થ ત્યાગ નાહિ કોઈ સ્થિતિમાં, ફરી વળો ચો ફેર. મિત્રો.
 રાજપાટ સાહેબી શોભા, તે રંધે અંધેર. મિત્રો.
 અમૃતનો આભાસ પરતુ, છે જ દલાદલ ઝેર. મિત્રો.
 વેર છુદ્ધિયે વાસ કર્યો ત્યાં, કાળે કળિયુગ ફેર. મિત્રો.
 કાન હરિરસ પાન કરે છે, તેને લીલા લ્હેર. ” મિત્રો.

મન સાફ નિર્મળ રાખ. દુનિયામાં જે ચળવળ ચાલી રહી છે તે તારે માટે જ ચાલે છે એવો કપટી ન રહે. કિલગીરી

તને કુદરતી છે અને તે તારી આસપાસ હમેશ રહે છે. ખુશાલી તારાથી બેગાંની છે અને તે કોઈ કોઈ વાર જ તારી ભેટ લે છે. અક્ષલ અચ્છી રીતે કામે લગાડ, કે જેથી દિલગીરીને તારી પાછળ તું દૂર કરે. ડહાપણ તું તારી સાથે રાખ, કે જેથી ખુશાલીની ભેટ લાંબી વાર લોગવે. જે કાંઈ ન ધારેલું આવી પડે છે, તેને કાંઈ ન ધારેલું જ પાછું ખેંચી જાય છે. The ebb will fetch the tide brings in. ‘ભરતી જે કાંઈ લઈ આવે છે તે ચોટ ખેંચી જાય છે.’ શ્રીકર કરવાથી શું બનવાનું છે? તું રાજ રાજ જોતો જાય છે, કે શાહને ગદાઈ તે પરવરદેગાર આપે છે ને ગદાને શાહી પણ પગ વારમાં તે જ આપે છે. રંકના રાય ને રાયના રંક તે જ કરી મૂકે છે એ હરઘડી તું જુએ છે અને સતાવનારાઓ સપડાયલા પણ તું જુએ છે. નાટકમાં ગાય છે તેમ,

“જો ખુદા જરદારકા એક દમમે કરતા હય ફકીર,
કયા વોહ મુફલીસકો બના શક્તા નહીં સાહેબ અમીર ?
જો વોહ આહે સો કરે ફરીયાદસ કયા ફાયદા ?
હય અપસ થેલ રંજો ગમ ઔર શીક હય લા ફાયદા ”

હે સુકરજી ! જો કે હું તારું ધ્યાન આ દુનિયાની ખુશી ભરેલી રોશનીમાં રોકવાને ખુશી છું, તોએ મારે કળુલ કરવું જોઈએ, કે આપણે વાસ્તે સરજેલાં સુખોમાં કેટલીક હલાકી આવી પડે છે. પણ જો તેઓનો બરાબર વિચાર કર્યો હોય તો તેઓથી મનને એકદમ દિલગીરીમાં નાંખી નહીં શકાયે, અથવા જે ખુશ મીઠાજની બલામણુ કરી શકાય તેનો નાશ નહીં થઈ શક્યે. સારાંની સાથે આઠાંની, તથા સુખની સાથે દુઃખની બેળવણી

કરવાનું કારણ એ જ, કે તું હમેશાં ચેતેલો રહે. દરેક માનવી કાંઈ જન્મથી જ સોનાના પાળણામાં હિંચકા ખાતો અવતરતો નથી. લીલી સુકી વેડયા વગર સારો અંજન કોઈએ પણ દીઠો નથી. લેડી સાકરખાઈ જન્મથી જ કાંઈ પુલના બિછાના ઉપર બીરાજ્યાં ન હતાં. તેમના મામા કે ખુશરો ચઝડેયાર. ઈરાની તો વાખાના માર્યા, ઘણા જ જીલમ વચ્ચે હાડમાર થઈ, હાડમાર થયેલાં કુટુંબને લઈ મુંબઈ નાસી આવ્યા હતા—અને આ નેક બાનુ તથા એ કુટુંબ ઉપર હાદેશા પુછી પુછીને ઘણા પડયા હતા, સતામણીઓ ઘણી થઈ હતી, પણ અંધારીયા પછી ચાંદનીના દહાડા આવે છે, તેમ આ બાઈ સુખવાસી ઘરે પરણીને સુખી થયાં. વચગાળે દીકરાઓના મરણથી તેમને દુઃખ પડ્યું હતું, તો પણ તેમણે અને તેમના રાજવંશી પતિએ તે સર્વ સખુરીથી સહન કર્યું હતું. અર્થાત્, બધા દહાડા એક સરખા પસાર થતા નથી. દાદર ચઢીને ઉતરવાનું તો હોય જ. પહાડ ઉપર ચઢ્યા પહેલાં ઉતરવાનો રસ્તો જોઈ રાખવો પડે છે. જ્યાં જવ ત્યાં મનને કે તનને દુઃખ તો હોય જ. તેના બનાવનારને કહે, કે ઓ પ્રભો ! તારી ગતિ તું જ જાણે. હેઠળ પાડ, ઉંચે ચઢાવ, નીચે પાડ કે આકાશની બુલંદીએ પહોંચાડ, પણ મારાં દુઃખ સુખ સર્વનો બોલે તારે શિર.

દાઘ કલાપી સદા દુઃખી, સુખી ના દેખા કાય;
જાહાં કબીરા હરી કયા, તાંહાં દુક ધીરજ હોય.

દિવાસા પત્ર ૮૬ મો.

“He is a happy man whose life, e'en now,
Shows somewhat of that happier life to come,
Who, doomed to an obscure, but tranquil state,
Is pleased with it, and, were he free to choose,
Would make his fate his choice; whom peace the fruit
Of virtue, and whom virtue, fruit of faith,
Prepare for happiness; bespeak him one
Content indeed to sojourn while he must
Below the skies, but having there his home.”

Cowper.

‘ જે વધારે સુખી જીવન આવવાનું છે તેનું થોડું દર્શન
જે માણસનું જીવન હજી હમણાં પણ કરાવે છે એ સુખી માણસ
છે: જેને અપ્રસિદ્ધ, પરંતુ શાંત સ્થિતિમાં રહેવાનું સર્જીત હોવા
છતાં તેનાથી સુખી છે અને જે તેને પસંદ કરવાની છૂટ હોત
તો તેના સર્જીતને જ તેની ઇચ્છા બનાવત, એ સુખી માણસ
છે: જેને સદ્ગુણના ફળરૂપ શાંતિ, અને શ્રદ્ધાના ફળરૂપ
સદ્ગુણ, સુખને માટે તૈયાર કરે છે: જે આ દુનિયામાં જેટલો
સમય રહેવાનું સર્જીત છે તેટલો સમય સંતોષમાં ગાળે છે પણ
તેનું ઘર તો ત્યાં જ (આકાશની પેલી પાર) છે એમ માને છે
(તે સુખી છે.) ’ કાઉપર.

હે બંધુ ! પૈસે પૂર છે, પરણેતર મરણ પામી છે, તારી
વય ૬૦ વરસની થઈ ચુકી છે, એકલા જીવતાં નથી અને

ખાનાર કોઈ ન હોવાથી એક પણ પુત્રની વૃદ્ધિ વગર તું આ સાડું મુંઝાયા કરે છે ? શું એક બાયડી મરણ પામી તો બીજી નહીં મળશે ? મરદ જીવતો છે તો ૮૫ વરસે પણ પુત્ર પ્રાપ્તિની ઉમેદ નહ થતી નથી. મેં ઘણા દાખલા બોયા છે, તેમાં બે દ્રષ્ટાંતો તો ખાસ છે, કે એક ૨૦ લાખના અને બીજા ૭ લાખ રૂપિયાના ઘણી પારસી શ્રીમંત શેઠીયા પોતાની પહેલી પરણેતર વગર પુત્ર પ્રાપ્તિએ ગુમાવી નિરાશ થઈ બેઠા હતા, તેઓ નવી વહુઓ લાવ્યા. નવી વહુઓ પૈકી ૧ લા શેઠીયાની બાયડીએ ૪ છોકરા અને ૩ દીકરીને જન્મ આપેલો છે, એટલે ૭૫ વરસના આ ડોસાજીને પેટે હમણાં પણ છ મહિનાનો દીકરો પેદા પડ્યો છે ! આજે દુધે પુત્રે ધન દોલતમાં છાકમ છેલ થઈ રહ્યા છે. બીજા શેઠીયાની ઉંમર ૮૫ વરસની થઈ છે, નવી વહુને પેટે ૫ છોકરા અને ૨ છોકરી પેદા પડી છે અને ૮૫ વરસના ડોસાજીની ૪૨ વરસની સ્ત્રી હજી પણ છોકરાં જન્મે છે. જીંદગાની છે તો આશા ફાકટ નથી. પરવરદેગાર કરમ બક્ષેશને સાહેબ છે, તે જ્યારે ધારે ત્યારે આઠેઆઠ સિદ્ધિ અને નવેનવ નિધિ પણ બક્ષે. પરંતુ ઘણીકવાર માણસ એક ચીજ પોતાના ભલા માટે અગત્યની ધારે છે, તે જ ચીજ ખોદાની નજરમાં ઉલટી જ હોય છે; જેથી એક પુરૂષ છોકરાં વગરનો છે તેને છોકરાંવાળો કરવાથી તેની મારફતે ઈશ્વરે જે કામો કરાવવાનાં છે તેમાં વિક્ષેપ થશે, એમ સમજીને જ તેને અપુત્રવાન તે સાહેબ રહેવા દે છે અને જે સ્ત્રી પુત્ર વિનાની રહેવાથી અનર્થ થવા પામે તે કારણે તે સાહેબે જ તેને પુત્રવાળી પણ કરી હોય છે તો એ બાબતે કે જે ભલાં માણસને ઘણાં છોકરાં હોય છે, તેને ઘણા આશી-

વાંદ અને ઘણી ઇશ્વરી કૃપા હોય છે અને જેણે બીજાની
 હાંદગીનો નાશ કર્યો હશે, તે પોતાની હાંદગી સુખ-ચેતથી
 ભોગવી શકે નહીં, એટલા માટે પુત્ર વિના રહેવાનો ઇશ્વરી શ્રાપ
 છે. અર્થાત્, સૌ વાતે કેવળ પ્રભુની ઇચ્છા બળવાન છે. દુઃખી
 દારાશા રડવા લાગ્યો:-હે નશીયતના દેનાર સાધુ ! એ બધું હું
 સમજું છું, તમારી શિષ્યામણુ કે તમારા દિલાસા મને જોઈતા
 નથી. જેમ બંધુ વિનાની દિશા સૂની છે, બુદ્ધિ વિનાના મૂર્ખનું
 હૃદય સૂનું છે અને દરિદ્રતા સર્વ વાતે સૂની છે, તે જ પ્રમાણે
 પુત્ર વિનાનું ઘર સૂનું છે. બીજી બાયડી કહે તોએ પુત્ર પ્રાપ્તિ
 થશે જ એમ કેમ કહેવાય ? જો નશીબમાં હોત તો પહેલી
 પરણેતરને જ પેટનાં પોર્થાં જીવતે કેની ? પરણેતરનું તો મને
 સુખ ન હતું અને તે મરનારને માફ પણ સુખ તો ન હતું,
 તોએ જેમ તેમ બચ્ચાં અવતર્યાં, તે જીવવા કેમ ન પામ્યાં ?
 પ્રવીણ સાગરમાં સાગર પ્રવીણની મૂર્તિને ભલે પ્રેમરૂપ કહે,
 પણ હું તો કહું છું, કે “જેવી રીતે દીવા ઉપર પતંગીઆનો પ્રેમ
 લાગેલો છે, કમળ ઉપર ભમરાનું સુખ પુર છે, ચંદ્ર જોડે ચક્રોરને
 પ્રેમ લાગેલો છે, વર્ષાદની ઘોર ગર્જના ઉપર નિરંતર મોરનો પ્રેમ
 લાગેલો છે, ચાતકને સ્વાતિ નક્ષત્રના બુંદનો પ્રેમ લાગેલો છે,
 કમળ સૂરજની સુરત સાથે તલ્લીન થયેલું છે,” એવી જ રીતે
 માફ મન બસ એક પુત્રના પ્રેમમાં લાગી રહ્યું છે. સાધુ:-
 “સંપૂર્ણ અને પાર વિનાનો ખ્યાર, ઉત્તમ પૂજ્ય ભાવ, બદલાય
 નહીં તેવી ભક્તિ, દરેક સંજોગોમાં એકેકને વળગી રહેનારી
 ધીરજ, ગમે એવા વિકટ પ્રસંગમાં પણ નહીં બદલાય તેવો
 પ્રેમ, અને અત્યંત વિકટ તથા કસોટીના સમયમાં પણ ડગે

નહી તેવી હિંમત, આ સર્વ લક્ષણ પતિવ્રતા સ્ત્રીનાં છે. એવી સ્ત્રી જેને ન મળે તેને છોકરાં ન થાય ને થાય તો તે જીવવા ન પામે. પતિએ પણ સંપૂર્ણ માયાળુપણું બતાવવું જોઈએ. નિરંદ્ર તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ અને તેની સાથે ડગે નહી તેવો પ્રેમ રાખવો જોઈએ. આવા સદ્ગુણોવાળાં પતિપત્નીનું લગ્ન થાય તો જ તે લગ્નની ઉચ્ચ ભાવના તરીકે લેખી શકાય. જો આવા પ્યાર વગર ધણી ધણીઆણીનું જીવન સફળ ન થાય, તો છોકરાં થાય નહી, ને થાય તો જીવે નહી. માટે લગ્ન કરવાં તો પરસ્પર પ્યારનાં કરવાં જરૂરનાં છે.” તેવાં તમારાં લગ્ન ન હતાં, તો આયંદે તપાસીને કામ કરો. પરજીલ્લી તો જેવી તેવી, ને નાતરાની તો જોઈને લેવી, એ કહેવત ઉપર અમલ કર. શા માટે મુંઝાય છે?

દાનાવને ત્રણ ચીજ કરવી નહી જોઈએ. નહી મળી શકે તેવી ચીજની ઇચ્છા, વખતે નહી આપે તેવી ચીજની માગણી અને જોખમ ભરેલાં કામની જામીનગીરી, એ શિવાય જે મળી શકે એવી ચીજની શુભ ભાવના તો ઈશ્વર પાર પાડ્યા વગર રહે નહી. ખાયડી ને છોકરાં સૌ ભાગ્યનાં છે, બાકી તો તે પણ સ્વપ્ના જેવાં સમજવાનાં છે.

“અનર્થ કરવાની રૂચિવાળા કોણે, મિત્ર, પુત્ર અને બંધવાળું આ વિચિત્ર કપટ-જગત્ રચ્યું છે? કોણ કોનો આકર? કોણ કોનો મિત્ર? અથવા કોણ કોનો માણસ? ખરેખર આ જીવલોક સ્વપ્નામાં જોવાયલા ઇદ્રિજગના સરખા છે.” ધણી વહેમી ભરથારો પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે અને ધણી સ્ત્રીઓ બાળકો જન્મવાની ઉતાવળથી સાધુ, ફકીર, કે ધુતારાઓને ઘેર જઈ તર-

હવાર ધુતમ ધાતમ કરતાં ફરે છે, દોરા સીઠી કરાવે છે, અથવા જોષીઓને જન્મોત્તરી દેખડાવે છે, કે પાટાશીના ઘરમાં અનેક સ્ત્રીને નાંખી આવી અનેક પાપો કરે છે, તે જ પુરુષો કે સ્ત્રીઓને ઘણીવાર પુત્ર થયા પછી બોલવું પડે છે કે “આવાં બાળક પેટે જન્મ્યાં જ ન હોત તો સાઈં!”

દારાશા:—હે પવિત્ર સાધુ! એ દાખલો તો અમારા ઉપર વિત્યો નહીં. અમે સેવરા બ્રાહ્મણ, અને જોષી ફકીર ઘણાંએ ધુતારાની પાછળ રવડયાં, ઘણી ઘણી દેવ દહેરાંની માનતા કરી પણ અમારું જ્યારે સર્વ ફોકટ ગયું ત્યારે જ હવે નિરાશ થઈ છુટ્યાં કરું છું.

“દુ.ખ મેંહોતું જગમાદિ, પુત્ર પીનાનુ બાઈ,
અર્થી ન વધુ કાઈ, ગુરાવે મનમાદી.—દુ.ખ.
હોય કપુત તોય પુત્ર કલાવે, વાંઝીયા મેંછું ના રહે દો,
સુધરે સદ્બોધથી ક્યારે, પુત્ર નરકથી તારે હો,
પ્રભુ રાચે સદુ માચે, ન પુત્ર વિના કાઈ.—દુ:ખ.”

અરેરે! ઇશ્વરમાં માન્યતા હોય, પ્રભુ-ભગવાનની જેણે સાચી માનતા પાળી હોય, તે કદી કાળે નિષ્ફળ જતી નથી. તારી માનતામાં કાંઈ ખામી હશે. આમ બોલી ગુરૂએ એક દ્રષ્ટાંત કહ્યું:—

કોઈ એક ગોવાળીયાની વાછરડી જંગલમાં ગોવાઈ, ત્યારે ગોવાળીયે તેનો ઘણો શોધ કર્યો પણ જડી નહી. ત્યારે તેણે ખંડોબાને માનતા માની કે, હે દેવ! જો તું વાછરડીના ચોરને મારી નજરે પાડીશ, તો હું તને બકડું ચઢાવીશ. એવું માનીને લગાર આગળ ગયો એટલી ઝડીમાં એક વાઘ વાછરડીને મારીને ખાતો હતો તેને ગોવાળીયે દીઠો. તે વખત

અયથી ગોવાળીયાનાં ગાત્ર નરમ થઈ ગયાં અને તે થરથર કાંપવા લાગ્યો. પછી ફરીને ખંડેરાવને માનતા માનવા લાગ્યો કે, હે મહારાજ ! ચોર નજરે પડે માટે મેં તમને બકડું ચઢાવતું માન્યું હતું, તે તો તારું સહી થયું, પણ હવે મને આ વાઘના હાથમાંથી જો છોડાવીશ, તો હું તને એક મુરઘી ચઢાવીશ ! આ પ્રમાણે જે અજ્ઞાની છે, તે મનમાં એવું સમજે છે, કે લાંચ માટે પરમેશ્વર આપણું કહ્યું કામ કરશે. ડાહ્યા છે. તે એવી માનતા જ કરતાં નથી. જે પરમેશ્વરે આપણને પેદા કર્યા તે ઉપર વિશ્વાસ રાખીને, તેણે જે ભોગવવાનું લખ્યું છે તે ભોગવીને સ્વસ્થ રહે છે. સંકટ વખત દેવની પ્રાર્થના કરવી પડે તો તે એવી કરે છે કે, હે પરમેશ્વર ! મારું કલ્યાણ અકલ્યાણ સઘળું તું બાંહે છે અને હું તારો છું; તને સાડું જે ગમે તે કરજે ! ઈશ્વર પાસે લોકો પુત્ર માગે છે ખરા, પણ નકારો નિવડે છે ત્યારે પાછા ઈશ્વરને જ બદનામી આપે છે. “ પુત્ર આપો પ્રભુ ! ” તો પુત્ર આપ્યો. હવે “ આપ્યો ને આપ્યો ત્યારે આવો નકારો કાં આપ્યો ! ” આમ કહી નકારો કરે છે. ઇચ્છા અને માગણી પ્રમાણે ઈશ્વર કરે તેમાંએ દુઃખ ને ન કરે તેમાંએ દુઃખ.

એક માથે બોડીયો ગરીબ માણસ દિવાલને અઢલીને ખુદાની બંદગી કરતો હતો; “ હે પરવરદેગાર ! તું જો ખરેખરો દયાળુ હોય તો એક ટોપીની ગેબી નવાજેશ કર ! કે તે પહેરીને પેલા સુફીને તમારો મારી આવું ! ” આ વખતે પાસેના સંદ્રસ સાફ કરતા બંગીના હાથમાં ખરડાયેલી ટોપી આવી ગઈ, જે તેણે પોતાની ટોપલીમાંથી દૂર ફેંકી દીધી. બનાવ એવો બન્યો, કે તે જઈને પેલા બંદગીખોરના માથા ઉપર ખરાબર પડી. પેલા

બાલ્યો:—આહા ! મારી સાચી બંદગીનો કેવો ચમત્કાર ! અહ્યા કેવો દયાળુ અને માગીએ તે આપનારો માયાળુ બાપ છે, કે જેવી ટોપી માગી તેવી માથા ઉપર નાંખી ! પછી માથેથી ઉતારીને બુએ છે, તો નરી નરકમાં લપટાયલી બેઈ ! તે ગુસ્સામાં અને કચવાટમાં ક્રોધી બની દૂર ફેંકી દઈને બાલ્યો:—
ઓ અહ્યા ! આ ટોપી મને બંધ બેસતી આવતી નથી, માટે તે તારા જીવ્રાયલ ફરેસ્તાને પહેરાવ, અને મારે વાસ્તે તો સારી નવા ટોપી મોકલ ! મહેરબાની કરે તો પુરી કર, અર્ધી મહેરબાની શા ખપની !” આકાશ ઉપરથી અવાજ થયો, કે “ હે નીચ જેવી ઇચ્છાથી તે માગણી કરી તેવું જ તને મળ્યું.”

હે પારસી ! આવો જ રા’ઘાટ તારો થયો. જગતમાં ઇચ્છા જેવું એક દુઃખ નથી. માટે ઇશ્વર વિના જે કાંઈ ઇચ્છા કરવી તેથી અનેક દુઃખ ભોગવવાં પડે છે અને મરવા પછી અપોગતિ થાય છે; ચાને અદ્ધર લટકતી હાલતમાં સળહવું પડે છે, અગર એવું ધાર કે કુદરતે એવું કર્યું હોત, કે જે કાંઈ તારો જીવ આહે તે આપોઆપ તારી હજુરમાં આવી પડે, તો તે સર્વમાંથી લેવું શું, રાખવું શું અને પસંદ કરવું શું, તે સમજવાની તારામાં તાકત રહેત કે ? તારી મરજી માફક બેઈએ તેટલું તું મેળવી શકત, તેથી પણ શું ખર્ચ સુખ તને સંપાદન થાત કે ? અથવા ખુશાલી તારા ઘરના દરવાજા આગળ કાયમ રહેત કે ? એક એરતથી નાશીપાસ થયો ને પાછળથી તને જે બીજી મળે છે તે ઉપર તાઈ દિલ લગાડતો નથી અને એ ક્યાંની ક્યાં પસંદ કરી એમ બોલી તારા જીવ સાથે તું કંકાસ કરે છે. પછી તારી જીલ ઉપર તું કપકો આપે છે અને તે

ઠપકો બરહક થઈ પડે છે. વાડ ! માગવા અને મેળવવા જે તું મોટી ખાહેશો રાખે છે, તેમાં જે તું કોતાઈ બતાવે છે તેના કરતાં વધારે કોતાઈ શામાં બતાવે છે? જે તને મળ્યું હોય તે સ્વાચવી રાખવામાં અને ઘટવી રીતે તેનો બિપયોગ કરવામાં. અગર તું એક ચીજ અસંભવિત અથવા ન બને તેવી માનતો હોય તેમાં તારી નાઉમેદી અને નાહિંમત જણાય છે. પણ ખંત કરી કાંઈ પણ બાબત પાછળ તું લાગે, તો સર્વ મુશ્કેલીને છતી જશે.

દારાશા:—હે ગુરૂ ! ત્યારે કયા દુઃખથી છુટકારો મેળવવાનું ધણું મુશ્કેલ પડે છે ?

સાધુ:—નાલાયક ઓરત અને બુંડા ફરજંદથી. કા સે કાન્તા, કસ્તે પુત્રઃ, સંસારોડયમતીવ વિચિત્રઃ । તારી બાયડી કોણુ ? તારો પુત્ર કોણુ ? આ સંસાર અત્યંત વિચિત્ર છે ! જો, એક બનેલો બનાવ તને કહું છું તે ઉપરથી સાર સમજ લે. “મદ્ય પંડિતની પુત્રી અને શિવગુરૂ જેવા મહા પંડિતની પત્નિ સતી શક્તિ પોતાના પતિ સાથે સુખમય જીવંતી ગુબરતી હતી. આ જોડું સર્વ પ્રકારે સુખી હતું, પણ પેટે પુત્ર ન હોવાથી બેહદ દુઃખી હતું. સંતાપમાં બળી જળીને શિવગુરૂએ કહ્યું:—“હે ભદ્રે ! આ લોકમાં હિત કરનારા પુત્રનું સુખ તો હવ્વુ સુધી જોયું નથી. પુત્ર વિના જીવન વૃથા છે. પિતાએ મારો જન્મ આપ્યો, પણ પુત્ર વિના એ જન્મ એળે જશે, કેમકે પુત્રેનાયં લોક. યાને પુત્રથી જ આ જગત સિદ્ધ થાય છે એવું શ્રુતિમાં કહે છે. આ સતીના અગાધ તપને લીધે શ્રી શંકરાચાર્ય જેવા મહા તેજસ્વી અને શંકર અવતાર જેવા પુત્રનો જન્મ થયો. હવે જુઓ. પુત્ર

તો સકળજી સંપન્ન મહા પવિત્ર હોતો, છતાં સુખ પાછળ દુઃખ હોય છે, તેમ શિવજી શોધ જ કાળમાં મરણ પામવાથી બાળક નબળાં થયું ને રંડાવાથી સતી મહા દુઃખમાં આવી પડ્યાં. અધુરામાં પુરું એક વાર અગસ્ત્ય મુનિએ આ પુત્રનું હવિષ્ય કહેતાં તેને જણાવ્યું કે : ‘સતી માતા ! આ પુત્રનું આયુષ્ય માત્ર ૧૬ વરસનું જ છે. તથાપિ કેટલાંક કારણે ખીન્તં ૧૬ વરસ પૃથ્વી ઉપર તે રહેશે. ૩૨ વરસથી વધુ એ જીવશે જ નહીં.’ પોતાના પુત્રનો આવરદા ટુંકો જાણી અતિશય દુઃખમાં સતીએ ઠહાઠા કાઢવા માંડ્યા. માતાને ખેદ પામતાં જોઈ શ્રી શંકરે કહ્યું : ‘માણ ! આ સંસાર ક્ષણિક છે તે તમે સારી રીતે જાણો છો, છતાં શા માટે શોક કરો છો ? આવી રીતે શોક કરવો તમને ઘટે નહીં. તમે જાણો છો જ કે સાંજ પડતાં વૃક્ષ પર અનેક પક્ષીઓ જૂદે જૂદે ઠેકાણેથી આવી બેસે છે અને પ્રભાત થતાં જ જૂદે જૂદે ઠેકાણે વિખરાઈ જાય છે. તેમ જ આ સંસાર-માંથી કોઈ ક્યાંથી, ને કોઈ ક્યાંથી આવી મળ્યા છે, પરંતુ અવસર પૂરો થતાં જ સૌ જૂદાં પડી ચાલ્યાં જાય છે. એમાં માતા કોણ, પિતા કોણ, અને પુત્ર કોણ ? કોણ જાણે કેટલાએ જન્મ ધર્યા હશે માટે મિથ્યા શોક કરવો છોડી દો. હજી તો હું સંસારના બંધનમાંથી છુટવાને ચતુર્થાશ્રમ સંન્યાસ અંગીકાર કરવાનો છું; સંન્યાસ લેવાનું નામ સમજી માતા ગભરાઈને બોલી : ‘પુત્ર ! એ વિચાર છોડી ઘરબારવાળો થઈ પુત્રવાન થા. મારે તો તું એક જ પુત્ર છે. હું મરી જઈશ ત્યારે મારી ઉત્તરક્રિયા કોણ કરશે ? મને તું એકલી મુઠ્ઠી ચાલ્યો જઈશ તો મારી સ્ત્રી વલે થશે ?’ કયા લાભ,

મને તજી ના હો!' એમ છતાં શ્રી શંકર તો દેશાટન કરવા ગયા અને માતા દુઃખી થઈ. પણ જ્યારે તે મરણ ખાટલે પડી ત્યારે શંકર હાજર થયા ને માતાને પરમાત્માનો બોધ આપી આનંદ અને સુખમાં તેમને મરવા દીધાં હતાં.

દાસશા:—હે શુર! આપનું કહેવું તો સાસ્ત છે, મગર મારા અંતઃકરણમાં લાય જળે છે તે તમને ક્યાં દેખાય છે? બધાં દુઃખ દરદ બમાય, પણ પેટે પુત્ર નહી પેદા પડવાનું દુઃખ નહી જ બમાય. જેને ત્યાં ચેરાગ નહી તેને ત્યાં અંધારું જ. જેને નૂરે ચશમ નહી તે છતી આંખે અંધાપો જ ધરાવે છે. અરેરે!

અક્ષોસ હય કે ખાગ હો ઐર ઉસમેં ન હો ફુલ,

અયસા ચમન હો સખ્ખબી તો ઉસપે ખાદિ ફુલ.

અક્ષોસ હય કે ઝાડ હો ઐર ઉસમેં ન હો ફલ,

અયસા દરખ્ખન ઉગતેલી કયું નહી ગયા હમ જલ.

અક્ષોસ હમ કે દશમતો ફાલત હમ બેશુમાર,

લેકીન નહી હમ વારેસ તો કખડો ઉસકા કરાર.

અક્ષોસ હમ સીતમ હમ તીરપે ગમ:

ફરજંદ કે નહી હોનેસે છુટતા હમ મેરા હમ. (નકસે સુલયમા)

હે પારસી! પુત્ર તો શું, પણ આ તારો દેહ વટીક નાશવંત છે. માટે આ સંસારની, પુત્રની અને દેહ ઉપરની પ્રીતિ નકામી છે; આ જગત નાશવંત છે, એના ઉપર મોહ રાખવો એ મૂખતા છે. સ્ત્રી પુત્ર તારાં નહી, તારી સાથે આવવાનાં નથી, તે તો સર્વ નાશવંત છે, તેમાં લાલસા એ પણ ખોટી છે. ૩૦ વરસની ઉંમરમાં ફરજંદ પેદા નહી પડવાથી ઘણી સ્ત્રીઓ નહી દઈનું દઈ પેદા કરે છે. ૪૦ વરસ થાય એટલે નિરાશ થઈ

નંખાઇ જાય છે, અને આભરી ગાભરી બનીને તરેહુવાર દવાદાડ કરી ગર્ભસ્થાનનું દર્દ આણે છે અને ૪૦ ઉપર વાત ગઈ, કે ઘણી નાઉમેદિમાં ધરડી જેવી થઈ વહેલી મરણ પામે છે. ઈશ્વરની ઇચ્છાની સામે થઈ શા સાડ એવાં દુઃખ કરતાં હશે ?

દારાશા:—હે પરમ પવિત્ર શુર! ઈશ્વરની ઇચ્છા વિરુદ્ધ થાય તો થાય, તો પણ મને કાંઈ કામણુ આપ. મને કાંઈ વરદાન આપ. ગમે તેમ કરીને કાંઈ મને એવી સિદ્ધિ કે વશીકરણુ આપ, કે હું નવી બાયડી કહું તે મારે લાયકની નીવડે અને એક પણ સપુત મારી માલ મીલકતનો વારસ આપે ! “કોઈ હાથમાંનાં આયુધને ખુલ્લાં કરી મારો; સિંહ, સર્પ કે હાથીના મુખમાં નાંખો; કોઈ ગિરીવર મોટા પર્વત ઉપરથી ગબડાવી પાડો, અથવા બંધ કસીને મહા જળના સમુદ્રમાં છુડાડો, કે કોઈ માથા પર ઘણી વાર ભાર ધરી રાખો, અથવા લોઢાના સ્તંભ ધખધખાવીને બાજો,” તોય હે સ્વામિ ! હું તે દુઃખોથી રડીશ નહીં, પરંતુ એક પુત્ર વગરનું દુઃખ મને ઉપલાં દુઃખો કરતાં પણ વધારે દુઃખી કરે છે. પુત્ર વિના માફં ધર સૂતું છે. બધું મારે સુખમય છે, પરંતુ એક વિના સર્વ દુઃખમય છે. કવિએ કહ્યું છે કે,

“પુરી અયોધ્યા રામ બીના, ગોકુલ મથુરા કાકના બીના,
રાત સુતી ચંદ્ર બીના; દીન સુના સૂર્ય બીના. પુરી•
દીપક બીના મંદીર હી સુના, પૃથ્વી સુની જૂપ બીના,
મોતી સુના છીપ બીના, હીરાં અપની ખાંત બીના. પુરી•
ત્રીયા સુતી પુત્ર બીના, ઓર કમાન સુતી બાંન બીના,
ખેર સુપારી અગર એક, કથ્થા સુના પાન બીના. પુરી•

તીરથ ખીન પગ સુના, કર સુને હય દાન ખીના,
સાગર સુના નીર ખીના, ખેનર સુના ધાન ખીના પુરી.
લુકમા સુના ધનવંતર ખીના, દરદ મરજ પૈજાન ખીના,
ખીના તારકા સતાર સુના, ગુની સુના ગાન ખીના. પુરી.

સાધુ:—“જાઓ, તમે પછવાડે જ પડ્યા છો, તો સસલાનું શિંગડું લઈ આવો, તેના વચલા ગર્ભથી હું તમને એવું વશીકરણ ધુપ બનાવી આપીશ કે જેને એ કરે તે તમારી આંખે જ જોશે અને તમને અનુકુળ બાયડી પ્રાપ્ત થશે. હે ભાઈ, તમારા જન્મારાનું દુઃખ હવે ગયું સમજજો. પણ તમે સારી પેઠે તપાસ કરીને વંધ્યાપુત્રના માથાના કેશ લઈ આવો, તેનો હું એક દોરો કરી આપીશ, તે તમારી નવી સ્ત્રીની કમરે બાંધજો, એટલે તત્કાળ તેને ગર્ભ રહેશે. પણ જોજો, વાંઝણીના કોઈ સત્પુત્રના કેશ લાવજો, કારણ કે તમારે પણ તેવો સત્પુત્ર જ જોઈએ છે !” (અં કા.).

દારાશા:—હા ગુરૂ હા, તેમ પણ હું કરીશ. આમ કહી ઉઠ્યો, અને ગાંડા માળુસની માફક બધે બધે રવજ્યો. રખજ્યો પણ જ્યાં જ્યાં સસલાનું શિંગડું માગવા ગયો ત્યાં ત્યાં મૂર્ખ અને બેસમજના એલકાળો લઈને પાછો ફર્યો. જ્યાં જ્યાં વાંઝણીના પુત્રના માથાના બાલ શોધવા ગયો ત્યાં ત્યાં હુશી મશ્કરી થવાથી પસ્તાવો કરી પાછો ફર્યો, અને જીવ સાથે બોલીને મુગો બેઠો, કે, અરે! નશીબ કદિ ફેરવી શકાતું નથી. ભાગ્યને વાયદો અપાતો નથી, મારી માફક કોઈપણ આવા પછાડા મારતું ના.

દિલાસા પત્ર ૮૭ મો.

“Be still, sad heart, and cease repining;
Behind the clouds is the sun still shining;
Thy fate is the common fate of all,
Into each life some rain must fall,
Some days must be dark and dreary.”

‘હે શુદ્ધ બુદ્ધ બોધને બેબાકળી થઈ પડેલી માતા !
શાંત પડ. ઝુરાયો જળાયો અંધ કર. કાળાં ભયાનક વાદળાંઓની
પછવાડે સૂર્ય ભડભડટ પ્રકાશે છે. જે બરગસ્ત દહાડો તું આજે
જુએ છે તેવા જ દહાડા સર્વને જોવા પડે છે. દરેક જીવંતીમાં
કાંઈક વરસાદ તો પડવાનો. દરેક જીવનમાં અંધકાર અને
સુનકાર દિવસો તો આવવાના જ.’

અરેરે ! એક માતા જેનો દીકરો પૈસે પૂર અને જેનું કુંકે કાટતું
હતું; લોકોમાં અને અમલદારોમાં જેનો પૂરો લાગવગ હતો;
જેની ત્રણ અસરાઈ બહેનો હતી; માતાને પોતાના ધણીના
ચાલતા ચલણનું ઘણું મળેલું હતું, તેમ બહેનો પાસે દરદા-
ગીના પુષ્કળ હતા; સર્વ લાઈ બહેન અને માતાએ મળી
ભાઈના નામની લેનો ને નોટો લઈ રાખી હતી, પણ દીકરાની
વહુ બદચાલની હતી અને ધણીને એટલા જ કારણથી તણ
બેઠી હતી, કે મા તથા બહેનોને ઘરમાંથી બહાર કાઢે તો હું
તારે ત્યાંનું ધાન ખાવા આવું, નહીં તો મારે તો છે જ એક
ફતેયો ! બિચારાં સાસરીયાં હતાં અસરાઈ એટલે રડી બળીને

રહેતાં. ધન હતું ત્યાં રાંધ્યાં ધાન પણ કોઈ ખાતાં તો ખાતાં. એવામાં પેલો અસરાફ બેટો એકાએક સાંભળે તાંભે મરી ગયો. આ દાવ સાધી પેલી દુષ્ટ ધણીયાણીના પાંચ પાંચ લક્ડંગા પોશાગીર ભાઈઓ બુદ્ધે બુદ્ધે કામે વળગી ગયા. એક જઈને પોલીસને ખબર આપી આવ્યો કે ઝેર આપીને મા બહેને દીકરા ભાઈનું ખૂન કર્યું છે. ખીલ્લે બેશુદ્ધ થઈ પડેલી માતાને ગમે એવી ભાંડ ભાષામાં મુઠદા આગળ બેસી ગાળ ગલોચ કરવા માંડી. બાકીના ભાઈઓ કબાટ પેટીઓને અને ચોરડાઓને તાળાં મારી સીલો કરવા લાગ્યા અને મરનારની નિર્લજ્જ સાળીઓ બાપડી ત્રણે રાંક બહેનોને અજીઠ વટાર નહારી ગાળો દઈ સંતાપવા લાગી. પાડપોસી કે મરનારના દોસ્ત આસનાવો પણ “કોણ જંજળમાં ને હાજી નાજીમાં પડે?” એમ કરીને ખસી ગયા. રોજ દહાડામાં દસ ધક્કા ખાનારા જાતી દોસ્તો અખાડા કરી કોઈ નવસારી તો કોઈ સુરત એમ પલાયન કરી ગયા. મરનારનું રૂવાન તો ઠેકાણેનું ઠેકાણે, ને જુરીના લોકો આવ્યા. માતા જ્યાં સુધી બેભાન હતી ત્યાં સુધી તો ઠીક જ હતું, પણ આજ વખતે તે શુદ્ધિમાં આવી અને જુએ છે તો લક્ડંગી વહુ મહતું પડેલા ધણીને તમાચા ને બબરચા મારી હજારો ગાળ દેતી જાય, અને નહી લખી શકાય એવાં આળો ભાઈ બહેનો ઉપર મુકતી જાય ! અફસોસ ! માતા તું કહેશે, કે દુઃખ કેમ ખમાય ? ધીરજ ધર. હોય. તેણે શું થયું ? હે માતા ! તું જાણ કે, “આ શરીર અનિત્ય છે, ને આયુષ્યનો ભરોસો નથી. આકાશમાં વિજળી ચમકી ક્ષણમાં નાશ પામે છે, તેવું જ આયુષ્ય છે. જંગતમાં કોઈ ચિરંજીવ નથી ને કોઈ સ્થિર પણ નથી.”

દુઃખી માતા:—હું તો એમ સમજતી હતી, કે સાસુ ને વહુને કળયો કેટલો? કે ખીચડીને કકડો આવે એટલો. પરંતુ આ ગજળ જોઈને તો મારા હાથ કાંપે છે, નેત્રોમાંથી નીર ઝરે છે, લાંબા નિઃશ્વાસ અને હૃદયમાં જ્વાળા બળે છે. જ્યાં આંસુના છાંટાના ડાઘ પડે છે, તે વસ્તુને પણ બાળી નાંખે એવો મારા શરીરમાં આતસ બળે છે, હાય હાય! “ મારાં સર્વે અંગેઅંગ થડકે છે, ધ્રુજે છે, સઘળાં ચીરમાં આંખના કાજળના નિગાળા પડી ગયા છે અને નેત્રોથી આંસુરૂપી જળધારા પૃથ્વી ઉપર વરસે છે, એ ઉપરાંત જે લાંબા લાંબા નિસાસા ચાલે છે તે જાણે મોટો મણિધર મુખમાંથી જ્વાળા ફુંકારતો ના હોય તેમ થાય છે, ત્યારે હિમત તે શી રાખીએ? ”

હે દુઃખી માતા! પહેલે પ્રથમ તો તમે તમારે માટે આ ભારે વિઘ્ન ને જંજળ જેવું મનમાં ઉત્પન્ન કરતાં જ નહ; અને છતાં જો આ મુશ્કેલી આવી જ પડી તો તેમાંથી સાફ જ થશે; ઘણી મુશ્કેલી ઘણું આસાન થશે, હરકત ત્યાં જ બરકત થશે, બુંડામાંથી લહું જ થશે એવા વિશ્વાસથી આ મુશ્કેલીઓને જોવાની ટેવ પાડજો. આપણે પૈસા માગીએ છીએ, વાડી વણફા માગીએ છીએ, પુત્રોને પુત્રી માગીએ છીએ, છુટાપણું ને રમત ગમત માગીએ, પણ એવા કેટલા મનુષ્યો તમે દીડા છે, કે જેઓની માગણી “ મને શાંતિ મળે ” એવી હોય છે? શાંતિ જ જો તમને જોઈતી હોય તો તે પ્રાપ્ત કરવાના બે રસ્તા છે. પહેલો માર્ગ તમારા પોતાના જ હાથમાં છે. ખુશનુમા વિચારની બળ બિછાવીને તું શાંતિ કેમ નહી મેળવે? પરીઓના મહેલો બનાવી તેમાં રહેવાના સુંદર ખ્યાલો તમે કોઈવાર કર્યા છે?

ફરેસ્તાઓની દરબારમાં તમારી પધરામણી થવાના મનોરંજક ખ્યાલોમાં તમે એકાદ કલાક કાઢી જોયો છે? ખુદાતાલાની આગળ તમને આમંત્રણ થવાથી તે દરવાજાની મોજ આખવાના બનાવોને દુઃખના વખતે તમે કલ્પેલા છે? કરી જુઓ; તમારી સત્તામાં છે. સ્વામિજી રામતીર્થ કહે છે તેમ “તમારા બધા કલેશનું મૂળ એ અજ્ઞાન જ છે. જ્યાં સુધી તમે અજ્ઞાની છો ત્યાં સુધી તમે દુઃખી છો; અને વેદાન્ત કહે છે કે જો તમે આ અજ્ઞાનને દૂર કરો, સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવો અને સત્ય આત્માને ઓળખો તો તમારા માટે કારાગૃહો સ્વર્ગરૂપ બની જશે. છ’દગી છવવા જેવી લાગશે; જમણા અને ઉપાધિ કાંઈ જ તમને જણાશે નહીં; અને તમે દિલગીર કે નિરાશ થઈ ગમગીન ચહેરા નહીં રાખો. શું એ ઇચ્છવા જેવું નથી? વેદાન્ત કહે છે કે હે વિશ્વના લોકો! તમે જ સંસારને ખરેખરું નર્ક બનાવો છો. જ્ઞાન સંપાદન કરો, જ્ઞાન સંપાદન કરો.” સીસેરો કહે છે તેમ, નિર્દોષ અને બેગુનાહ ઝાહ્યા સાંકેટીસને ગુનેહગાર ઠરાવવા-વાળાઓની આગળ, મોતની સજા પામેલા એક શખ્સ લેખે તેને જોવામાં નહીં આવ્યો હતો, પણ બાણે ઉંચામાં ઉંચા સ્વર્ગ તરફ જતા માણસ લેખે જોવામાં આવ્યો હતો.

સેનેકા કહે છે કે, ભારેમાં ભારે આફત વેળાએ પણ તમે જો તમારી ફરજ હિંમતથી અને ખુલ્લા દિલથી બજાવો તો તમને શું લાભ થશે? લાભ એ જ, કે “ફરજ બજાવવાનો” લાભ. ફરજ બજાવવાનું કૃત્ય, એ કૃત્ય જ લાભરૂપ છે. કામ કરવાં તે કાંઈ સારો બદલો મેળવવાની વેપારી ગણત્રિથી કરવાનાં નથી, પણ સારાં કૃત્ય કરવાનાં તે આપણા પ્યારથી

કરવાનાં છે. કેમકે નેક્રીનો તો નેક બદલો છે જ, પણ આફત અને વિપત્તિ વેળાએ લોહીનો ગોટ ગળી, આવી પડી તેને ઉઠાવવાની ધૈર્યતા ભરેલી ફરજ બજાવવાનો બદલો. સ્વર્ગની પ્રાપ્તિમાં જ ઈશ્વર વાળી આપે છે. ઈશ્વર ઉપર ભરોસો રાખો. ઈશ્વર પ્રાણી માત્રને ભુખ્યાં ઉઠાડે છે, પણ ભુખ્યાં સુવાડતો નથી. જેણે જન્મ્યા પૂર્વે માતાના સ્તનમાં દુધ સુકીને અજાત બાળકનું રક્ષણ કરવાને ઘટના ઘડી છે તે પરમાત્મા તમારો પણ નિર્વાહ કરશે જ. હે માતા! જે કોઈ ધીરજનો જન્મ્યો પહેરે છે, તે દુશ્મનોના મક્કરોથી નિર્ભય રહે છે. આપણા નસીબમાં હળુ પછી પણ શું શું લખાયું હશે તે આપણે શું બાળીએ ?

ખુદા જાને કે કાસમતમે તમારે કયા લીખા હોગા /

જે બહાર દય સા દેખેગે વલે બાતનમે કયા હોગા ? ખુદા •

ઘર એ જ સંસાર. સંસાર એ જ ઘર. ઘર એ કેવળ કારા-ગૃહ રૂપ છે. જે ઘરનું વડું હાથ ભીડનાઈ હોય છે, તો ઘરમાંના લોકોને માત્ર તેના એક હિંમતભર્યા શબ્દથી જ હિંમત આવી જાય છે. જે લશ્કરનો સરદાર, ભારે કટાકટી અને કસાકસીના ઘેરામાં ઘેરાઈ ગયલો હોવા છતાં એક હિંમતભર્યા સખુન ઉચ્ચારે તો તેટલાથી જ ફરી પડેલા લશ્કરમાં જોમ ને જોસ આવી જાય છે. કેટલીક વખત તો એક પુરૂષ પોતાના આત્મપાસનાઓ ઉપર એવો તો અમત્કારિક કાળુ ધરાવે છે, કે ઘણાઓ તો એમ જ સમજે, કે તેના હાથમાં કાંઈ દેવતાઈ શક્તિ હશે. એક મહાભયના વખતે રામના પોમ્પીએ કહ્યું કે, જે ઇટલીની ધરતી ઉપર હું ફક્ત મારો પગ ઠોકું તો ત્યાંથી તરત જ એક લશ્કર બહાર નીકળી આવશે ! તેમ જ પીટર ધી હરમીટને માટે કહેવાય છે કે, તેને

એકલાનો હિંમતવાન અવાજ સાંભળીને આખું યુરોપ ઉભું થયું અને એશિયા તરફ હુમલો લઈ ધસ્યું હતું ! ખલીફ ઓમર માટે જાણીતી વાત છે, કે બીજા કેાઈની તલવાર કરતાં એની નેતર જોઈને જ સૌ કેાઈ ધ્રુજતું હતું ! કેટલાકોના તો ફક્ત હિંમતવાન નામની જ અસર એટલી મોટી હોય છે, કે રણશિંગડાંનો અવાજ જોટલો લશ્કરને ઉશ્કરે છે, તેના કરતાં તેના નામની અસર વિશેષ થાય છે. ઓટરબર્નની જાણીતી લડાઈ ફક્ત ડગલાસના નામથી જ જીતાઈ હતી. ઘણા કટાકટીના યુદ્ધમાં હિંમતવાન સરદાર ડગલાસ ઘાયલ થઈ પડ્યો, કે તરત તેણે હુકમ કર્યો કે, માઈ નામ હવે વધુ જોસથી પોકારો. અને થયું પણ તેમ જ.

“ The Doughla's dead, his name hath won the field. ”

સર વાલ્ટર સ્કોટ કહે છે તેમ ડગલાસ તો મરી ગયો ને ફક્ત તેના નામે લડાઈ જીતાડી આપી. મીચલેટ નામનો તવારીખનવેશ કહે છે કે, સીઝરના મરણ પછી પણ તેના મુખેલા શરીરે અમત્કારિક અસર અને ત્રાસ વરતાવ્યાં હતાં ! વિલીયમ આફ ઓરેન્જ જેસુટસના હાથે કપાઈ ગયો ત્યાર પછી જ તેના નામનો કાણુ તેની પ્રજા ઉપર ભારે વધી ગયો; અને દરેક સિપાઈએ તે જ દિવસે તેના નામથી સોગંદ લીધા કે ગમે એટલી દોલત કે લોહીના ભોગે પણ હાલેડનો ખચાવ કરવો. ઇરાનના સરદાર ફરામરોજનું મઠડું કેટલા વખત સુધી જમીન ઉપર પડેલું છતાં, તેના માથા ઉપરની ટોપીનાં પીછાં માત્ર ઉડત જોઈને પણ સામેવાળા દુશ્મનોએ આગળ આવવાની હિંમત કરી ન હોતી ! આવા દાખલા દરેક કુટુંબની અને દરેક દેશની તવા

રીખમાં નોંધાયલા છે; જે ઉપરથી જણાઈ આવશે કે, ફક્ત એક જ હિંમતવાન માણસ પોતાના આનંદાનનો, પોતાના ઘરનો, તથા પોતાના દેશનો અને દેશબંધુઓનો સહા કાળ જીવતો અને જીગતો યાદગીરીના સ્તંભ તરીકે ઉભો રહે છે.

“હે માતા ! આ સર્વે ઈશ્વરનો જ ખેલ છે. તેની ઇચ્છા વગર કંઈ પણ થતું નથી. એક પાંદડું પણ હાલી શકતું નથી. જન્મવું, દુઃખી થવું અને મૃત્યુ પામવું, એ સર્વમાં નિમિત્ત અને બહાના રૂપી કારણો છે. માટે જીવે આવી પડેલાં વિઘ્નોમાં છાતીફાટ હાય હાય ત્યજી, સર્વ વાસનાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આ જગતમાં માત્ર પરવરદેગાર ઉપર જ ભરૂંસો રાખી તેમાં જ આનંદ ભોગવનારો જીવ નિર્ભય છે, બીજો નહીં. અરે ! તારા પુત્રના પેલા મતલબીયા દોસ્તો ક્યાં ગયા ? હે માતા ! તારે ત્યાંની રોજની રકાબીઓ આટનારી પાડપડોશણો હુમણાં જ ક્યાં ભરાઈ ખેટી ? પેલા વગવસીલાવાળા અમલદાર મિત્રો આજે ક્યાં ગુમ થઈ ગયા ?

“સખ મતલબકે ચાર, જગતમેં સખ મતલબકે ચાર,
માત પિતા બ્રાતા ભગિની, સુતા સૌર નિજ નાર.—જગત
સ્વજન કુટુંબી મિત્ર પ્રાણુ પ્રિય, દાસ દાસી પરિવાર,
રાજા પ્રજા ગરીબ તવંગર, પંડિત સૌર ગમાર.—જગત
જેમી ભોમી અરે બેરામી, ચોર અરે સાહુકાર,
ખતિયતા અરે કુલટા નારી, વહુઆમ શુભ ચાર.—જગત
મથુ પંખી જલ જંતુ કીટ મૃગ જીવો ચોનિ અપાર;
સ્વાસ્થ બીના કોઈ પાસ ન આવે, કરે કષ્ટ ન ઉપકાર.—જગત
નિઃસ્વાર્થ કોઈ હરિકે પ્યારે, જીનકા હૃદય ઉદાર;
જીનકા પર ઉપકાર સહા પ્રિય, તિનપર મેં બલીદાર.—જગત”

હે દુઃખી માતા ! આવાં મતલબીઆં સગાં વહાલાં કરતાં તો ઝાડપાન ને પથરા પાષાણુ સારાં, કે તેઓ આપણી ચઢતીના વખતમાં કાંઈ ખાવા માગતાં નથી અને પડતીના વખતમાં જરાએ કામ આવે છે. એક ઉત્તમ લેખક કહે છે તેમ “ એ સર્વ જડ જેવાં છે, તોપણ આપણા કરતાં ઘણાં સારાં; કેમકે નહીં કરવા જેવો મરણનો મિથ્યા શોક તેમને નથી. પરંતુ તે બધાંની ગતિ જ્યારે એ જ છે, ત્યારે તમારી ગતિ શું તમારા દીકરા કરતાં જુદી છે ? એ સુઓ તેમ તમારે પણ શું મરવું નથી ? તમે પણ એ જ માર્ગમાં છો; અને કોણ જાણે ક્રીએ અણુધાયે સમયે તમને તે નિયંતાનું તેડું આવશે તે જાણતા નથી. તો પછી તમારે તમારી ચિંતા કરવી કે તે ગયા તેની ? નિયમમાં રહેતી નદીના તટ ઉપર એક જાતનાં બે વૃક્ષો ઝુકી રહ્યાં છે. એટલામાં નદીમાં પૂર આવ્યું; તેના ધસારાથી તટની લેખડ ધસીને પાણીમાં પડી. તે સાથે પેલાંમાંનું એક ઝાડ પણ કડકડ ભૂસ કરતું તુટી પાણીમાં તણાવા લાગ્યું. કહો હવે પેલા એકલા રહેલા વૃક્ષની શી દશા ? તેને પોતાના સાથી માટે કેટલો બધો શોક થવો જોઈએ ? તેઓ એક જ વૃક્ષના બીજમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં, એક જ સ્થળે ઉછરી ઘણા દિવસ સાથે જ રહેલાં અને એકબેકથી કિંચિત્ પણ વિખુટાં પડેલાં નહીં, તો હવે એક બીજથી જુદાં પડીને કેમ રહેવાશે ? પણ પેલું પૂર ચડતું આવતું હતું, તેના ધસારાથી બીજી લેખડ પડી ! અને એ બાકી રહેલાં વૃક્ષને પણ ધસડીને ચાલતું થયું. કહો એમાં કોણે કોનો શોક કરવો ? માટે હે માતા !

आत्मस्य हि भ्रूवो मृत्यु प्रवृज्जन्म मृतस्य च ! જન્મેલાંને અવશ્ય

મૃત્યુ છે, અને મુવેલાંને અવશ્ય પુનર્જન્મ છે જ. તો પછી તેમાં શોક શો ? સર્વદા પોતાના દેહના અભિમાન વગર રહેનારા જીવને પ્રિય અપ્રિય, સુખ દુઃખ શોક મોહ થતાં જ નથી. સ્થૂળ દેહ વિષે અભિમાન માનનારાને જ શુભાશુભ વગેરે છે.” થવાનું હતું તે ભલે ગમે તેમ થયું હો, તેની ચિંતા ત્યજી, આપ સુખેથી જ્યાં અને જેમ ખુદા રાખે તેમ રહો. તમારી દુષ્ટ વહુએ નાચાર ને ખુવાર કર્યાં. ફજેતી કરાવી અને વળી હવે પછી શું શું નિપજાવશે તે તો સાહેબ જાણે. તોએ ધીરજ ના હારતાં. દુષ્ટ સ્ત્રીઓ પોતાના પતિઓને જળોદ્ધરના રોગવાળા, કોડીઆ, વૃદ્ધ, નપુંસક, જડ, આંધળા અને બહેરા કરી નાંખે છે. દુષ્ટ સ્ત્રી સાસરાં કે મહિયરનાં સર્વને માઉ માઉ બોલાવી કાયર કરે છે. હાલ તો ખારીક પ્રસંગ વીતાવવા સારૂ તમે બહુ જ નમ્રતા, જીભ ઉપર બહુ જ કાળુ અને એક ગાલ ઉપર તમારો મારે તો ખીજે ગાલ આગળ કરવા જેવી સહનશીલતા રાખશો, તો એક ફૂર વહુને અને ગમે એવી કઠણ છાતીના તેના ભાઈઓને તમારી દયા આવ્યા વિના રહેશે નહીં. હમણાં ટેક રાખવાનો, કે વેર લેવાનો વખત નથી. પ્રવીણ સાગરમાં જેવી વહુની મનાઈ કરવામાં આવી છે તેવી જ વહુ તમે પસંદ કરી લાવ્યા છો. કહ્યું છે કે “મહા વિકાળ અને ખરાબ જેનો વેષ છે, પીળાશ પડતાં વાળ છે, આંખો પણ પીળચટ્ટી છે, અંગ ખંજેજ્યાં કરે છે, અતિ વિસ્તાર વાળી, પ્રચંડ, તથા કૃશ અંગવાળી છે; હોડ, દાંત અને જીભ એ કાળાં છે; જડી અને પહોળી જેની અંધો છે, દારૂના જેવી જેના શરીરની દુર્વાસના છે, ઘણી કુધા-કુખવાળી છે, અતિ બોલનારી છે, સુપડાંની આકૃતિ જેવા કાન છે, પહોળું અને

નાનું નાક છે, ચિત્ત તથા આલ ચપળ છે, બેડાળ જેનું શરીર છે, હાથની આંગળીઓ તથા જીભ જેની કઠોર છે, જે નિરંતર રોષવાળી, રોષ કરતાં ડરતી કે ડગતી નથી, ચિત્ત જેનું સદા મમતૃ છે, જેના ઉંચા ગાલ છે, અતિ ઉંઘ, શરીરમાં કોઈ પ્રકારનું છિદ્ર, તથા ક્રોધને લીધે કાંપતા જેના હોઠ છે, જેના મનમાં જરાયે જંપ નથી, તેમ જ કઠોર વાળ છે, ખડખડાટ હસનારી, જેના પગના અંગુઠાની ખરાબર તર્જની આંગળી વધેલી છે, તર્જની ને વચલી પણ વધેલી છે, ને જેની અનામિકા જમીનને લાગતી નથી, જેની જમર ભાડી અને પહોળી છે, જેના ગાલ પર ખાડા બંધ છે, વૃદ્ધ ઉંમરમાં જે નાની દેખાય એવું કઠોરીયું અને રોગીષ્ઠ જેનું શરીર છે, શરીરના અવયવો જેના નાના મોટા છે, નકોર સ્વભાવ છે તથા શરીરનો રંગ જેનો ખરાબ છે, તેમ જેને શરમ કે લાજ ઓછી છે, એ લક્ષણવાળી કન્યાને હીણુ માનવી.” આવી એળીયલ અને હીણુ વહુ લાવ્યાથી જ તમને મહા દુઃખ થયું છે.

આવી વહુ સાસરાને સંતાપે નહીં તો શું કરે? આવી વહુ ભારેમાં ભારે આફત નહીં લાવે તો ખીજું શું કરે? જે ઓરતમાં ધૈર્ય, સહનશીલપણું અને નમ્રતા ન હોય તે ઓરત શું ન કરે? નમ્રતા એ તો સ્ત્રીનો મુખ્ય ધર્મ છે. “નમ્રતાવાળી સ્ત્રી જગત્ જીતે” એ કહેવત ખોટી નથી. એક ઘરડી ઓરત એક દિવસ રસ્તે હાથમાં એક કાચનું વાસણ લેઈને પોતાના માર્ગસર જતી હતી. તેવામાં એક મોજીલો સેવર (ખલાસી) જરા દારૂ પીંધાથી મસ્તીખોર થયેલો હતો તેણે બેરમાં આવીને એક હાથના ઝપેટાથી પેલીના હાથમાંનું વાસણ તોડી પાડ્યું.

પછી તે ઓરત શું શું ગાળગલોચી દે છે તે સાંભળવાને માટે ઉભો રહ્યો. પણ પેલી ભલી ઓરતે મુગી મુગી ભાગી ગયલા વાસણના કટકા ઉચકી લઈ કાંઈ પણ ગુસ્સો કર્યા વિના તેની તરફ દિલગીરી, માયા અને રહેમ નજર કરીને કહ્યું કે, “મારા છોકરા ! જેમ હું તને માફ કરું છું તેમ ખોદા તને માફ કરે.” બિચારો સેલર અભયબ થઈ ગયો. તેના દિલમાં આ શબ્દો સાંભળીને લાગી આવ્યું. તેને શરમ પડેલી અને પરતાવો કરવા લાગ્યો. તેની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં અને તેણે વિચાર્યું કે પાછી નુકસાની ભરી આપવી જોઈએ. પોતે દિલોભનીથી પોતાની ભુલ કબુલ કરી અને પોતાના ગજવામાંથી પૈસા કાઢીને તે ઓરતને જોરથી આપ્યા અને બોલ્યો, “મારી મા, ખોદા તારું ભલું કરે, હવે ફરીથી એવું હું કદિ નહીં કરીશ.” રહેમભરેલા શબ્દોથી કેવો ફાયદો થયો ! તારી કમળખત વહુ અને તેના મુજી ભાઈઓનાં આ લોકમાં તો પાપ ઉઘાડાં નહીં પડે, પણ પરલોકમાં તેનાં ફળ તેમને જરૂર ભોગવવાં પડશે. જો કે સકળ લોકોએ જેમનો અન્યાય દીઠો છે એવાં તેઓ પાપી છે, તથાપિ આ લોકમાં તે દુષ્ટો દંડ આપીને રાજ શાસનથી બચી જશે, અથવા ઉઘાડાં પાપ જે તેમણે કર્યાં છે તેનું શાસન તેમને રાજ કરશે, માટે તે પાપથી તો તેઓ દંડ આપીને પણ ઉગરશે; પરંતુ જે પાપ તેમણે એકાંતમાં કર્યાં છે તેનું શાસન તેમને રાજ કરતો નથી. એ છાના પાપનું શાસન તેમણે ચમપુરીમાં ચમરાજને હાથ ભોગવવું જ પડશે. તેઓએ એકાંત નવત્રું જોઈ તેમાં પેશીને અધમ કર્મ સાધ્યું છે, તો તેઓ પાપવાળી બુદ્ધિવાળાં અને અપરાધી તો છે જ. તો તેમની ચમપુરીમાં શી વલે થશે ?

હે માતા ! જે સિપાઈ સપડ તમારે બારણે હાથ ઝોળતા હતા,
તેઓ જ આજે તમને ઠોંસા મારવા લાગ્યા છે. ખેર. સખર માંગો.
કવિ કહે છે તેમ દુનિયાં મતલબી તથા પૈસાની છે.

“ દુનિયા મતલબકી ગરજ, અખ મોહે જન પડી.—દુનિયા •
જબલગ બૈલ શીરે ધાનીમે, તખલગ પ્રીત કરી,
થકા બૈલકા પુછત નાહી, શીરતા ગલીયો ગલી.—દુનિયા •
હરા વૃક્ષપે પંછી આપ બેયકે, રતત નામ હરી,
ખીર ગચ્છે પને ઉડ ગચ્છે પંછી, જગતકી રીત ખરી.—દુનિયા •

સાખી.

ગરજ ખીન કોઈ નહી જંગે,
પહેલે પહોરે સખ કોઈ જંગે, ખીજે પહોરે ભોગી,
ત્રીજે પહોરે તરકર જંગે, ચોથે પહોરે જોગી.—દુનિયા •

શબ્દર.

પૈસા હોતો મરનેકે બાદ આખર મિલે,
રો રો કે ખેશ બાઈ જનાઝેકા લે ચલે,
મુલ્લાં કફનકી દોઢકે તૈયારીયાં કરે,
પૈસા ન હોતો ફાતીલા બી કોઈ ના પડે.—દુનિયા •

સરકારના સિપાઈ ને જમના દૂતને કયા કયાંથી ? બારેમાં
બારે સંકટમાંથી બચાવનાર તો એકલો પરમેશ્વર છે. તે તારા
ઉપર એ જ ગેખી કયા લાવશે. સંકટમાં સપડાયલાં હરણો કહે છે,

“ અરજ સુણજો હો કિરતાર. ૧
હરણો હરણી ચરવા નીકળ્યાં, બચ્યાં લઈને ચાર;
અવધડ વનમાં ફસી પડ્યાં કે, લુબ્ધકની પડી ધાર. ૨
એક દિશાએ જાનો ધેર, બીજીએ નાંખી જાર;

ત્રીજીએ બંદુક લઈ પારધી, ચોથી બાવળ વાડ. ૩
 કહે હરણો મજ બહાવાં ભેટો, હવે રહ્યો નહીં ચાર:
 પ્રાણતણી તો આશા તજીને, સહુ રોવાં નવ ધાર. ૪
 હરણી બોલી સુણો મુજ પતિ, નર છો તમ હું નાર:
 તમ બચ્યાં કદી કુદો વાર, પણ ગર્ભ તણો મુજ ભાર. ૫
 અમ સરવેનો આશ્રય તમ પર, છો મુજ જીવનહાર:
 નર થઈને શીદ નારી પેરે, ખોલો હીમત ચાર. ” ૬

માતા ? તારી વહુએ જીવતે તો તારા દીકરાને હિંજીયો,
 પણ મરતાંએ હણે છે. અરે તેનો બદલો તો એ નાપાક રાંડને
 એવો વાળી આપશે, એની ઉપર પણ એવા તો દુઃખના જેરબ-
 નના ફટકા પડશે, કે તને જ તેના ઉપર દયા છુટશે. કૃતધ્નતા
 એ સર્વ દોષનો રાજા છે. કેમકે જે પોતાનું સાઈ કરનારાંને દુઃખ
 દે છે, તે પુરૂષ કે સ્ત્રી બીજાં લોકોને દુઃખ દેવાને આણું પાણું
 કેમ જોશે ? માટે જે કૃતધ્ન થયું તેના દુષ્ટપણનો અવધિ થયો.
 ગાડાંથી પાંચ હાથ, ઘોડાથી દશ હાથ, હાથીથી હજાર હાથ દૂર
 રહેવું; પરંતુ એવાં દુર્જનથી તો દેશનો પણ ત્યાગ કરીને દૂર
 ખસતા રહેવું.

માતા ! તારા મરનાર દીકરાને ઉચકી લેવામાં પણ તે
 માલેકે તારું હજીએ કાંઈ સાફ જ ચિત્તું હશે. “ મરનાર ભલો
 શખસ જો વધુ વખત જીવત તો કદાચ કોઈ આટે મારે
 ઉતરત, કોઈ બદનામીમાં આવત, કોઈ મુશ્કેલીમાં આવત,
 માટે ખોદાતાલા જે તેની ઉપર મહેરબાન હતો તેણે તે મુશ્કે-
 લીમાંથી છોડેવવા, તેની કીર્તિને ઝાંખ નહીં લગાડવા તેને તેડી
 લીધો કેમ ન હોય ? ” અરેરે !

“ જુદા કાસીસે કાસીકા કોઈ હળીય ન હો,
 ચેહ દાગ વોહ હયે કે દુસ્મનકુળી નસીય ન હો —જુદા૦
 જુદા બે હમકુ કરે ઉસ ચારકે કુચેસે,
 પ્રસાદી રાહમેં એસા કોઈ રકાળ ન હો.—જુદા૦
 પ્રસાદ કેયા કરે હુકમા તપે જુદાઈકા,
 સેવાએ વરલકે ઉસકા કોઈ તળીય ન હો. ”—જુદા૦

દરેક માણસને તમારી માફક જ મહા વિધનમાં એમ જ દાગે છે કે, “હું કોણ ? મારો દેશ ક્યાં ? મારી સ્ત્રી ક્યાં ? મારું કુટુંબ ક્યાં ? રે, હું ક્યાં હતો ! કેવી સ્થિતિમાં હતો ? શું કરતો હતો ? અત્યારે ક્યાં છું ? અહો ! જેઓ મારાં હતાં, તેઓમાંનું કોઈ અત્યારે મારા દુઃખમાં ભાગ લેનાર નથી. પોતાનો સંગી પોતે જ છે. અહા ! જેમને મેં અંતઃકરણથી મારા પરમ દૈવત રૂપ ગુરૂ માન્યા, કે જે દૈવત સંસાર રૂપ અપાર સંકટોના સાગરમાંથી ખેંચી કાઢનાર ગણાય છે, તે પણ મારા સંગી ન જ થયા. અહો ! આ મહા સંકટમાંથી હવે હું કોની સહાયતાથી તરીશ ? મારું અખુટ દ્રવ્ય આ વેળાએ શા કામનું ? જેની સહાયતાથી હું શતાવધિ મનુષ્યો પાસે મારી સેવા કરાવતો ને રાજાઓથી પણ ન બને તેવાં મોટાં કાર્યો કરી શકતો, તે ધન પણ શું તેના સમગ્ર બળથી પણ મને અત્યારે આ સંકટમાંથી મુક્ત કરી શકે તેમ છે ? નહીં.” હે માતા ! આ સવાલો હાલના બયાનક આવી પડેલા વખતમાં તું તારા જીવને પુછતી હશે જ. તારી વહુના લોભીયા ભાઈઓને સંતોષી દે. તારી મગરૂર વહુને નમી પડ. આ તુંક સિપાઈઓનો હુકમ ઉઠાવવા પણ તૈયાર થઈ જા ને જુરી ભરવા દે. ન્યાયિ

અમલદારોને હવે તારો ન્યાય કરવા દે. જે વીતવાનું હશે તે વીતશે. કહ્યું છે, કે લોભી ધનથી, અહંકારીને હાથ જોડવાથી, મૂર્ખને તેની મરજી પ્રમાણે વર્તવાથી અને પંડિતને યથાર્થ રીતે વર્તીને વશ કરવાથી તમને ખીજાં મહા દુઃખ ઉત્પન્ન થશે નહીં.

“ જાત ખીના નહીં જાત પરે, તુમ સુનના ચાતુરે;
નીચ ઉચ દરમ્યાન તફાવત, બડાજી હમ ફેરે,
કાળી ઉનકી કાંમળ લેકર, રંગમં ડખ્ખોઈ;
હજાર હીકમત કરોજી ઉસ પર, રંગ ચદરે નાંહી.
ખાસા રેસમી કપરા ઉસ પર, રંગ ચદરે સજ્વાઈ,
ફાટ કુટ કર દુકંટે હો જાવે, રંગ ગો કા ગોઈ.
અસીલ સે નહીં ખતા ઉસે, ને લાંના ખાતરે,
નીચ ઉચ દરમ્યાન તફાવત, બડાજી હમ ફેરે. ”

દિલાસા પત્ર ૮૮ મો.

“ The world o'erlooks him in her busy search
Of objects more illustrious in her view;
And occupied as earnestly as she,
Though more sublimely, he o'erlooks the world.
She scorns his pleasures, for she knows them not;
He seeks not hers, for he has proved them vain.”

‘જગત્, તેને પોતાને વધારે પ્રખ્યાત લાગતી વસ્તુઓની

લી જ આતુરતાથી પરંતુ વધારે ઉત્કૃષ્ટ રીતે શેષાયલો હોવાથી જગત્ની ઉપેક્ષા કરે છે. જગત્ તેના આનંદોને તે જાણતી નથી તેથી તુચ્છકારે છે અને તેણે તેમને નિર્વર્ધક સાબિત કર્યા છે તેથી 'જગત્ના આનંદોને તે શોધતો નથી.'

તું જો બહેન ! નાના કાચા કુમારા હીકરાના મોત ઉપર ધાડ આવી, ને બીજે ૩ વરસનો બુચો ગુલ થયો, હવે અમથી કાંચ આંખ પાણી કર્યા કરે છે ને નાનાં ગરીબડાં બચ્ચાંઓને હેમતાવ્યા કરે છે ! ઉઠીલી ઢય થઈ બાળનું પાણી થઈ જાય છે તેનું જોઈને બાપડાં કુલ બાળકો કરમાઈ જઈ ફિક્કાં મારી જાય છે. તું હસે છે તો તેઓ હસે છે. તું બળે છે તો તેઓ બળે છે. એ તો સ્વાભાવિક છે, કે ઘરમાંનાં જૈરાં જો રૂવાંનની આગળ બેસીને રૂદન કરતાં નથી, તો બહાર બેઠેલા પુરૂષો પણ રડતા નથી. ઘરમાં જૈરાં કકળાટ કરે તો બહાર બેઠેલા મરદો પણ રડી ઉઠે. ઘરમાં જેમ જેમ લગ્નનાં ગીત ભારે ઉત્સાહથી ગવાતાં જાય, તેમ તેમ ઘરના પુરૂષને ૪ ને બહલે ૮ ખરચીને ધામધુમનો ખર્ચ કરવાની ઉલટ થાય છે. ટુંકમાં જૈરાંની ખુશાલીમાં મરદોની ખુશાલી અને જૈરાંની ગમગીનીમાં મરદોની ગમગીની સમાયલી છે. અજમાવી જુઓ. કેથે પણ અજમાવી જુઓ. બહેન ! એ તો જેવો જીવ કરીએ તેવો થાય. હા. મોટાંના કરતાં નાનાં બચ્ચાંનું ઘણું લાગે.

મારી વહાલી બહેન ! સંસારમાં સુખ મેળવવા તું જન્મી છે, તો હાથે કરીને નાનાં દુઃખને મોટું ન કર્યા કર, તારે ત્યાં એ શિવાય શાની કમી છે ? એવું કાંઈ નથી, કે આબાદી સાથે સુખ હોવું જ જોઈએ. ઘણાં માણસો આબાદ હાલતમાં હોય

છે, જે આહો તે તેઓને મળી શકે એવી તેઓની ઠીક હાલત છતાં તેઓ કંગાલ અને દુઃખી માલમ પડ્યાં છે. કુદરત પોતાનાં પ્યારાં પુત્ર બાળકને પૈસો, બળ, માન અકરામ, લાંબી હંદગી એ સૌ આપવા માગે તો આપી શકે, પણ તેને સુખ આપી શકતી નથી. સુખ તો તે બાળકે પોતે જ મેળવી લેવું જોઈએ. આ દુન્યવિ ખાકી હંદગીની ક્તેહ તો વિપત્તિઓ અને ચિંતાથી ભરપુર છે. જો એક આદમીમાં સુખનાં તત્વો નહી હોય, તો જગતની ભાતભાતની રળિઆમણી રચનાની મળ અને ગમત તેને ખીલકુલ પડવાની નથી. આપણા વિચારોને કાળુમાં રાખી તેને સીધે રસ્તે દોરવવાની આપણી શક્તિ ઉપર સુખનો આધાર છે. જે દુઃખકર હોય તેને વિસરી જવાથી અને ખુશહુમા ખ્યાલો યાદ કર્યાથી દુઃખ દૂર થઈ શકે છે. એક આદમીને આ દુનિયા સુસ્ત, વેરાન, અને પોકળ લાગશે. ખીબને એ જ દુનિયા ભરપુર, મનોરંજક અને માલદાર જણાશે. તમે સીતાર કે દિલરૂખા ઉપર જેમ પ્રેકટીસ કર્યા કરો છો તેવી જ પ્રેકટીસ (અભ્યાસ) સુખના સીતાર ઉપર કરવી જોઈએ. સૂર્યના ઉદયથી જેમ અંધારૂં નાશ પામે છે, જેમ ઘોડાઓને અગ્નિના દાહથી થયેલો રોગ વાંદરાઓની ચરબીથી મટે છે, જેમ બુલાબ લીધાથી પેટમાંનો મળ હેઠો પડે છે, તેમ જ સંજુરી રાખવાથી જ મોતનો ઘા નરમ પડે છે. એનો ખીબે ધલાજ નથી.

ભાઈ! ભાઈ! હજી તો હું સમુદ્રના જેવા છેડા વિનાના એક દુઃખને પાર પામી નથી એટલામાં વળી મને ખીબું દુઃખ આવી પડ્યું છે. કહેવત છે કે, દુઃખોમાં ઘણાં દુઃખો

આવી પડે છે, તેમ જ મને થયું છે, ત્યારે હું રડું નહીં તો શું કરું? મોંએ બોલવાને તો ઘણી વાત સહેલી છે, પણ તે કરવા માંડીએ ત્યારે ખબર પડે કે કરવી ઘણી કઠણ છે. જે પુરૂષ એકાદી યુક્તિ કહેવાને આગળ ધાય છે તે સમજાવીને દેખાડ્યા વિના અને અમલમાં મુક્યા વિના પડેલા ઘાને રૂઝ આવવાની નહીં ભાઈ. અરે, વહાલી બહેન! ચાંદું ચુંથ્યા જ કર્યાથી નવું ચાંદુ પડે ત્યાં સુધી તે લીલું ને લીલું જ રહેવાતું. માટે બીજાં દુખીયારાંઓનું દુઃખ જોઈ તારા મનને શાંત પાડ. જેમ તારાં બચ્ચાંઓ ઉંચકાઈ ગયાં, તેમ મારાં બચ્ચાંઓ પણ મેં ખોયાં જ છે. આપણે શું આપણાં માળાપ ખોયાં નથી? આપણાં માળાપે શું પોતાનાં માળાપ ખોયાં નથી? એ તો દુનિયાંનો શિરસ્તો જ છે, તેમાં તું ને હું કરવાના શું?

માલી આવત દેખકે, કલીયોં કરી પુકાર,
 ઝૂલ ઝૂલ તુમ ચુંત લીયા, કાલ દમારી ખાર.
 ચક્કી કિરતી દેખકે, દીઆ કખીરા રાય;
 તે પુકા ખીચ આવકે, સામેત રદા ન કાય.

યાને કે, બાગમાં માળીને આવતો જોઈને ઝાડની કળિઓ પોકાર કરવા લાગી કે, ઓ માળી, આજે તો તું ખીલેલાં ફુલોને તોડી લઈ જાય છે, પણ એ જ માફક આવતી કાલે વળી અમારી વારી આવવાની. આ પ્રમાણે આ કાળના ચક્રને હમેશાં ફરતું જોઈને કખીરજી રોવા લાગ્યા, કે જેમ ઘંટીના બે પડની વચ્ચે અનાજના જે દાણા આવે છે તેમાંનો કોઈએ દાણો આખો ને આખો સામેત રહેવા પામતો નથી તે જ પ્રમાણે આ કાળના સપાટામાંથી કોઈએ સલામત બચી જવા પામતું નથી. (કખીર

વાણી). એ બહેન! આપણાં વહાલાં મરણ પામે તેનો શોક આપણે ક્યાં સુધી રાખી શકીએ? જીવ, તરસ અને ઉંઘ જેટલાં તે વહાલાંઓ કદિએ વહાલાં હોતાં નથી એમ ખાત્રી રાખ. મને જાતિ અનુભવ છે, કે એક ગમ સમીસાંજથી બાપને ઘરટળો ચાલી રહ્યો હોય છે, દોડાદોડી પુષ્કળ ચાલી રહી હોય છે, આખા ઘરના મુરખી વગર, છાપરાંમાંનું સર્વ શુનકાર થઈ પડવાની ઘડી ચાલે છે, તેવા સમયમાં અર્ધી રાતે ઉંઘ આવી તે સહવાર સુધી હેબતાયલો દીકરો ઉંઘાયા જ કર્યો છે. આવા મેં બહુ દાખલા નજરો નજર દીઠા છે, કે બાપ છેવટની ઉંઘનાં ડચકલાં ખાઈ ઘુરે છે, તેની પાસેની જ પથારીમાં તેનાં થોડી વારમાં નળાપાં અને છત્ર વગરનાં થઈ પડનારાં દીકરાંઓ ધૂરૂર-ધૂરૂર કરીને ઉંઘ કાઢે છે. અરે! મરતી માવતરના ખાટલા આગળ સેવા ચાકરી કરતાં માત્ર એક જ વેર ભૂખ્યાં તરસ્યાં રહેલાં દીકરા દીકરીઓને બીજી વેર પેટ ભરીને ખાધા વગર અને મીઠું જ પાણી પીધા વિના ચાલતું નથી. માટે એક બે કે ઘણું તો ત્રણ દહાડા તને લાગશે ખરું, પણ હંદગી ટુંકી ને વેશ તો આવા આવા ઘણા છે, ત્યારે શોક ને ગમ તે માણસ ક્યાં વેર ચાલુ રાખે વાઈ?

બહેન! જો તમે તમારો ને તમારો જ વિચાર કર્યા કરશો, તો તમને સાધારણ નાખુશી અને દિલગીરીમાં જ બેશો. જો તમે બીજાંઓનો જ વિચાર કર્યા કરશો, તો તમે ખુશી ખુશાલીમાં જ તમને બેશો. આનંદી સ્વભાવ એક જાતનું યંત્રીક છે. જેમ તડકો પડવાથી પુલો અને રૂળો ખીલી નીકળે

છે, તેમ ખુશાલ સ્વભાવથી ભલાઈનાં બીજે ખીલી નીકળે છે. કથા છે, કે જ્યાં જ્યાં મેઘધનુષ્ય યાને વરસાદની કમાન જમીનને લાગે છે ત્યાં ત્યાં સોનાનું ખ્યાલું જડી આવે છે. તેમ જો કોઈ મંડળમાં ખુશનુમા સ્વભાવનો આનંદી પુરૂષ જઈ ચડે તો ત્યાં તેનું હાસ્ય, તેનો અવાજ, તેની હાજરી એ સર્વ તે મંડળમાં સોનાના ખ્યાલા જ મુકતી જાય છે. આદમીઓ આનંદી રહે ત્યાં સુધી તેઓ નંખાઈ જતાં નથી. ફ્લૉરેન્સ નાઈટગિલની હાજરીથી જ નહી, પણ તેનો માત્ર પડછાયો જોતાં જ ઘણા દરદીઓને દવાના કરતાં પણ વિશેષ આરામ થતો હતો. દુઃખ માનો, તો સઘળી જમીન દુઃખી જ દેખાશે. દુઃખ વગર ધનસાન બને જ નહી. બધી જ રીતના સુખ, વૈભવ, અને ચૈનબાજીથી તો ઉલટાં ધનસાનો નાસ્તિક બની જાય અને તેટલા માટે ઈશ્વરે દુઃખ વગરનાં કોઈને જ રાખ્યાં નથી. ઈશ્વર ઉપર ભરોસો રાખ્યો, તો આપોઆપ તે આપણું દુઃખડાં પણ ટાળે ને આપણું પોપણુ પણ કરે. તમે સુંદર ગુલાબનું પુલ એક વેરાન જંગલમાં ઉગતું જુઓ. સઘળા નાના મોટા રોપા તરફ નજર કરો. તેઓ મહેનત અને ફીકર કરતા નથી, તોપણ તેઓ ઉગીને આવા શોભીતા થાય છે તે શાથી? પરવરદેગારની કૃપા અને મહેરથી જ. એ પ્રમાણે જ્યારે તે સાહેબ આકાશનાં પક્ષીઓનું પોપણુ કરે છે અને ખેતરના રોપા તથા કુલ્લીની સંભાળ રાખે છે ત્યારે અરે! વિશ્વાસ વગરનાં માણસો! તમે કહો, કે તે સાહેબ શું તમારી જ સંભાળ નહી કરે? શું પક્ષીઓ તથા રોપાઓ કરતાં તમે તેના મનથી ઓછાં છો? ના, નહી. વાસ્તે તમે તમારા દુઃખના વખતમાં ગભરાતા ના; ઈશ્વર ઉપર ભરોસો રાખજો, તે તમને મદદ થશે.

મારી વહાલી બહેન ! રામતીર્થજી કહે છે તેમ “ સ્વાર્થનો વિચાર કરવાથી જ તમે દુઃખને આવકાર આપો છો. સ્વાર્થનો વિચાર છોડો એટલે તમે શાંતિને બોલાવો છો. સ્વાર્થનો વિચાર કરવાથી તમે સુખ ખુઓ છો, એટલું જ નહીં, પણ જેને આપણે સુખનું મૂળ માનીએ છીએ, તે પણ જતું રહે છે. જીભનો લોહુપી મનુષ્ય દિન પ્રતિ દિન નવા નવા સ્વાદિષ્ટ ખોરાકોને સાફ તલસે છે અને મરી ગયેલી ભૂખને સજીવન કરવા જીભને રૂચતા વિવિધ પદાર્થો ખાય છે, પણ થોડા દિવસમાં તે તેને અજીર્ણ થાય છે, કે અનેક રોગ થાય છે; અને તેથી પ્રથમ જેટલું ખાઈ શકતો હતો તેટલું ખાવાનું પણ તેને સુખ મળતું નથી. પણ જેણે પોતાની જીભને વશ કરી છે અને જે જીભને સ્વાદિષ્ટ લાગતા પદાર્થોને શોષતો નથી; એટલું જ નહીં, પણ તેનો વિચાર સ્વપ્નાએ કરતો નથી, તે સાદા ખોરાકમાં પણ સુખ માને છે.” સુખ દુઃખ વિશે તમે જેવું મન કરો તેવું જ લાગે છે. એરવદ જ. જ. મોદી કહે છે તેમ કુટુંબમાં મોત નિપજે ત્યારે શાંત મન, સજુરી અને હીંમત બળવી રાખવાની ફરજ કુટુંબનાં ઘરઘણીયાણી ઉપર વધુ આવી પડે છે. આવા અસાધારણ વખતે જો તે ગમમાં ગંભીરપણું, મધ્યમપણું અને મોટું હિલ બળવી રાખે છે, તો ઘરનાં સર્વ નાનાં મોટાં, ગંભીરાર્થ અને મધ્યમપણા સાથે કુટુંબ ઉપર પડેલાં દુઃખનો ધક્કો ખંતી શકે છે. તું ડાકટરને ગાળો દે છે, કે ડાકટરે મારાં બચ્ચાંનું દુઃખ પારખ્યું હોત તો તે કવખતે મરીન બાત. તું જોષીને શ્રાપ દે છે, કે સુઆએ ટપકો બરાબર જોયો નહીં. તેણે સુઆએ અગાઉથી પણ ચેતાવી હોત તો હું મારાં ચલાખ

જેવાં બચ્ચાંને બચાવવા અનેક ઉપાયો કરત. એમાં તારી મોટી ભુલ છે. મોતની આગળ ડાકટર ને જોષી સૌ લાચાર છે. અમસ્થો દિલમાં ચોરો રાખવો મિથ્યા છે. ડાકટર કાંઈ મોત પારખતા નથી ને પારખે તોએ લાચાર અને નહી પારખે તોએ લાચાર. જોષી કાંઈ જીવ મુકતા નથી. મોતને તેઓ અગાઉથી જોતા નથી ને જીવે તોપણ તેને આટો હાથ કરી શકતા નથી. એક સંતારેશનાથ જોષીને ફાંસીને માંચડે ચઢાવી પ્રાણ લેવાનો હુકમ થયો. માંચડા ઉપર જ્યારે તે ચઢ્યો ત્યારે તેને પુછવામાં આવ્યું કે, આ ફેજે તું પહોંચશે એવું કાંઈ તં ગ્રહની ગણતરીથી જાણેલું કે નહીં? તેણે જવાબ દીધો:—“ચંદ્રોએ મને જણાવ્યું હતું, કે મરતી વખત તું ઉંચા આસન ઉપર ચઢવા પામશે, પરંતુ મેં એટલું નહી જાણેલું કે તે ખુલ્લું સ્થાન તે આ ફાંસીનો માંચડો થશે!” કહેવાનો આર એ જ છે કે “હ કે જોષી મોત થાય ત્યારે યુક્તિથી માત્ર જીવતાંને અધ્યારો આપી ખુદાને માથે ટોપલો મુકી ખસતા થવા શિવાય બીજો ચારો જોઈ શકતા નથી. જે ઘણી પેસો ખુચે છે, તે ખરેખર ઘણું ખુચે છે; જે વહાલાંને ખુચે છે, તે તેથી વધારે ખુચે છે; પણ જે હીંમત ખુચે છે, તે સૌ ચીજ જોઈ બેઠો એવું તમારે સમજવું જોઈએ બહેન.

“માણસ માથે છે મુઝી, દુખની વહેલી નીક;
ગણો નિમાળા શિરના, એથી દુઃખ અધિક.”

આ દુનિયામાં જે દરેક માણસ પેદા થાય છે તેના નસીબમાં જોખમ, કમનસીબી, તંગી, દરદ અને નુકસાની વધારે અથવા થોડી તો હોય જ છે. પરંતુ હીંમત રાખવાથી તેમાં

જરાક ફરક પડયા વિના રહેતો નથી. જ્યારે પોતાનું વહાલું મરણ પામે ત્યારે પ્રેમીજનો, ભાઈ, બહેન, પતિ કે પત્નિ અતિ દુઃખી થાય અને ઘણું જ વિયોગ દુઃખ અનુભવે એ તેમના કલ્યાણ વાસ્તે છે. કારણ કે, આ રીતે તેઓ વસ્તુઓના બહારના દેખાવ ઉપર આધાર રાખવાને બદલે તેના અંદરના તત્ત્વ ઉપર વિશ્વાસ રાખતાં શીખે છે !

હે બહેન ! તું તારીને તારી મોટાઈનો ખ્યાલ ન કર્યા કર ! તું જ કાંઈ દુનિયામાં જન્મેલું એકલું આદમી નથી. તું મમતાળી શોધમાં અટવાયા ન કર, પણ હમેશ ગમતી થવાને તૈયાર થા ! સુખ ગમે એવું નિજીવ હોય તોએ તેને સુખ તરીકે પિછાનતાં શીખ ! જનવરોમાં હસવાનો શુભ જણાતો નથી, પણ ઇન્સાન તો હસી બાણે છે. તો પછી કેમ્ફર્ટ કહે છે તેમ આપણે શુભાવેલાં દિવસોમાંનો સર્વથી મોટો શુભાવેલો દિવસ તે જ છે, કે જે દિવસે આપણે હસ્યાં ન હોઈએ ! જો તારો દિવસ અંખો જણાતો હોય તો તેને તું રોશન કર !

ઘણાં લોકોને બળાપો કરવામાં સુખ થાય છે. ઘણાંઓને અમથા અમથા નિસાસા નાંખવાની ટેવ હોય છે. ઘણાંઓને સારી વાતો સાંભળવાને બદલે કઠ્ઠણારસિક અને રૂદનપાટલાની જ વાતો ટાઢક પમાડે છે. તેઓને જો ઇંદ્રપુરીમાં રાખ્યા હોય તોએ તેઓ દુઃખનાં જ રોદણાં રડશે. ઇંદનના બાગમાં પણ તેઓને ભયાનક દેખાવ દેખાશે. પણ વળી બીજાંઓ એવાં હોય છે, કે ગમે તે સ્થિતિમાં પણ તેઓ પોતાને આનંદમય રાખે છે. પહેલાં લોકો જગતને દુઃખમય ગણે છે ને બીજાં લોકો સુખમય જગત કહે છે. એક નાટકમાં ગાય છે કે,

કહીં પીટને રોનેસં આપ છુટો !
 નસીબ એક પથ્થરસે તુમ અપના કુટો—કહીં •
 મયસ્સર તુમહેં વરલ જળ ઉસકા હોગા,
 તો શીર ભુકેકી તરલસે તુમ તો તુટો—કહીં •
 અજી છોડો રોનાં કરો કોઈ તદખીર,
 મને જલસેકે જલદીસે ચલકે છુટો—કહીં •

કહું છે કે:—“ જન્મેલાંનું અવશ્ય મૃત્યુ થાય છે. જગત્માં જન્મેલો કોઈ પણ પ્રાણી સદાકાળ રહેતો નથી. જન્મેલાં પ્રાણીઓ જો મરતાં જ ન હોય તો પછી આ ભૂમિ તલ, જે પચાસ કરોડ યોજન વિસ્તારનું છે, તેના પર સમાય જ ક્યાંથી ? આ સૃષ્ટિનો નિયમ જ એવો છે, કે તેમાં નવા નવા પદાર્થો અને નવાં નવાં પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થતાં જાય છે. બીજ પડે છે, ઉગે છે, વૃક્ષ થાય છે, પુલે છે, ફળે છે, અને તેમાંથી પાછાં નવાં બીજ ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે જીવનાં થએલાં જાડને લય થવાનો સમય આવે છે. બહેન ! વળી એ જ જાડનાં ફળ તથા બીજનો પણ સમયે પોતાનાં માત પિતા રૂપ વૃક્ષના પહેલાં જ નાશ થઈ જાય છે, કેટલાંક ફળો કાચાં ને કાચાં જ રોગ લાગવાથી ખરી પડે છે. કેટલાંએક કરમાઈ જાય છે. કેટલાંએકને પક્ષીઓ ખાઈ જાય છે. કેટલાંએકને મનુષ્યો તોડી લે છે; અને એમ કરતાં બચીને જે પાકવા પામ્યાં, તેઓનો પણ અંતે તો મનુષ્યો વિગેરેના બક્ષણથી નાશ જ થાય છે. કદાચ કોઈના આધામાં ન આવતાં બચી ગયાં હોય તો પાછાં ભૂમિમાં વધાઈને પણ તેમનો નાશ જ થાય છે; અને ત્યાંથી પાછાં ઉગી નીકળે છે, ચાને પુનર્જન્મ થાય છે. આરી વહાલી બહેન ! એ જ પ્રમાણે

મનુષ્ય પ્રાણીઓને પણ મૃત્યુ થયા પછી પાછો પુનર્જન્મ થઈ તેઓ પાછાં ઉગી નીકળવાનું જ કરે છે. કેમકે ઘ્ર્ણં જન્મ મૃતસ્ય ચ. મુએલાંને અવશ્ય જન્મ લેવો પડે છે એવો ખુદાનો અને કુદરતનો નિયમ છે.”

હા બહેન, ખરું છે કે મોટાંના કરતાં નાનાં ભુલકાંનાં મરણનું તો ઘણું લાગે. પણ જે કાળે જે બને તે બેલું અને ભોગવલું. “ મોત ઉપરની વાચાજ ” માં ખુટાર્ક સવાલ કરે છે કે, જેઓ અકાળ જવાન વયે મરી જાય છે તેઓ માટે લોકો જે શોક કરે છે તે શોક કેને ખાતર કરે છે ? પોતાને ખાતર કે મરનારને ખાતર ? અગર બે તેઓ પોતાને જ ખાતર શોક કરતાં હોય, કે તેઓ મરનારની સંગતથી જે ખુશી મેળવતાં હતાં તે સઘળી જતી રહી છે, અથવા તો તે લાભ અથવા આશરો કે જે તેઓ પોતાના ખુદાપામાં તેઓ તરફથી મેળવવાની આશા રાખતાં હતાં તે લાભ અને આશરો હવે જતો રહ્યો; એ પ્રમાણે તેઓ બે પોતાને માટે મરનારના મરણથી શોક કરતાં હોય તો, પોતાનાં જાતિ ભલાંને માટે, ખુદ પોતાના સ્વાર્થને માટે તેઓ શોક કરતાં ગણાય. કારણ કે એ પરિણામ ઉપરથી એવું હીસે છે કે તેઓ જેટલાં પોતાને ચહાય છે, અને જેટલું પોતાનું જ ભલું ચહાય છે, તેટલું મરનારને ચહાતાં નથી.

ખુદ મરનારને ખાતર જેઓ શોક કરતાં હોય તેઓ બે ફક્ત આપો વિચાર કરશે, કે મરણથી મરનાર કેઈ એવી હાલતમાં ગયું છે, કે જ્યાં તેની ઉપર કાંઈ દુઃખ, નામોશી, યા. આફત પહોંચવાની નથી તો તેથી તે શોક કમી થઈ જશે. એક સુંદર ગ્રંથમાં એ વીશે એવી તો ઉત્તમ સમજ આપી છે

કે, વહાલી બહેન તમે જો તે ધ્યાનથી સાંભળો તો તમને કહી સંભળાવું.

“મરણ કોને છે ? મરણ એટલે શું ? આ દેહનો અને આત્માનો દૂધ પાણી જેવો ઘાડો સ્નેહ—સંબંધ છે, તે તુટીને તેઓનો વિયોગ થવો તેને જ અહિંઆં મરણ માનવામાં આવે છે. પરંતુ મરણ થવું, એટલે સમૂળો નાશ થવો, એમ માનવું એ સંસારી જનની અંધતા નથી ? ૨ તે અજ્ઞાનપણાનો જ પ્રતાપ છે. દેહમાં અણુદીકપણે રમી રહેલો આત્મા તો અજર, અમર, અને નાશ ન થાય એવો છે. તેનું મૃત્યુ થાય છે ખરું ? વાસ્તવિક જોતાં આ જગત્માંની કશી વસ્તુનો નાશ થતો જ નથી, કેવળ તેનું રૂપાંતર કે સ્થળાંતર જ થાય છે. રૂપ બદલાય કે જગા બદલાય પણ તે અજ્ઞાનતાથી જણાતું ન હોવાથી, નાશ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. છતાં એ સાચું નથી. આપણું ઢાળેલું અથવા વરસાદથી જમીન ઉપર પડેલું પાણી સૂકાઈ જાય છે, ત્યારે તેનો નાશ થઈ ગયો એમ કહીએ તો તે અસત્ય નથી ? તે જેમ મિથ્યાભાસ જેવું છે, તેમ જ મરણ પણ છે. એ પાણી તો ઘણી જીણી, નરી આંખે નહીં દેખાય તેવી વરાળરૂપે થઈને સૂર્યના તાપથી આકાશમાં મેઘમંડળમાં જઈ રહે છે. તે પાણું વખત આવવે વાદળાં થઈને વરસાદરૂપે જમીન ઉપર પડે છે. તે જ પ્રમાણે જગત્માંની દરેક ચીજનું રૂપાંતર જ થાય છે, તેમ તારાં કોમળ બચ્ચાંઓએ પણ આ માંસના બનેલા ગલીચ દેહને તજી દઈ, તેમની રૂડી કરણી પ્રમાણે કોઈ ઉત્તમ તેજસ્વી દેહ ધર્યો હશે; અને તે પવિત્ર બેહેસ્તની જગામાં સુખેથી વસી, તમારું કલ્યાણ ઇચ્છતાં હશે. માટે હે વહાલી બહેન ! આ

સંસારમાં મરવું ને અવતરવું, એ માત્ર જીવવું એક રૂપમાંથી બીજા રૂપમાં બદલાવું જ છે. જેમ મનુષ્ય ઘસાઈ ગયેલાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરીને બીજાં નવાં કપડાં પહેરે છે, તેમ આપણા આત્મા એક ઘસાઈ ગયેલા શરીરનો ત્યાગ કરીને બીજું નવું શરીર ધારણ કરે છે; એને જ લોકો મરણ તથા જન્મ કહે છે પણ આત્મા તો કદી મરતો જ નથી. તે તો મોટા સુખમાં જ રમે છે. તે તો ખરા આનંદમાં જ રહે છે. તેને ભેદી શકાતો નથી, કે છેદી શકાતો નથી. હમેશાં તે તો અવિનાશી છે. સુરજમાં પ્રકાશ અને પાણીમાં શીતળતા, એ જેમ તેમનામાં કુદરતી જ રહેલાં છે, તેમ જ આત્માનો પણ હમેશાં આનંદમાં રહેવાનો જ સ્વભાવ છે, પછી તેને મરવા જીવવાનું શું હોય ? ”

ઓ બહેન ! ભાઈ તરીકે આટલા દિલાસા દીધાથી તું હવે મન વાળશે, અને સંતાપ કરીને તારાં બાકી રહેલાં ભુલકાંને સંતાપમાં નહીં નાંખે એવી હું ખાત્રી રાખું છું. ઉઠો. ઘરનું કામકાજ કરો. વહાલાંની વનવાર કરો. જીવતાં છે તેને જી માગો. ભાવિ કોઈથી ટળી શકતું નથી પણ ચત્ત કરવાથી તેમાંનો કંઈક ભાગ સુધરી શકે છે. માટે નશીબમાં લખાયલી સજ્જતને તાપે રહી તમારૂં ઘર સાચવો. સાહેબજી !

હિલાસા પત્ર ૮૯ મો.

Methinks if you would know
How visitations of calamity,

Affect the pious soul, 'tis shown ye there
Look yonder at that cloud, which, through the sky,
Sailing alone, doth cross in her career
The rolling moon ! I watch'd it as it came,
And deem'd the deep opaque would blot her beams;
But melting like a wreath of snow it hangs
In folds of wavy silver round, and clothes
The orb with richer beauties than her own,
Then passing, leaves her in her light serene !

Southey.

“ હું ધારું છું કે જો તમારે આપત્તિના આગમનથી પવિત્ર આત્મા ઉપર શી અસર થાય છે તે જાણવું હોય તો તે તમને નીચેનાં દૃષ્ટાંતમાં દેખાડયું છે. દૂર પેશું વાદળ જે આકાશમાં એકલું સફર કરતે કરતે તેની મુસાફરીમાં હોડતા ચંદ્રને પસાર કરે છે તેના તરફ જુઓ. તેને આવતાં મેં સંભાળ-પૂર્વક જોયું અને એમ ધારું કે તે ઉડું અપારદર્શક વાદળ ચંદ્રનાં કીરણોને ઢાંકી દેશે; પણ, જરૂરની માળા પેઠે પીગળતાં, ચંદ્રની આસપાસ તે રૂપેરી મોજાંની ઘડીઓ માફક લટકે છે

અને ચંદ્રને તેની પોતાની સુંદરતા કરતાં વધારે સરસ સુંદરતાથી ઢાંકે છે અને પછી પસાર થતાં થતાં તેને તેના ગંભીર પ્રકાશમાં મૂકી પસાર થઈ જાય છે.”

સાઉધે,

હે શીરીન ! “ આફતનું વાદળ ” એ સંસાર તું વારંવાર વાપરે છે, પરંતુ તેનો ખરો ભેદ ક્યાં જાણે છે ? શીરીન ! સાઉધેનો ઉપલો લેખ તને ખરો ભેદ સમજાવી દે છે, તે તું ગોખી ગોખીને વાંચ. એ તો વાદળની માફક જે વીખરાઈ જતાં તેને “ આફતનું વાદળ ” કહેવામાં આવે છે. આફત આવવા અગાઉ જો દિલાસો આપવામાં આવે તો તે દિલાસો કવખતે જલદી આપેલો કહેવાય; અને એક વાર દુઃખ પડી ચુકીને નવું જીવનું થઈ ગયા પછી દિલાસો આપેલો મોટો કહેવાય. પરંતુ મનની શાંતિ માટે જોઈ પ્રસંગે તે ઉપયોગી તો છે જ. માનવી પોતે જ પોતાનો ગ્રહ છે. આપણા ભલાં કે બુઝાં માટે આપણાં કર્મો તે જ આપણા ગ્રહો છે.

“ મારા મિત્ર, દુઃખો નવ થાવું, ધીરે ધીરે હવે ઘેર જાવું;
જેવું ભાવી હશે તેવું બનશે, જેવું વાવ્યું હશે તેવું લાગશે.
જ્યારે પ્રથમ કશું ન વિચાર્યું, અંતે શું થશે એ નવ ધાર્યું;
થાય ક્યાંથી પરિણામ સારું, હૈંકે બેસીને આપ વિચારે. ”

આપણી આસપાસનાઓના દુઃખના વખતે તેઓને સહાય અને દિલાસો દેવામાં જો આપણે પછાત રહીએ તો તે આસપાસનાઓના સુખનો લાભ લેવાને પણ આપણે કમનશીબ નિવડીએ. માટે એકલપેટાઈ એ પણ દુઃખનું મોટું કારણ છે. વળી જેને આપણે મુશીબત ને જંજળ કહીએ છીએ, તે

ગુપ્ત સ્વરૂપમાં તો ખરેખરી સુખી હાલત છે. માટે જે દુઃખોને આપણે સમજી શકતાં ન હોઈએ તે દુઃખો માટે તરફદીવાં મારવાં નહીં, તેમ તે વખતે જે ખુદાઈ રહેમીયતો પસાર થાય છે તે તરફ અખાડા પણ કરવા નહીં. કેમકે સુખ થાય છે તે કોઈવાર દુઃખ થવાને માટે જ થાય છે, અને દુઃખ થાય છે તે સુખ થવાને માટે જ થાય છે. તેની પરીક્ષા અગાઉથી થતી નથી. " There is no failure for the good and wise. "

‘લલા અને ડાહ્યા મનુષ્યને માટે નિષ્ફળતા સુજેલી જ નથી,’ એ સૂત્ર ઘણું કિંમતી છે. દુનિયામાં સંપૂર્ણ સુખ છે જ નહીં; ને તે જો હોય તો લાભદાયી નથી. સુશીળત અને હાર એ ઉત્તમ શિક્ષા ગુરૂઓ છે. સર હમફ્રી ડેવી કહે છે તેમ, ખાનગી હાંદગીમાં પણ હદ બહાર આળાદાની એ નીતિમાન હાંદગીને હાનિકર્તા છે, અને તે આળાદી જ દુઃખનું કારણ થઈ પડે છે; અથવા તે જ આળાદાની અદેખાઈ, નિંદા, અને બીજાઓ તરફની યુરાઈતું મૂળ થઈ પડે છે. હારથી કુદરતને મજબુતી મળે છે. શોક અને ગમી સાથે પણ કંઈક આનંદ લેવાયલો હોય છે. જોન બનીયન તે ઉપરથી કહે છે કે, માફ જો ચાલતું હોય તો ઘણી રાહત અને ઘણાં સુખને ખાતર હું ભારેમાં ભારે જંગળ, વિપત્તિ, અને દુઃખની જ માગણી ઈશ્વર પાસેથી કર્યા કરું.

“ ચાકી હું તે પાપ માંભ મારી ગોટાં, સાચો માર્ગ ધરું છું; નાહક મેં જો હોય કામને દુઃખ દીધું, ચોરી ધનને લીધું; ધન છતે જો સવાળ હોય નહીં મેં કીધું, તે પાપે જ મરું છું. ”

ઈશ્વરની ઇચ્છા એ જ તમારી ઇચ્છા છે એમ માનો. સુખ દુઃખના વાવાઝોડામાં પણ ઇશ્વરના હેતુને જ તમારો હેતુ બનાવો. શરીર અને તેના સંબંધો, મન અને તેની વૃત્તિઓ, તેમ જ લાલાલાલ કે જ્યાજ્યની શંકાથી પર રહો. અમુક દુઃખ તો ફલાણી ગફલતીથી આંચું, ને ફલાણું દર્દ તો ફલાણાના કરી મુકવાથી થયું, એવા એવા વહેમો રાખી તમે દુઃખ વધારશો નહીં. જો તમે એવા પોચા મનના થશો તો જરૂર તમને દુઃખોનાં નાના પ્રકારનાં કારણો મળ્યા જ કરશે. સ્વામીજી રામતીર્થે આ બાબત એક દ્રષ્ટાંત આપ્યું છે. પૂર્વ હિંદુસ્તાનમાં એક ગામડામાં એક છોકરો ખુબ અભ્યાસ કરી બહુ વિદ્વાન થયો. તેણે યુનીવર્સિટીમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. તેણે તે વિશ્વવિદ્યાલયવાળાં શહેરમાં રહીને અભ્યાસ કરેલો હોવાથી તેના વર્તન અને રીતભાત ઉપર યુરોપીયન વર્તન અને રીત-ભાતની અસર થઈ હતી. હિંદુસ્તાનના લોકો ઘણા જુના વિચારના છે, અને હમણાં હમણાં જ યુરોપીયન રીતરીવાજો તેઓના વર્તનમાં દાખલ થવા પામ્યા છે. રામતીર્થજી એવા ઘણાને ઝોળખે છે, કે જેઓએ અંગ્રેજી વિદ્યાલયોમાં અભ્યાસ કર્યો છે, છતાં જેઓ અંગ્રેજી વસ્ત્રો ધારણ કરતા નથી, તેમ જ જેઓ અંગ્રેજી ભાષા પણ કદી બોલતા નથી. કારણ કે તેમના વડીલો આવી બાબતને અવિનય અને નેહસ્ત ગણે છે. વાફં. ઉપર જણાવેલો વિદ્યાર્થી જે શહેરમાં રહીને અભ્યાસ કરતો હતો, ત્યાંથી તેણે એક નાનું ખીસામાં રાખવાનું ઘડીઆળ વેચાતું લીધું. ત્યાર પછી ઉનાળાની ત્રણ મહિનાની રજામાં તે જ્યાં પોતાની દાદીને ત્યાં ગયો હતો, ત્યારે તે ત્યાં પોતાનું

ઘડીઆળ પણ, આવશ્યક જણાવાથી પોતાની સાથે લેતો ગયો હતો. એની દાદીને આવી નવીન વસ્તુઓ ઘરમાં લાવવામાં આવે તેના તરફ સ્વાભાવિક રીતે તિરસ્કાર હતો. આ જુવાન વિદ્યાર્થી પોતાની સાથે અંગ્રેજી વસ્ત્રો તો ન હોતો લેતો ગયો, પરંતુ પોતાના અભ્યાસને અંગે ઘડીઆળ લઈ જવું ઘણું આવશ્યક જણાવાથી તે પોતાની સાથે લેતો ગયો હતો. તે ખુરશી ટેબલ વિગેરે અંગ્રેજી ચીજો લઈ જવાની હીંમત તો કરી શક્યો નહી, કારણ કે જુના વિચારના લોકો આવી વસ્તુઓ ઘરમાં રાખવી એ મહા પાતક સમાન ગણે છે, અને તેથી નવાં નવાં દુઃખો ઉત્પન્ન થવાનું માને છે. પરંતુ ગમે તે થાય પણ ઘડીયાળ તો સાથે લઈ જ જવું, એમ નિશ્ચય કરીને સાદુસ વૃત્તિથી તે પોતાની સાથે ઘડીયાળ લેતો ગયો. આ ઘડીયાળને માટે આખું કુટુંબ વિરૂધ્ધમાં હતું. તેમાં ખાસ કરીને તેની દાદી તો ઘણી જ વિરૂધ્ધમાં હતી. આવી નવીન ચીજ ઘરમાં લાવવામાં આવી તે તે ડાસીથી સહન થઈ શક્યું નહી; તેથી તે બાલી કે “રાત ને દિવસ આખો વખત આ તો ટીક ટીક એવો કંઈ વિચિત્ર અવાજ કર્યા કરે છે ! એને બાગી કકડે કકડે કરી બહાર ફેંકી દે,” તે એક અપશુકનીયું છે, એને રાખવાથી કોઈ દુઃખદાયક વિપરીત પરિણામ આવશે અને એ કોઈ આશ્વત્તું કારણ થઈ પડશે.” તે વિદ્યાર્થીએ તેને બહુએ સમજાવી, પરંતુ તેનું મન કોઈ રીતે સમાધાન પામ્યું નહી. એની દાદી તો ના ના કહેતી જ ગઈ, છતાં તે વિદ્યાર્થીએ પોતાના અભ્યાસને અંગે તે ઘડીઆળ પોતાની પાસે જ રાખ્યું. એક વખત એવું બન્યું કે તેના ઘરમાં ચોર આવીને કેટલુંક ઝવેરાત અને કેટલાક રોકડ

રૂપિયા ચોરી ગયા. આથી તે ડોસીને પોતાના વહેમમાં વિશેષ પુરાવો મળ્યો, અને બોલી ઉઠી કે “ મેં તમને નહોતું કહ્યું કે, આ ઘડીયાળને ઘરમાં રાખવાથી આપણા ઉપર કોઈ આકૃત આવશે ? ચોર લોકો આપણા ઘરમાં આવી ઝવેરાત અને દ્રવ્ય લઈ ગયા, પણ તેઓ કંઈ તે ઘડીયાળ લઈ ગયા નહીં કારણ કે તે ચોરો સારીપેઠે બાણતા હતા કે જે આપણે આ ઘડીયાળ ચોરી જઈશું, તો તેથી ઘણી હાની થશે. અરે ! હજી પણ તમે શા સાડ આવી ચોજ ઘરમાં રાખી રહ્યા છો ? ” તે છોકરો ઘણા જ માયાનો ફરેલ હતો, તેથી ડોસીના કચકચાટથી તેને જરા પણ અસર થઈ નહીં. તેણે તો પોતાના અભ્યાસના ચોરડામાં તે ઘડીયાળ રહેવા જ દીધું. વળી થોડા વખત પછી એવું બન્યું કે તે છોકરાનો બાપ મરી ગયો. આથી તો તે ડોસીને ઘણી જ ખાસ્તી લાગી અને બોલી ઉઠી, કે “ અરે જાકી છોકરા, આ ભયકારક અમંગળ વસ્તુને ઘરમાંથી બહાર “ કી દે, હજી એ ઘરમાં રહેવા દેવા તારી કેમ હિંમત ચાલે છે ? ” આટલું છતાં એ છોકરાએ તો ઘરમાં ઘડીયાળ રહેવા જ દીધું. વળી થોડા વખત પછી તેની મા પણ મરી ગઈ. હવે તો તે છોકરાની દાદીના ઉકળાટનો પાર રહ્યો નહીં. હજી પણ ઘરમાં ઘડીયાળ રહે એ તેનાથી સહન થઈ શક્યું નહીં. કેટલાક લોકોની માફક તે એવું માનતી કે, એ ઘડીયાળમાં કોઈ એક જીવડો છે. કારણ કે ચંત્રથી ચાલતી કોઈ પણ વસ્તુ તેણે કદી પણ ભેઈ ન હોતી. તે ઘડીયાળ પોતાની મેળે ચાલે છે અને પોતાની મેળે જ ટક ટક એવો અવાજ કરે છે, એવો ખ્યાલ તેને આવી શક્યો નહીં. પોતાના કુટુંબમાં

જે કંઈ આફતો આવી, તે બધાનું કારણ એ ઘડીઆળ જ છે એમ તેને લાગ્યું. આથી તેણે તે વિદ્યાર્થીના ઓરડામાંથી તે ઘડીઆળને છાનુંમાનું લઈ લીધું અને પોતાના ઓરડામાં આવી એક ખુણે એસી તે ઘડીઆળને એક પથ્થર ઉપર મૂક્યું; અને એક બીજે પથ્થર હાથમાં લઈ તેનાથી તેને બાગીને કકડે કકડા કરી નાંખ્યા. આવી રીતે તેણે ઘડીઆળ ઉપર પોતાનું વેર વાળ્યું. હવે જરા દૃષ્ટા કરી ધ્યાન આપશો! આપણા હિંદુસ્થાનમાં ટોસા ટોસીઓની આવી જ સ્થિતિ છે, તે સાંલળીને કદાચ તમને હસવું આવશે, પરંતુ દુઃખની બાબતોમાં તમે પણ તે ટોસાઓનાં જેવાં જ છો. લોકો આ અને તે, એમ ખીચડો કરે છે; અને પછી પણ આ એક વસ્તુ તે ખીચ વસ્તુનું કારણ છે, એમ નિશ્ચય ઉપર આવી કુદે છે. બાપ મરી જાય તો વિધવા પોતાની નવી વટુને પગલે આ દુઃખ આવેલું કહેવા મંડી જાય છે. નવો બંગલો લીધો ને ઘણીયાણી મરી ગઈ, કે તે બંગલો પાણીના મૂલે વેચી દેવા તમે તૈયાર થાવ છો. આવી રીતે દુઃખને તમે ગમે એવા આકાર અને ગમે એવાં કારણો બાણીયુગ્મને લાગુ પાડી શકો, એવું એને તમે બળવાન કરી મૂક્યું છે. કેમકે દુઃખ ખમવાની અને નવો જ સફા ઉઘડેલો એકાએક જોવાની આકળ વિકળમાં નહીં માનવાનું તે પણ માની એસીને તમે દુઃખમાં દુઃખ વધારી મૂકો છો. વળી એટલું પણ તમારે યાદ રાખવું, કે આપણને જોઈતી મોજમજઓનો બ્યારે વિચાર આવે, ત્યારે જે જંગળો અને આપણામાંથી આપણુ મોકળાં છીએ તેનો પણ કાંઈક ખ્યાલ કરવો જોઈએ. આમ કરવાથી દુઃખ બ્યારે પાછું આવી ઉભું રહે ત્યારે તે ઘણું કમતર લાગે છે. “જે કાંઈ અતિશય

જરૂર હોય, તે દુઃખ તરીકે નહીં ગણાય, પછી ભલેને તેનાં થોડાં ઘણાં પરિણામો હેરાનગતી ઉપજાવે. આપણે સાધારણ રીતે જોઈએ છીએ કે પ્રાણીઓ પોતાના વાસ્તે ખોરાક મેળવવાને બીજાં પ્રાણીઓને દુઃખ દે છે. Eat and be eaten, ખાવ અને ખવાવનો નિયમ તો કુદરતી કાયદો કહેવાય છે. તેથી જો ધરતીકંપ વગેરે નહીં થાય તો તેના કરતાં વધારે જાનુન દુઃખ આવી પડે.” કેટલાંએક સ્ત્રી પુરૂષ એવાં હોય છે કે તેમનાથી લોકને જોઈએ એટલો ઉપદ્રવ થયો પણ તેના તે વિચાર જ કરતાં નથી. લગારેક એટલો પોતાનો સ્વાર્થ થયો એટલે થયું.

ઉલ્લેખિત હય ગરજકી, તો શરાબ હય રીયાકી;
મતલબકી હીમાયત હય, કરાખત હય દગાકી.

એક ઘર હુંટવું હોય, માટે સઘળાં ઘરોની ઓળની ઓળ બાળતાં ચોર આધું પાછું જોતો નથી. કલહ ઉત્પન્ન કરનારાં છે તે વિચારતાં નથી કે અમારાં સાચાં જીવંતી કેટલાંકની ભાઈ-બંધી તુટશે, ને કેટલાંક કુટુંબમાં વિરોધ થશે. રાજકારભારી પુરૂષોમાં કેટલાક એવા હોય છે કે, તે રાજકારભારમાં ચાર જણાંનું એકચિત્ત થવા દેતા નથી, અને પુટકાટ થાય, લડાઈઓ થઈને રૂધિરના પ્રવાહ ચાલે એવું કરે છે. સર્વ રાજ્યનો નાશ થાય, અને પોતાને કાંઈ દ્રવ્ય મળે તો તેવું કરવામાં તે આંચકો કરતા નથી. રાંડીરાંડોનાં આંસુ, છોકરાંની રડારડ, દુઃખી લોકોની હાય હાય, એ તેવાં સ્ત્રી પુરૂષના મનને હલાવી શકતાં નથી. તેવાં સ્ત્રી પુરૂષ કઠણ થઈને પોતાનું કામ કર્યાં જાય છે, અને કોઈ પુછે તો કહે છે, કે એમ કર્યા વિના અમારાથી રહે-

વાતું નથી. હરિ હરિ ! શા માટે એવાં એમનાં દુષ્ટ કર્મ ! શી એમની સમજણ ! જેના હૃદયમાં નીતિનો લેશ નહીં તેવાઓ તો મુએલા જ લલા. દુઃખના દેનારાના દુશ્મન થઈએ તે પણ દુઃખીને દિલાસો જ ગણાશે. હે શીરીન ! દુઃખો દર્દીઓને તું કોઈ પણ રસ્તે રાહત આપવાનું કર. તું પોતે મારાથી દિલાસો મેળવે તેના કરતાં તારાથી ખીન્નઓ દિલાસો ને દિલસોગી મેળવે એવું તું કર. દુઃખીયારાંઓની ધર્મની બહેનો અને ધર્મની માતાઓને પગલે તું ચાલ. તેવી તારી બહેનપણીઓનાં દિલસોજી કામો તું યાદ કર.

જેલમાં પડીને દુઃખમાં સબડતા કેદીઓની મુલાકાતો લઈ તેઓના જીવને ટાઢક આપનારી મીસીસ ક્લાર્ક અને મીસ કાર્પેન્ટરનાં કામોથી કોણ અજાણ છે ? તેમના જેવી તું થા. દૂર દેશાવર ઉદ્યોગ સાડું દેશપાર જનારાઓનાં સંકટો ટાળવા માટે પોતાનું સર્વસ્વ હુંટાવનારી ચોરતો મીસીસ ચીશોમ, અને મીસ રાઇના જેવી દુઃખીને દિલાસો દેનારી સ્ત્રીઓએ નામના કરી છે, તેવી તું થા. મીસ નાઇટગિલ અને મીસ ગેરેટે લશ્કરમાં માર્યા જતા, કપાઈ જતા, અને વઢાઈને નહીં ખમાય એવાં દુઃખો વેડતા સિપાહીઓની હોસ્પિટલોમાં ભટકી તેમનાં દુઃખ નિવારણ કર્યાં છે, તે વાત તો છેક તાજી તાજી છે તે યાદ કરીને, તેવી તું થા. શીરીનબાઈ ! તમે તમારાં દુઃખનું નિવારણ નહીં કરી શકો, તેમ તમને જ દિલાસો દઈ નહીં શકો, તો પછી ખીન્નઓ ? તમે દુઃખમાં સહાય કેમ થશો ? તમે દુઃખીઓને રાહત આપવાની જરીક જરીક ટેવ પાડશો તો પછી એટા દિલાસાનાં કાર્યો પણ કરી શકશો. કાં કે,

The power to do great things generally arises from

the willingness to do small things. ‘ મોટાં કામો કરવાની શક્તિ સાધારણ રીતે નાનાં કામો કરવાની હોંસમાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. ’

હે શીરીન ! “ અમે જ દુઃખી, અમે જ ગરીબ માણસ, અમે જ હલકા. તો પછી અમારી પાસે આવાં નેક કામો ખુદા કેમ કરાવે ? ” એમ કહી તમે જનસેવામાંથી છટકી ના જાવ. ગરીબ માણસ પાસે તો પરવરદેગાર ભણું ભણું કરાવે છે. બુન્યાદ ગમે એવા હલકી હોય, તેને કાર્ય કે કર્મ માથે શું કામ છે ? હલકી બુન્યાદ, હલકી સ્થિતિ, હલકું ઘર, અને હલકી શક્તિ એ તો જનસેવા નહીં કરવા ગમે તેનાં બહાનાં છે. બુઓ કે, મહાકવિ શેકસ્પીઅર બુન્યાદે કોણુ હતો તે પણ કોઈ ખાત્રીથી કહી શકતું નથી. તોપણ એટલું તો ખરું છે કે તે ગરીબ માખાપને પેટે અવતરેલો હતો. તેનો બાપ ખાટકી અને ભરવાડ હતો; અને ખુદ શેકસ્પીઅર પાતે નાનપણમાં તો પિજારો હતો. જ્યારે કેટલાકો કહે છે કે તે તો નિશાળમાં પંતુજી હતો અને પાછળથી દસ્તાવેજ લખનારનો કારકુન હતો. તે ગરીબ બુન્યાદના જીવડાએ કેવો અનુભવ દુનિયાને બતાવ્યો છે ? કહેવત છે કે, તમામ માણસ જાતનો તે તો સમાહાર અર્ક હતો. દરિયાઈ વાતોમાં દિલાસા દેવા સાડ તે એવી તો કલમ ચલાવી ગયો છે, કે દરિયા ખાતાના લેખકો તેને એક સેલર હોવાનું ઠોકી જાય છે. ધર્મ સંબંધી સૂઝાસા આપવામાં તે એવી લેખણુ લખી ગયો છે, કે પાઠરીઓ તેને કોઈ પાઠરીનો કલાર્ક કહી ગયા છે, ઘોડાનાં દુઃખ સુખો સંબંધના લેખો વિષે તેને ઘોડાના બાજુકારો બઈતાર અગર ઘોડા વેચનાર

ઓળખાવી ગયા છે. કુળીરજી હતા તો એક વણકરના પુત્ર પણ એક મહાપંથ સ્થાપવાને શક્તિવાન થયા હતા. ત્યારે હે શીરીન, એક હલકી બુન્યાદનો આદમી પણ પોતાનાં કૃત્યોથી દુનિયાને કાંઈ કામ લાગે છે, તો તું કાં અળગી ને અળગી રહી તારી દુઃખી બહેનપણીઓનાં દુઃખમાં ભાગ લેવા દોડી જતી નથી? તારા કરતાં તારી સખીઓ મહેરાં, શહેરાં, અને આઈમાયને તું વધુ સુખી ગણે છે, કેમકે તેઓ હસ્તે ચહેરે પાડોશીઓને ત્યાં માંઠાં પડેલાંઓની સારવાર માટે પણ દોડી જાય છે ને નાટકોમાં પણ તેવે જ ચહેરે જાય છે. તેથી તું કહે છે, કે તે લોકને શું છે? ઘરનાં સુખી, તે બહારનાં પણ મહદ આપવાની તેઓને પુરસદ મળે છે. તેઓના તો ઠરેલા જીવ, તે બધુંએ કરે, પણ એમાં તારી મોટી ભૂલ છે. હરકોઈ માણસના બહારના સુખથી બુલાવો ખાધને તમે તેની અદેખાઈ કરતાં ના. કારણ તેના અંતઃકરણની દિલગીરી તમે જાણતાં નથી. થોડાથી સંતોષ પામવો એ મોટું ડહાપણ છે. જે માણસ પાસે દોલત વધારે છે તે માણસને પ્રીતિ વધારે છે. પણ એક સંતોષી મન એ ખરો અને છુપો ખજાનો છે, અને તે ખજાનો અસંતોષી માણસ જોઈ શકતો નથી. એ તારી સખીઓ દુઃખને વળગી પડીને તેને જ લઈ ફરનારી નથી, તેથી જ તને તેઓ ઠરેલા જીવની દેખાય છે. પણ હું જાણું છું કે તારા કરતાં એઓની વિપત્તિઓ ને દુઃખો તો ચાર ગણાં વધારે છે, પરંતુ સંતોષ અને પ્રુશમીજીજી રાખવાથી જ તેઓ પોતાને પણ દિલાસો દઈ શકે છે, ને પાડપાડોશીઓને ત્યાં પણ ગભરાટને વખતે દોડી ખામીને જાય છે. હે શીરીન! સંતોષથી તું ઈશ્વર ઉપર તારો વિશ્વાસ રાખ. તું ઈશ્વર તરફ અવિશ્વાસ રાખે છે તેનાં જ તું કડવાં ફળ આપે છે. એક ભક્તે ગાયેલું પદ સાંભળી તારા ઉકળતા જીવને ઈશ્વરમાં પડેલી સંતોષ પકડ,

“મિથ્યા શીદને માથાકુટ માંડી, શ્રી કૃષ્ણ શે' ના લગ્ને ?

તારા મન થકી દેને સર્વ છાંડી, તો તારું કામ નિપજે.

તું કહીશ કે મારે હાથે ધન મેળવી, મારી કામનાઓ ક્યમ પુરી થાશે ?

તે તો મનુષ્ય આપો આપ મંજુર, તો ઇશ્વર ક્યમ ભુલી જાશે—શ્રી કૃષ્ણ.

તું કહીશ કે હુંધા વિના ધન ક્યમ મેળવું, ધન વિના ધર કેમ નાભે ?

તે તો આયુષ્ય સુધી પહોંચાડે પ્રારબ્ધ, મિથ્યા હુંપદમાં મલાલે રે—શ્રી કૃષ્ણ.

તું કહીશ કે નિવૃત્તિ આગળ ધડી ન બેસાય, મારી જેહી થાકે છેક માતા;

હું હસ્ત ચરણ તું કરની કારજ, વદને વીઠલ ગાતાં રે—શ્રી કૃષ્ણ.

વિશ્વંભર બધી વિશ્વનું પુરતો, ખાનપાન અંબર જે વિચારી;

તો પ્રભુથી તું કેમ રહે છે અજગો, તો ખબર ન લે તારી રે—શ્રી કૃષ્ણ.

તોય તારું મન ન માને તો, ચારે પહોર કામની;

ત્રણ પહોર નિદ્રા કર નિશ્ચે, એક જામ હરી ગુણ ગાની રે—શ્રી કૃષ્ણ.

જે જે વાતના ખાંચા તે' કહાડયા, તે તે માર્ગે જતાઓ;

કેશવ કિર્તન ને ભક્તિ ન ભાવી; તો અઠાવીસ તારે ભાગે આઘ્યા રે ચોરાશી—

—શ્રી કૃષ્ણ.

દામ ન ભાજે હાડ ન ભાજે, ગાતાં ગોવિંદ ગોપાળા;

પણુ દયો દેહે જેને ભક્તિ ન ભાવી, તેને લલાટે લખીયા છેકાળા રે—શ્રી કૃષ્ણ.”

ઓ બહેન! તને જે જે અડચણ આવી તે તે તારા

મુકાબે ટાળી. તેં ખાવાનું માગ્યું તો વેરે ખાવાનું આપ્યું.

તેં પીવાનું માગ્યું તો પાણી તરત હાજર કર્યું. તેં ઉંઘ માગી

તો તરત ઉંઘ આપી. તેં તડકા ટાઢમાં વસ્ત્ર અને રહેઠાણ

માગ્યું તો તે પણ માલેકે હાજર કર્યું. બધાં તારાં લાડકેાડ

તે પૂરાં પાડે છે, છતાં ઇશ્વરને જે અણુગમતા પુરા પાંચ

શત્રુઓ છે તેને જ તું તારા ઘરમાં વસાવે, તો પછી તે તને

દુઃખ ન આપે તો શું આપે? જે તારા મનના કેાડ પૂરા

પાડે, જે તારાં ચાહ્યાં લાડ લઢાવે, તેના જ શત્રુઓને તું ઘરમાં

બાહે તો પછી તે તારા ઉપર ખિન્ન થઈ તને સંકટમાં નાંખી

પોતાની પક્ષમાં પછી નહીં ખેંચે તો બીજું શું કરે?

કાગળ કેરી નાવડી, ચૌર પાની કરા ગંગ;

કહે કબીર કૈસે તિહં, પાંચ કુસંગી સંગ.

કબીરજી કહે છે તેમ તારો હેઠડૂપી નાવ તો કાગળનો છે અને તારે તરવી છે ત્યારે તો મોટી ગંગા નદી, અને વળી એ હેઠડૂપી હોઢીમાં બીજા પાંચ પાંચ નહારા સોળતીએ તારી સાથે બેઠેલા છે, તો આટલા બધા ભાર છતાં તું તરીને ભવ-સાગરને પેલે પાર કેમ જશે? માટે આ તારી પાંચ ધ્રુવોની ખેંચતાણુના વમળમાં ન પડ અને મન ખુશ રાખીને તારા સંસારસાગરને તરી જા. હજારો શિખામણો અને લાખો દિલાસા તું તારા શરીરમાં ભરી લઈ માત્ર એટલું જ કર, કે તું તારા ખુદા ઉપર જ બેસે, જેથી તારા મનમાં દુઃખનો ઓળોએ આવવા ન પામે. ગમે એવા દુઃખમાં ડહાપણુના સોનેરી સખુનેનો ભંડાર તું ભરી રાખીશ, તો અકળામણુ વખતે માત્ર એકદમ શબ્દ પછુ તને દિલાસો આપવાને કામ લાગશે.

એકવાર એક અમીરને ઘેર આરબ લોકોની મજલીસમાં સઘળાઓ વાતચિત ચલાવતા હતા, ત્યારે એક આરબ યુગો મંત્ર થઈ બેસી રહીને સઘળું સાંભળ્યા જ કરતો હોવાથી અમીરે પુછ્યું કે, તું યુગો કાં રહે છે? તેણે જવાબ દીધો કે, એક માણસનો ડહાપણુનો ખજાનો ભેગો કરવાની જગા કાન છે. બધાઓની ડહાપણુની વાતો તો તેમના ઓંમાંથી નીકળીને ખરચાઈ જાય છે અને ડાહી ડાહી સઘળી વાતો હું તો કાનમાં ભરી લઉં છું અને ખરચ કાંઈ કરતો નથી, માટે હું એ જાતના ખજાનામાં બધા કરતાં વધારે શ્રીમંત થયો!” અમીરે કહ્યું:- અમરું કહ્યું અમરું કહ્યું. ખચિત જ તમે બોધક દિલાસા, આનંદરૂપી શિખાઓ તમારા કાનની સેફ તીજેરીમાં ભરાય તેટલા ભરી લ્યો ને દુઃખો પડતાં જાય ત્યારે ત્યારે તે ખજાનામાંથી ખર્ચ કરશો તો તમને ધણી નહીં તો થોડી પણ રાહત મળશે.

ધંધર ઉપર વિશ્વાસ રાખીને બેઠેલા કોઈ પાછીજે નર કે નારીના કુટુંબ કબીલા, માલ મીલકત, અને આ જગતનાં તકલ્લી સુખો ઉપર જ્યારે તોફાનનું વાદળ આવી પડે છે, ત્યારે ખુદા ઉપર પુર ભરોસો રાખીને ધીરજ તથા ડહાપણથી તે પોતાનું કામ લે છે. અને જો તું સમજે શીરીન, તો તે જ ભરોસે તું આ ભવનો તેમ બેઠેસ્તનો તારો માર્ગ ખુલ્લો કરી શકશે. તું બેઠેસ્તને જોવા જાણવાની શા કાળે આતુરતા રાખે છે ? શું બેઠેસ્ત એટલું મધુર અને નિશ્ચિત છે કે જે હુમેશ લગી ટકશે ? ત્યારે તો ખરેખર આવી મિનોઈ આસાએસ તરફ જેઓ બેઠરકાર રહે છે, તેઓ ખરે જ મૂર્ખ હોવા જોઈએ. આ દુનિયાના ખાંચામાં તું પડી પડી સબડયા કરશે, પણ દાદા-રની દરદા શિવાય તારી દાદ કે ફરિયાદ અહીં નહીં લેવાશે. તે પરવર શિવાય તારી દુઃખી હાંદગીની દયા કોઈ ખાવાનું નથી. આવા આ સંસારની ગલીમાં તું ગોઠાં શા કાળે ખાયા કરવા માગે છે ? આ સંસાર જ્યારે સંતાપેલો છે, આ દેહ જ્યારે સડી ગયેલો છે, આ જગત જ્યારે મિથ્યા છે અને અકેકને દુઃખમાં દિલાસો આપવા જેવી દયા કોઈનામાં રહી નથી ત્યારે માયામાં શા માટે લપટાય છે ?

જસ દુનીયાં ખીચ દયા ધરમ નહી,

ઈસ દુનીયાં ખીચ રેહના ક્યા રે ?

રહેવું. આ દુનિયામાં ધંધર રાખે ત્યાં સુધી રહેવું, પણ ૩-૫ દહાડાની હાંદગીને ખાતર બળાપા, ઝુરાપા અને દહાડો ને રાત સંતાપામાં રહેવું જોઈતું નથી. દરેક બનાવને “આફતાનું વાદળ” તરીકે જોવાસાડે જીવવાનું નથી, મગર જીવને શાંતિ અને નિષ્કાંચથી રાખીને રહેવાનું છે.

ધિ
પ્રૅકટીકલ સાર્થકૉલૉલ

અથવા

તૃદુરસ્તી, સંસારસુખ, અને આત્મિક સુખ મેળવવાની યાત્રી.

જેમાં

કુદરતનું ચૈતન્ય,	મેન્ટલ હીલીંગ,	શૉટ ફોર્સ,
વીલ પાવર,	માઈન્ડ રીડીંગ,	ટલીપથી,
ક્રૅનોલૉલ,	મેસમેરીઝમ,	આત્મજ્ઞાન,

વિશેર વિદ્યાજ્ઞાનો સંગ્રહ,
પ્રાચીન, અર્વાચીન વિદ્વાનોની સાહકૃતો અને ચિત્રો સાથે છે.

રચનાર,

દીનશાહ શાયરજી હોમીયાર.

ત્રીજી આવૃત્તિ

કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર:

એન. એમ. ત્રિપાઠી ઍન્ડ કંપની.

પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, કાલબાહેવી રોડ,

મુંબાઈ.

નાટ્ય કથારસ.

LAMBS TALES FROM SHAKESPEARE.

નું ગુજરાતી ભાષાંતર.

(શેક્સ્પીયર કથા સંગ્રહ.)

“ નાટ્ય કથારસ સરસ જે, ઉત્તમ કવિ ઉદ્ધાર
વાર્તા રૂપે વર્ણુબ્યા, વાંચે વારંવાર.”

ભાગ પહેલો, કિંગ્મત રૂ. ૧-૪-૦

અનુક્રમણિકા.

૧. વેનીસ નગરનો વેપારી. ૨. બહુષ્ઠ તોફાન. ૩. રોમીયો અને જુલિયેટ. ૪. વેરોનાના બે વીરો. ૫. કર્કશા કેથેરાર્થન. ૬. હુર કલોડીઅસનો કાળો કેર. ૭. રાજા લીઅર. ૮. પ્રિતિની વીંટી ૯. સફળ મનોરથ. ૧૦. સંકટમાં સળુરી.

ભાગ બીજો, કિંગ્મત રૂ. ૧-૪-૦

અનુક્રમણિકા.

૧ જૂલ ચૂકની હસાહસ. ૨. થેથેન્સ શેહરનો ટીમોન. ૩. બારમી રાત અથવા જેરી આપની ધ્વિષ્ટા. ૪. બર ઉનાળાની રાત્રીનું સ્વપ્ન. ૫. મેકબેથ. ૭ શેરને માથે સવાશેર. ૮. સીમિલાઈન. ૯. ટાયરનો રાજા પેરીકલીસ. ૧૦ આંથેલો.

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની મુંબઈ.

